

האם ספרנים חייבים להנגיש לכל פונה כל מידע ללא הגבלה?

איריס גרונפלד

עבודת גמר מחקרית (תזה) המוגשת כמילוי חלק מהדרישות
לקבלת התואר "מוסמך האוניברסיטה"

אוניברסיטת חיפה
ביה"ס לניהול
החוג לניהול מידע ידע

נובמבר, 2013

האם ספרנים חייבים להנגיש לכל פונה כל מידע ללא הגבלה?

מאת : איריס גרונפלד
בהנחיית : פרופ' אסא כשר, החוג לפילוסופיה,
אוניברסיטת תל-אביב
ד"ר דפנה רבן

עבודת גמר מחקרית (תזה) המוגשת כמילוי חלק מהדרישות
לקבלת התואר "מוסמך האוניברסיטה"

אוניברסיטת חיפה
ביה"ס לניהול
החוג לניהול מידע וידע

נובמבר, 2013

מאושר על ידי _____ תאריך _____
(מנחה/ת העבודה)

מאושר על ידי _____ תאריך _____
(מנחה/ת העבודה)

מאושר על ידי _____ תאריך _____
(יו"ר הוועדה החוגית לתואר שני)

תוכן העניינים

עמוד

III	.....	תקציר
1	.....	מבוא
5	.....	פרק 1 : סקירת ספרות ורקע תיאורטי
5	.....	1.1. מחקרים קודמים
		• בקשות למידע פוגעני • שינויים אתיים
		בעקבות שינויים טכנולוגיים • בקרת איכות המידע
11	.....	1.2. הקוד הראשון של האתיקה המקצועית לספרנים
14	.....	פרק 2 : הספרייה והספרנים
14	.....	2.1. הספרייה – ראשית דבר
17	.....	2.2. איכות השירות
17	.....	2.3. איכות המפעיל
24	.....	פרק 3 : אתיקה מקצועית ומקצוע ספרנות
30	.....	פרק 4 : חובתו האתית של המפעיל – האידיאל המעשי
44	.....	פרק 5 : איכות מידע בספרייה
		• סינון מון מול הצפת מידע • על הימדעי • מימדי איכות מידע בספרייה
64	.....	דיון ומסקנות
67	.....	רשימה ביבליוגרפית

האם ספרנים חייבים להנגיש לכל פונה כל מידע ללא הגבלה ?

איריס גרונפלד

תקציר

לכל מקצוע יש זהות המאפיינת אותו ומייחדת אותו ממקצועות אחרים. כל קוד אתי משקף תפיסה מובלעת בדבר הזהות של המקצוע. הקודים הנוכחיים של מקצוע הספרנות והמידענות מביעים זהות שאין בה זיקה לממדי איכות. העבודה תציע תוספות לקודים האתיים הנוכחיים, באופן שיהיה להם מה לומר גם בדבר מימדי איכות. בכך תרומתו של מחקר זה, בבחינת סוגיית המיון של חומרים לאוספי ספריות על פי מימדי איכות המידע ולא על פי מימדי איכות השירות.

מחקר זה מביא תפיסה בדבר הזהות המקצועית של הספרנים אשר תהווה כלי עזר וקו מנחה לספרנים בעבודתם, בקבלת החלטות ובהתמודדות עם מצבים מיוחדים.

מחקרים רבים העוסקים בקביעת מימדי מיון לאיכות מידע, עוסקים למעשה בערך היחסי של המידע בעיני המשתמשים. בהעדר התמקדות באיכות המידע בלבד, נפער חלל שפוגע במיון איכותי. חלל זה, במציאות של קוד אתי המורה על הנגשת כל מידע, יוצר את הבלבול בין איכות, ערך וצנזורה.

תאורייה של אתיקה מקצועית מאת אסא כשר, מוצעת כמסגרת לעבודה זו. יישום תאורייה זו מובא בהקשר עם תפיסה בדבר הזהות המקצועית של הספרן ומשמשת כהנחת יסוד לדיון והמסקנות.

בעבודה זו מוצגת מערכת מושגים והגדרות הקשורים עם רעיון הזהות המקצועית, איכות מידע ואיכות שירותי ספרייה.

תרומתו של מחקר זה היא בכך שנבחנת בו, לראשונה, סוגיית הסינון של חומרים בפורמטים שונים לאוספי ספריות. סוגיית סינון ומיון זו נדונה כאן על פי מימדי איכות המידע ולא, כפי שנהוג עד היום, על פי מימדי איכות השירות בלבד. המחקר מטיל ספק בהנחה הרווחת לפיה יש לתת משקל רב יותר לאיכות שירותי ספרייה ובוחן גישה חדשה, לפיה איכות החומרים בספרייה צריכה להיות בראש סדר העדיפויות. עבודה זו, מציגה ניסיון להגדיר את רעיון מימדי האיכות של 'מידע' ולהביא דוגמאות לרעיון זה.

בדקנו והראנו, שמידע הוא מושג שאיכותו ניתנת להערכה לפי מדדים אובייקטיביים במספר מימדי איכות אשר אותם הצענו כאן. מדד אובייקטיבי משמעותו שאיננו תלוי בשאלת היותו בעל ערך לאדם מסוים או

בנסיבות מסוימות. הערכה אובייקטיבית של איכות מידע יכולה להתבצע על פי בדיקת מידת הדיוק, הסתמכות על מקורות ונאמנות למציאות או על פי עומק רעיוני וכן על פי מדדים נוספים שהוצעו כאן.

כאשר יכנסו לשימוש מדדים כאלה, לא נצטרך להתמודד עם קונפליקטים הקיימים כיום. הראנו כי דרוש מענה אובייקטיבי ראוי ממקור סמכות, כגון ארגון ספריות או ארגון ספרנים, על מנת לאפשר פעילות מקצועית ראויה.

מבוא

במציאות חיינו, בעשור הראשון למאה ה-21, קיימת גישה קלה וזמינה למגוון עצום של מקורות מידע באיכויות שונות. בעבודה זו נבחן מה מייחד את הספרייה ואת הספרנים, מאוספי מידע אחרים? מה הם תפקידי הספרן ומה היא חובתו האתית של הספרן לאיכות מידע בספרייה? אופן בחירת הפריטים בספרייה, סינונם והגבלת הגישה אליהם, אינם שונים כיום באופן מהותי מאלה הנהוגים בארגונים ומוסדות אחרים בהם קיימים מאגרי מידע. ייחודן של הספריות ותפקידם המקצועי של הספרנים בכך שקיבלו על עצמם הימנעות מוחלטת מהגבלת גישה לפריטי האוסף. כאלה הנובעים מטעמי דעה אישית, מטעמי הפלייה על רקע דת, גזע, גיל ומין או מטעמים פוליטיים, או במילים אחרות: צנזורה. אחד מן המאפיינים של ספריות הוא בכך מתאימות את הפריטים באוספיהן לקהל היעד שלהן לדוגמה: ספריית בית ספר תבחר פריטים אחרים מאשר ספרייה ציבורית, או ספרייה של מוסד אקדמי. להוציא הגבלה זו, אין לספריות כללים מוסכמים לאופן בניית ובחירת פריטי האוסף והאיסור על צנזורה 'מרחף' מעל כל נסיון לסינון מידע. בדרך כלל, ניסיונות להגביל הכנסת פריטים לאוסף מעוררים התנגדות על בסיס הטענה שהליך קבלת ההחלטות לבחירה, מסכן את המוסד בעבירה על איסור צנזורה.

מחוייבות לעמוד ברמת שירות והגינות - האוסרת על הגבלה מכל סוג מפלה - משתקפת גם בקוד האתיקה המקצועית, עבור ספרני ישראל. קובע הקוד: **"...הספרן נותן תשובות שלמות ומדויקות ללא משוא פנים, לכל פניה לסיוע, על פי מדיניות שירות שוויונית."** וגם: **"הספרן משתייך למקצוע בעל מחוייבות לחופש אינטלקטואלי על יסוד גישה חופשית למידע"** ו"הספרן מספק שירות ברמה המקצועית הגבוה ביותר תוך עמידה אחראית בדרישות המשתמשים" (דגש שלי. א.ג.). האיסור על הגבלה במסירת מידע הוא פרשנות מקובלת לסעיף "רמת השירות" בקוד.

בקוד האתי של ספרני ישראל, כמו גם בקודים של ארגונים אחרים בעולם, הספריות והספרנים משתדלים להבליט את המאמצים והצעדים שהם נוקטים כדי לא למעוד במכשול הצנזורה וההפליה. יחד עם זאת ותוך כדי העיסוק הבלתי נלאה בניסיונות להציג מקצוע נקי מכל רבב, כשלו הספרנים כאשר לא העניקו את תשומת הלב הראויה לעיסוק שבלב העשייה המקצועית: העיסוק במידע והבניית גוף הספרייה באופן שיעניק את התנאים הטובים ביותר להתפתחות גוף הידע האנושי.

כתוצאה מהעדר תורה סדורה בדבר השיקולים הראויים בהליך הבניית אוסף הספרייה, באופן רשמי ולמראית עין, ספרנים נוקטים עמדה ניטראלית כלפי כל דרישה למידע ומאפשרים גישה לכל דרישה. לקוחות הספרייה מקבלים שירות ללא "סינון ערכי" כלשהו של הספרן, הנוקט בגישה נייטרלית נקייה מהשפעת דת, פוליטיקה והשקפה אישית ובמקביל, נבנים אוספי הספריות בהתאמה לדרישות המשתמשים

ועל פי תוצאות סקרי שביעות רצון. יחד עם זאת, במקרים שבהם דרישת הלקוח למידע מעוררת בספרן דילמה אתית, הספרנים מנצלים הזדמנויות ששגרת העבודה הספרנית מזמנת, כדי להתחמק מדרישות מטרידות ולא לספק את המבוקש על ידי התחמקות, המצאת תנאים טכניים מגבילים או התעלמות. כך למשל עשוי הספרן להציב תנאי ולפיו: 'לא ניתן לשלוח במייל אלא רק במסירה אישית' או אי-מענה לפנייה שהתקבלה בדואר. בהיעדר קווים מנחים, ספרנים מאמצים דרכי התמודדות לא מובנות עם דרישות המעוררות אי-נוחות מוסרית. במצב דברים זה פועלים הספרנים לא אחת בסטנדרט כפול – חורטים על דגלם את הנגשת המידע ללא הגבלות בשעה שהם מונעים את הנגשתו במקרים מסוימים ללא סטנדרט ברור. במציאות שכזו קצרה הדרך להתנהגות לא ראויה.

בעבודה זו אנסה לאפיין את אותו חלל ערכי הדורש קביעת עקרון פעולה מעשי בדבר הגבלות על מסירת מידע ללקוחות הספרייה. כך לדוגמה, מידע שיש בו כדי לגרום סיכון לציבור, או מידע לא איכותי. אטען כי ההתחייבות לעקרון כזה היא חובה שהספרנים צריכים לאמץ מרצונם הטוב, מכוח מחויבותם המקצועית. המחויבות למסירת מידע טוב והכללתו באוסף הספרייה צריכה להיות מעוגנת בקוד האתיקה המקצועית מכוח שאיפתו של תחום הספרנות למעמד של "מקצוע".

בעשור הראשון למאה ה-21 שאלות העוסקות במטרת הקיום של הספרייה, כך למשל, שיקולים ברכישת מידע, הצגתו, והנגשתו, נענות בימינו בתשובה אחידה: "הכל", ולמי מנגישים את המידע? "לכולם". באופן זה, העיסוק בהבניית גוף הספרייה, עמוד השדרה של מקצוע הספרנות, זוכה להתייחסות כללית ומתחמקת אשר אינה מספקת לספרן כלים להתמודדות במציאות עבודתו בשגרת היום יום. במסגרת עבודה זו אנסה לתת תשובות חדשות, ישומיות, לשאלות אלה.

השוואה בין קודים שונים בטיפולם בנושא הנגשת מידע ללא גבולות, מעלה גישה כמעט אחידה בנקיטת עמדה בלתי מתערבת של הספרן במסירת מידע ללקוח. יוצא דופן בנקודה זו הוא הקוד האתי של ארגון הספריות המיוחדות בארה"ב SLA (2010). קוד זה, להבדיל מקודים אחרים, קובע כי ספרנים המתמודדים עם דרישה למידע הכרוכה בהפרה חוקית או אתית חייבים לנקוט עמדה בכך שהם: "...

מיידעים את הלקוחות שלהם או את מעסיקיהם על הפרות משפטיות או אתיות פוטנציאליות באספקת מקורות מידע או שירותים"...

ב"הצעת הקוד האתי של ספרני ישראל" מביאים בלוח, א. הררי, ת. כץ, א. וכשר, א. (1996), ארבע רמות התפתחות, בגישה לפן האתי בעבודת הספרנים לאורך ההיסטוריה. ברמה הראשונה, תקופה בה אחריות הספרנים התמקדה באוסף שעל שמירתו היו מופקדים. ברמה השנייה, התרחבה האחריות של הספרנים גם

כלפי העובדים בספרייה כך: התייחסות לחשיבות פיתוח כח אדם. ברמה השלישית, הפך נושא האחריות החברתית למרכז הדיון על אתיקה בעבודת הספרן. בשלב זה מורחבת האחריות גם כלפי המשתמשים בספרייה ומודגשים: שירות טוב, ואוסף טוב. הרמה הרביעית, היא השלב בו מתפתחת אחריות הספרייה כלפי החברה באופן כללי "לפי תפיסה זו התייחסות לדילמות אתיות איננה רק מתוך טוב/רע למוסד שלי, אלא לחברה כולה". מאז שנות ה-80 הדיון שינה כיוון ולא עסק עוד באחריות הספרייה. מאותה עת נתפסת הספרייה כבעלת תפקיד פאסיבי, כמי שמגיבה על מהלכים הסטוריים עם השפעה על התחום ולא כמי שמובילה, קובעת ומנחה.

בקוד שנכתב בעקבות עבודתם של בלוך וחבריו ישנה התייחסות לאחריות החברתית של הספרן כמי שהוא "בעל מחויבות לטיפוח התרבות והמדעים, מתוך אחריות ציבורית וחינוכית". אחריות חברתית שהיא חובה שלוקחים על עצמם הספרנים מתוך רצון טוב ומעבר למחוייב על פי חוק. מאוחר יותר, בשנת 2002 הוכנס תיקון ל"חוק הספריות הציבוריות, תשל"ה-1975" לפיו האחריות החברתית, הכוללת קידום החינוך והתרבות בישראל, הפכה לפעילות אשר עוגנה בחוק.

אף לולא היינו מתייחסים לספרנות כאל מקצוע, הנגשת מידע ללא גבולות עשויה לעורר בעיה מוסרית. חובתו המוסרית של הפרט בחברה היא לפעול בצורה שלא תפגע בכבודו או בחירותו של פרט אחר בחברה, אך הנגשה ללא גבולות עלולה להיות פתח לפגיעה בכבודם וחירותם של פרטים אחרים בחברה. מכיוון שמעבר להיותו של הספרן איש מקצוע, הוא אף אדם עליו מוטלות חובות מוסריות מכוח היותו אדם, חובותיו המוסריות כאדם גוברות על עקרון מעשי כלשהו אם הוא מנוגד להן ועלינו להבהיר, להדגיש, להסביר ולתת פתרון למצבים אלה.

בניסיון למצוא פתרון מעשי לדילמה שבהנגשת מידע ללא גבולות, אסקור השקפות בולטות בדיון על היווצרותו ומשמעותו של המידע ואציע מימדי איכות אשר עשויים לחזק את הקוד האתי במימד זה.

הצורך להעמיק במחקר על תפיסת הזהות המקצועית של ספרנים, העומדת ביסוד הקוד האתי, מתחייב מהתנהגות מקצועית המתבטאת בהבנה ובהטמעה של קוד אתי. בישראל בולט היעדר פעילות של החלפת דעות ודיונים בקוד האתי ברמה מספיקה ועבודה היא בבחינת ניסיון להעיר מחדש דיון עקרוני זה ולהציע עדכונים לקוד. בעבודה אציג עמדה עדכנית עם חידושים בדבר חובותיו האתיות של הספרן בהנגשת מידע לקהל המשתמשים. אבחן את סוגיית הסינון והמיון של חומרים מסוגים שונים לאוספי ספריות. סוגייה זו תידון גם על פי מימדי איכות המידע, ולא רק על פי ערך המידע בעיני המשתמש ומדדי איכות השירות כפי שהיה נהוג עד היום. אציע תוספות לקוד האתי של הספרנים בישראל בניסיון להבהיר את תפיסת הזהות המקצועית ולשרטט קווים ראשוניים לעקרונות ישומיים להתמודדות במצבים העולים מתוך שגרת

העבודה. קווי פעולה אלה יחד עם עקרונות המיון לחומרים קיימים באוסף הספרייה ולפריטים המתווספים לאוסף, יאפשרו לגישתי מימוש מוצלח יותר של ערכי הספרנים. בעבודה זו אעשה ניסיון להגדיר את רעיון ממדי האיכות של מידע ולהביא דוגמאות בולטות למימוש רעיון זה.

בעבודה זו לא אעסוק ביחסים שבין ספרנות ומדע המידע ואף לא אדון במקומו של המידע בתבניות תהליך הלמידה האנושית. תחת זאת אתמקד בבסיס היווצרותו ומשמעותו של המידע בניסיון להגיע למסקנות בדבר הדרך הנכונה לטפל במידע במסגרת מוסד הספרייה.

עבודה זו עוסקת בשאלת המחקר : מהם מימדי האיכות של ספרייה או מרכז מידע שזוהי חובתו האתית של המפעיל להתחשב בהם בפעילותו?

סקירת ספרות ורקע תיאורטי

מחקרים קודמים

בקשות למידע פוגעני

מספר מחקרים בתחום הספרנות בדקו את אופן ההתמודדות עם בקשות למידע פוגעני, כפי שאנסה להגדירו בהמשך. Juznic ועמיתיו (Juznic, Urbanija, Grabrijan, Miklavc, & et al., 2001) חקרו את השאלה כיצד ספרנים מתמודדים עם בקשות למידע מעורר מחלוקת או פוגעני. המחקר נערך בעזרת סטודנטים באוניברסיטת לובליאנה בסלובניה, בספריות ציבוריות בעיר הגדולה וביישובים קטנים יותר. במסגרת מחקרם, שלחו סטודנטים לספרנות לספריות שונות וביקשו חומרים 'מטרידים'. חלקם ניגשו אל ספרנית הייעץ והציגו את עצמם כמי שרוצים להתאבד ומבקשים חומר הדרכה לביצוע התאבדות, חלק אחר ביקש חומר על נקרופיליה (סטיה מינית המתמקדת בגוף המת). בחלק ניכר מן הפניות קיבלו התלמידים את מבוקשם מן הספרן מבלי שנדרשו להבהרות נוספות באשר לאופי הפניה. תוצאות המחקר העלו כי מרכז העניין של הספרנים הוא איכות הייעוץ והשרות שהם נותנים לפונה בעוד שהעיסוק בהיבטים האתיים אותם מעוררת הבקשה למידע ספרני אינה מקבלת משקל כלשהו במקרים רבים. כך, כאשר הופנו לספרנים שאלות 'מוזרות', אשר להשערת החוקרים היו מעלות תהיות אתיות בנסיבות שגרה אחרות, הספרנים לא נתנו ביטוי להתלבטות מוסרית והתמקדו במתן השירות המבוקש בלבד.

על יסוד ממצאיהם, Juznic ועמיתיו תומכים בקיומו של קוד אתי המנוסח על ידי איגוד מקצועי המספק לספרנים כלים להתמודדות מקצועית עם מצבים שבהם חייבות להתעורר שאלות מוסריות באשר לאופי המידע המבוקש על ידי לקוחותיהם. החוקרים מעלים אף את שאלת השפעת הטכנולוגיה על ערכים ותוהים האם הטכנולוגיה החדשה, דוגמת האינטרנט, שבאמצעותה גוברת הנגישות למגוון עצום של מידע ממקורות שונים ובאיכויות שונות, הזמינות המיידית של מידע באמצעים אלקטרוניים והכמויות ההולכות וגדלות, מעלה צורך לכללים אתיים חדשים. לטענתם, הטכנולוגיות החדשות חייבות להביא את הספרנים לעיון מחדש בקודים האתיים שנכתבו בעידן הדפוס.

שינויים אתיים בעקבות שינויים טכנולוגיים

החוקרת Cottrell (1999), בדקה את הצורך בשינויים אתיים בספריות לנוכח ההתפתחות הטכנולוגית. מהפיכת המידע, בתחילת שנות השמונים אשר הסמן הבולט לה היה בפיתוחה של רשת האינטרנט העולמית, ואשר הנגישה לציבור מידע במידה שלא הייתה אפשרית לפני כן, עוררה דיון אתי

בתחומים מקצועיים שונים. אולם, דווקא בתחום מקצוע הספרנות, אשר כל כולו מוקדש לשמירה ולהנגשת מידע, כמעט ולא ניתן למצוא דיון מעמיק ומסודר בשאלה זו. דלות הדיון האתי בתחום הספרנות עשוי להיות מוסבר בניסיון של תחום זה לעמוד בקצב ההתפתחויות אשר הצריכו שינויים מרחיקי לכת בסדרי העבודה, כך שהדיון במשמעויות האתיות של השינויים קיבלו עדיפות משנית. לדעת Cottrell נדרש דיון אתי מעמיק בהיבטים המוסריים של מהפיכת המידע בתחום הספרנות לאור העברת האחריות מבני אנוש למכונות וגם משום שטכנולוגיה בספרייה יוצרת נסיבות חדשות. מנגד, Cottrell מדגישה כי קיימים אף קולות אחרים במקצוע הספרנות ולפיהן המהפיכה הטכנולוגית של שלהי המאה ה-20 לא משנה את מהותו של הדיון האתי בתחום הספרנות ומוקדו נשאר כשהיה, עיסוק בשאלות של פרטיות, ושמירה על סודיות.

מעבודתה של Cottrell עולים ארבעה מוקדי בעייתיות מוסרית בתחום הספרנות, אותם היא מציגה, אך לא מספקת להם פתרון.

1. פרטיות ושמירה על סודיות - עקב ריבוי מערכות, הצורך בקשר בין מערכות שונות וריבוי נתונים, יכולות ליפול טעויות, זאת למרות המאמץ לטיפול זהיר וקפדני בנתונים. אפשרויות שיתוף ודיון ברשת יכולות להכיל פרצות העלולות להוביל לפגיעה בפרטיות; חיפושים במאגרי מידע על ידי ספרן, מתבצעים בדרך כלל בנוכחות הפונה. אחרי השלבים הראשונים של החיפוש בעזרת הספרן פונה הקורא למחשב אחר וממשיך בחיפוש באופן עצמאי. בשלב החיפוש העצמאי נמצא הקורא תחת הרושם שהוא עדיין בחסות מוסד בטוח המגן על פרטיותו. כיוון שהספרן אינו יוכל ללוות את הקורא בשלב החיפוש העצמאי בספרייה, עלול הקורא, מתוך תחושת ביטחון מוטעית, לפגוע בפרטיותו, כך למשל, בעת מילוי פרטים אישיים בטפסים מקוונים. אף שהאחריות לשמירה על פרטיות בנסיבות כאלה מוטלת על כתפי הקורא מחד ובעל האתר שאליו מוזנים הפרטים מאידך, ניתן עדין לתהות על מידת האחריות המוטלת על הספרנים להאיר את עיני הקורא לכללי זהירות בחיפוש מידע ודרכים בהן יש לנקוט כדי להבטיח את שמירת הפרטיות במידה מיטבית. האחריות האתית של הספרן מתבססת על יידוע, חינוך והזהרת הקורא בכללי זהירות של גלישה ברשת והזנת פרטים אישיים באופן כללי.

הטכנולוגיות החדשות בספריות יוצרות מצבים שבהם ספריות וספרנים העובדים בהם, אינם מסוגלים להצדיק את מידת האמון אשר נותנים בהם קוראים בתחום ההגנה על פרטיותם. הספרייה ועובדיה אינם יכולים דרך קבע לעקוב אחר כל שלב של חיפוש מידע המתבצע בידי קוראים, מוכאן גם אינם יכולים להבטיח את השמירה על פרטיותו ביחס שווה למידת האמון של הנכנסים בשערי הספרייה. לכן, לטענת

Cottrell, הקונפליקט הוא בין אחריותם של הספרנים להנגיש לקורא את הטכנולוגיה והאמצעים החדשים ביותר לחיפוש ולאיתור מידע ובין אחריותם להגן על פרטיותו של הקורא בתהליך החיפוש. תצוגת המידע על מסכי מחשב באולמות הקריאה והעיון של ספריות, שעה שהם גלויים לעיני העוברים והשבים באולם הקריאה מעוררים בעייתיות נוספת בישום החובה לשמירה על פרטיות. בנסיבות אלה עלולה פרטיותו של הקורא להיות מופרת ומנגד, אף שלומם של קוראים אחרים מופר בעת שהם נחשפים שלא מרצונם לעתים לתמונות וחומרים גרפיים אחרים שתוכנם עלול להטריד אף במבט חולף. גם מצב דברים זה מעורר קונפליקט הוא בין החובה להנגיש מידע ובין האחריות לשמירה על שלומם ורווחתם הקוראים בתחום הספרייה.

2. רכש וצנזורה – בדומה לחובה לשמירה על פרטיות, אף עקרון גישה בלתי מוגבלת למידע הוא מאבני היסוד של מקצוע הספרנות בעידן המודרני. בעידן האינטרנט כמות המידע המפורסם הגיעה למימדי ענק וחלקו נרכש ומונגש על ידי ספריות. רובו של המידע הנגיש לציבור מוצג מבלי שנבדק ונערך. להבדיל ממצב הדברים בעידן הדפוס, רוב המידע הנגיש לציבור באינטרנט מוצג מבלי שעבר במסגרת ביקורת עמיתים מקצועית או בעריכה המקובלת בטרם הוצאה לאור. מפרסמי מידע רבים מנסים לקדם את הניראות של אתריהם בתוצאות מנועי החיפוש על ידי "השתלת" מילות חיפוש, לעיתים, ללא כל קשר לתוכן האתר עצמו. כך עלול הקורא להיחשף לתוכן מטריד בעת חיפוש בעל מוקד שונה בתכלית, תרחיש שהיה נדיר ביותר בעת חיפוש חומר מודפס. פילטרים (מסנני תוכנה) לחסימת אתרים מתקשים להתגבר על בעיה מסוג זה, ואף אם טכנולוגיה של סינון תוכן פוגעני הייתה יעילה, היא מעלה התנגדות בטענה שהיא נוטלת מידי הספרן את שיקול הדעת המקצועי באיתור החומרי העבודה ומעבירה אותו למומחי מחשב. גם כאן, האחריות האתית המקצועית של הספרנים, לדעת Cottrell, היא בידוע, חינוך ואף אזהרה. ההתפתחויות הטכנולוגיות בתחום הספרנות מדגישות את הקונפליקט בין הגדרת הספרן כשולט במידע, כ'שומר בשער' Gatekeeper או כמגיש המידע לקורא.

קיים עוד מכלול בעיות של איכות מידע שאליו יגיע הקורא ואשר פוגעות אנושות בתפקיד הספרן כספק מידע.

3. ארכוב ושימור – גניזת חומר דיגיטאלי מהווה בעיה בהבטחת הנגישות אליו בעתיד. גניזה ושימור חומר דיגיטאלי מחייב אמצעים מיוחדים ונקיטת פעולות ועדכונים בד בבד עם הטכנולוגיה המשתנה תכופות.

רכישת מנוי המאפשר גישה לכתב עת אינו הופך את הספרייה לבעליו של חומר זה והיא אינה יכולה לגנוז את את פרסומי כתב העת במחשבי הספרייה. הזכות והיכולת לגנוז מידע הנגיש באמצעות הספרייה נמצא בידי ספק המידע, המוציא לאור של כתב העת. במצב דברים זה עשויים שיקולים כלכליים להביא את ספק

המידע להחלטה על נטישת החומר הגנוז, דבר המביא לאובדנו, מבלי שלספרייה יש יכולת לשמרו. מציאות חדשה זו שונה באופן מהותי מן המציאות המוכרת בעידן הדפוס שבו מעת שיצא לאור כתב עת, או כל מידע מודפס אחר, הרי שהוא מתקיים באופן עצמאי וללא תלות בנסיבותיו של מוציאו לאור. גם אם הופסק פרסומו של כתב-עת, תמשיך הספרייה ותחזיק בעותק מהגליונות כתב העת ללא קשר לקיומו או חוסנו הכלכלי של המוציא לאור. המציאות שיצרה המהפיכה הדיגיטלית הוציאה, לפחות באופן חלקי, מידי הספרן והספרייה את החופש להנגיש מידע בחופשיות והחלישה את מעמדה של הספרייה כזירה למידע נגיש וכמגינת חופש אינטלקטואלי.

4. הטיית מגדר והנמכת ציפיות – נושא בעייתי אחרון זה כרוך בהשפעה שיש לטכנולוגיה על הדרך שבה תפקיד הספרן נתפס באופן מסורתי בעיני הציבור. בעבר, נתפס מקצוע הספרנות כמקצוע נשי (Harris, 1992) ואילו מאז המהפכה הטכנולוגית בתחום הספרנות חל גידול במספר הגברים במקצוע זה, באופן מיוחד בתחום הדורשים כישורי מחשב. תופעה זו מותירה נשים במקצוע הספרנות בתחומים 'נחותים' יותר, בהם ספרות ילדים ושירותים טכניים, כגון קטלוג. הבעיה האתית העולה מתוך שינוי דמוגרפי זה במקצוע הספרנות היא האם יש לאפשר לטכנולוגיה להשתלט על תחומים במקצוע במחיר הפחתת ערך תפקיד הספרנית, האישה. יש להעיר כי מגמה זו עצרה במידה רבה משנשים השתלבו במידה גוברת והולכת בתפקידים הדורשים כישורי מחשב משוכללים.

בקרת איכות המידע

האתגר הכרוך בשמירה על איכות החומרים בספרייה, או מרכז מידע, בא לידי ביטוי במחקר הבוחן דרכים להתמודדות עם בקרת איכות בספרייה באמצעות מדריך להתנהלות ספרנית נאותה ובעזרת מיפוי מידע (Information Auditing) (Balague, 2009).

Balague מציעה שיטה, למיפוי מידע שמורכבת ממערכת של כלים, במערכת מובנית, העוזרים לאסוף, לארגן, ולהנגיש מידע מתאים לארגון. שיטה זו מאפשרת מעקב ועדכון שוטף של פריטי מידע ובנוסף מאפשרת גם מעקב ועדכון נושאים משפטיים כגון זכויות יוצרים, נושאי בריאות, בטיחות וסביבה. לטענת Balague, איכות היא מונח רב מימדי ודינאמי, הנקבעת תמיד ביחס לחברה ותלויה בהשוואה אותה מבצעים הצרכנים עם מוצרים דומים במקומות אחרים. לכן, מה שנתפס בנקודת מקום וזמן מסוימת כאיכותי עשויה להתפס כלא איכותי בנקודת זמן ומקום אחרת.

בעבודה זו אראה כי טענה זו בעייתית וכי איכות מידע אינה יחסית. אחד מהגורמים לבעייתיות זו, הנובעת מן התפיסה כי איכות מידע הוא מונח יחסי, הוא שימוש מוטעה וערבוב במונחים 'איכות המידע', 'ערך

המידע 'וצנזורה'. ערך המידע בעיני המשתמש ודאי שאינו יכול לשמש ככלי למיון איכותו. הטענה כי איכות המידע יחסית לחברה שבה הוא נבחן ותלויה בהשוואה עם מידע אחר, שייכת לתחום הצנזורה ולא לאיכות.

בספרות קיימים מחקרים העוסקים בקביעת מימדי מיון לאיכות מידע המכילים, לשיטת אותם מחקרים, רשימות וטבלאות המוצגות כאבני יסוד, להרכבת אוסף איכותי. אולם מחקרים אלה מתייחסים למימדים שהם למעשה מדדים לערך המידע בעיני המשתמשים, ומציבים כמטרה את שביעות רצון הלקוחות. משכך, נכללים בהם גם מימדים לא אובייקטיביים אשר אינם יכולים לשמש מדד לאיכות המידע אלא לשביעות רצון הלקוח בלבד.

כך לדוגמה, טוענים Choi ועמיתיו כי העובדה שרשת האינטרנט משמשת למטרות מגוונות ורבות מצביעה על כך שישנם גורמים שונים להערכת איכות מידע על ידי המשתמשים לפי הנסיבות השונות (Choi, Lee, & Moon, 2010). השיטה המתאימה למיון, על פי גישה זו, נקבעת בהתאם למשתנים עליהם חושבים המשתמשים. הם מציעים שמערכות המלצה באינטרנט יתנו משקל לגורמים אלה כדי לספק את רצון המשתמשים. בנוסף למדדי דיוק, אמינות, שלמות ועדכנות המידע Choi ועמיתיו מציעים להתחשב גם ברלוונטיות, ועיתוי נכון של המידע.

במחקר אחר, Wang & Strong מציעים חלוקה של המימדים למיון איכות מידע לקבוצות שונות: מהות, הקשר, ייצוג ונגישות. הממדים לאיכות מידע בקבוצת ה'מהות' הם: דיוק, אובייקטיביות, מוניטין, הממדים בקבוצת ה'הקשר' הם: רלוונטיות, עיתוי נכון, שלמות, ערך מוסף, הממדים בקבוצת ה'ייצוג' הם: בהירות, ניתן להבנה, עקביות והממדים בקבוצת ה'נגישות' הם: נגישות בטוחה, נגישות קלה (Wang & Strong, 1996).

Darlington ועמיתיו מתייחסים לאיכות המידע מנקודת מבט של הארגון, זמן קבלת החלטות ניהוליות (Darlington, Culley, Zhao, Austin, & Tang, 2009). הם מציינים תהליך להערכת המידע בארגון, מגדירים אלמנטים ומחלקים אותם לשלושה מימדים:

המימד הארגוני - מנקודת מבט אישית של החבר בארגון, לגבי הערך של המידע בקבלת החלטות בתוך יום העבודה; מנקודת מבט של הארגון גב כלכלי לתחזוקה ורכש של מאגרי מידע; מנקודת מבט של החברה - עד כמה יתרום המידע לצמיחה כלכלית של החברה; מימד המוטיבציה - רכש מאגרי מידע, צמצום בעקבות חוסר מקום;

ומימד מחזור החיים של המידע - תכנון, רכש, ארגון, שימוש והנגשה, תחזוקה ועדכון, דילול. בהעדר התמקדות באיכות המידע בלבד, והתייחסות אל מימדים נוספים כגון רלוונטיות, בהירות ונגישות כמדדים הקובעים איכות, נפער חלל המעוות ופוגע ביכולת למיון איכותי. חלל זה, במציאות של קוד אתי המורה על הנגשת כל מידע, יוצר בלבול בין איכות, ערך וצנזורה.

יש להתמקד, לדעתי, באיכות המידע באמצעות מדדים אובייקטיביים, להבדיל ממדידת ערכו בעיני המשתמשים ומידת שביעות רצונם ממנו. אובייקטיביות, למעשה, חייבת להיות אמת המידה כבר בשלבים הטכניים של בניית האוסף, בעת הרכש, הקטלוג והמיון של פריטים.

על איכות המידע לשמש אמת מידה למיון, בחירה והנגשת חומרים – זאת על בסיס מדדים אובייקטיביים. אוסף ספרייה איכותי ישקף בחומרים שהוא אוצר עושר תרבותי; אוסף איכותי ישקף בחומרים שהוא אוצר גם עומק רעיוני בפריטי ספרות, שירה או בתיעוד פריצות דרך היסטוריות במדע. בספריית בית הספר ימצאו חומרים איכותיים המותאמים בהיקף, בעומק ובדרך ההצגה לגיל ולהשכלה (במקום כתבי עת אקדמיים ירכשו פריטים המכילים מידע מדויק ואמין המותאם לגיל התלמידים); אוסף איכותי יחזיק חומר מבוסס עובדות, התחשבות בספרות כמו בניתוח אירועים היסטוריים או במחקר; התעדכנות מרבית במחקר ובדיווח, בהסתמך על עובדות, בעיתון יומי ועוד; אוסף איכותי צריך גם להציג דעות מנוגדות וגישות שונות, כל עוד הן מבוססות עובדות וספרות. זאת, מתוך הבנה שאין אפשרות מעשית להבטיח שכל הדעות יוצגו. כמו כן, חשוב שהאוסף יכלול פריטים שיתנו אפשרות להציע למשתמשים פוריות הסברתית, כלומר, שהפריטים המרכיבים את האוסף יכלו שפע במידע שיאפשר התמודדות והסברת מגוון תופעות. כך לדוגמה, באוסף ספרות על יסודות המשטר הדמוקרטי, יש לשאוף למקורות המסבירים מגוון רחב ככל האפשר של תופעות במשטר הדמוקרטי: זכויות הפרט, הפרדת רשויות, שלטון הרוב, חופש ההפגנה וכן הלאה.

אתגר השמירה על איכות חומרים מתעצם כאשר מדובר בגישה למידע באמצעות טכנולוגיות חדשות והזמינות הגבוהה של מידע ברחבי האינטרנט, זאת אף באמצעות כלים המצויים בין כתלי הספרייה. תופעת זמינות מידע, באמצעות טכנולוגיות חדשות מעלה לעתים ספק בצידוק המשך קיום הספרייה. יש המציגים את עובדת קיום מידע בשפע ובנגישות כל כתחליף למוסד ההיסטורי של הספרייה. עמדה זו מתעלמת מנושא איכות המידע. זמינות גבוהה של מידע בעידן האינטרנט, הנגיש לכל אף מחוץ לכתלי הספרייה, מציב בפני הספרנים, אתגרים חדשים של הדרכה וחינוך. Given (2010), טוענת כי יתכן שהספריות חוזרות אל המסורת ולא מתרחקות ממנו, זאת בניגוד לדעה הנשמעת לעיתים תכופות בשנים האחרונות. לטענתה, ספריות, ארכיונים ומוזיאונים - כאוצרי תרבות - ממשיכים לאסוף, להציג ולשמר

את הידע שלנו אלא שבעידן האינטרנט הם עושים זאת בדרכים נוספות המתאפשרות באמצעות טכנולוגיות חדשות. העבודה עם מאגרי מידע מושפעת מדרישות של הממשל המעודד בימינו זמינות מידע. ארכיונים ומוזיאונים רבים נענים לדרישות אלה על ידי העברת חומרים למדיה דיגיטאליים.

מדידת איכות בספרייה מתמצית בדרך כלל, בבדיקת שביעות רצון המשתמשים. בדיקה זו נעשית על ידי מדידת ערך המידע בעיני המשתמשים ועוסקת בשאלות של שירותי ספרייה. שיטה חדשה יחסית המקובלת כיום למדידת איכות שירותי ספרייה, LibQUAL+, בודקת 3 מימדי איכות בשירותי ספרייה:

(1) השפעת השירות – שירות הניתן על ידי ספרנים; (2) הספרייה כמקום – הסביבה הפיזית של הספרייה; (3) שליטה במידע – גישה של קוראים למידע ואיכותו.

לטענת Lane (2012), יש גוף מידע הולך וגדל המצביע על כך שאיכות השירות של הספרייה משפיע על יצירת אוירה אקדמית מתאימה לקידום והתפתחות מדעית. שיטה זו מתמקדת באיכות שירותים כפי שהיא מתבטאת בשביעות רצון משתמשי הספרייה ולא נוגעת באיכות המידע.

איכות המידע לא מקבלת התייחסות מספיקה גם בקודים אתיים של ארגוני ספיות וספרנים. במצב הקיים הקוד האתי מחפה על פחדים מפטרנליזם, מסינון לא נכון של חומר ומהגבלה מוטעית של גישה, אך לא חסרים דברי ביקורת על הסטאטוס-קוו וקוראים לשינוי. שאלת סינון מידע לספרייה מעוררת התנגדות ממספר כיוונים. יש המתנגדים לכל פעולה שתפרש כקבלת החלטות עבור המשתמשים, יש המתנגדים לסינון מחשש שמידע טוב יושלך ויש החוששים שתוצב הגבלה במקום לא ראוי ובכך תפגע במשתמשים.

Fricke, Mathiesen, & Fallis (2000) מבקרים את הקוד האתי של ארגון הספריות האמריקאי (ALA) ובין השאר, טוענים שמיקרו-צנזורה היא ברירה נכונה במקרים מסוימים. הכוונה לא רק במקרים של רכש אלא גם במקרים של מסירת מידע. לטענתם, החזרה המרובה אל 'זכויות' הקוראים בקוד האתי של ארגון הספריות האמריקאיות, לטענתם, מוגזמת ומתעלמת מהקונפליקטים שמתעוררים בין הזכויות השונות וערכים חברתיים.

בספרה של Lewis (2008), מובא אוסף מאמרי ביקורת מעניינים ביניהם מאמר של Good המבקר בחריפות את הדרישה, בקוד האתי של ה-ALA, לתת את "כל" המידע. הוא טוען, בהגיון רב, שזוהי הכללה שלמעשה אי אפשר לעמוד בה ונדונה לכישלון (Good, 2006/7).

הקוד הראשון של האתיקה המקצועית לספרנים

ארה"ב הייתה הראשונה שנקטה בצעדים להחלת קוד אתיקה מקצועית לספרנים. ארגון הספריות האמריקאי (ALA) היה הראשון שיזם דיונים והצעות ואף ששנים רבות עברו עד שהקוד אומץ, הרי הייתה

זו פריצת דרך. בחודש מרץ 1930, התפרסמה בכתב העת American Library Association Bulletin הצעה לקוד אתי. מסמך זה כיסה עקרונות אתיקה הקשורים לתפעול וניהול הספרייה.

בנובמבר 1939 אומץ ופורסם הקוד האתי הראשון של ספרנים, קוד אתיקה מקצועית. הקוד החדש היה מאוד מתומצת וההתמקדות הייתה בספרנים, אשר אותם הוא הגדיר כ: "כל אדם המועסק על ידי ספרייה לשם ביצוע עבודה המוכרת כעבודה מקצועית באופייה, בהתאם לסטנדרטים שהציב ארגון הספריות האמריקאיות".

באותה שנה אימץ הארגון את ה- Library Bill of Rights ובשנת 1953 את 'הצהרת החופש לקרוא'. שתי הצהרות אלה הכילו בתוכן את הערכים המקצועיים אשר ישרתו כמסגרת לקוד החדש, תוך שהן מגיבות לשינויים המשמעותיים בכלכלה ובסביבה החברתית והפוליטית בארה"ב מאז 1939. יותר מארבעה עשורים חלפו לפני שהארגון אימץ את הגרסה המעודכנת לקוד האתי.

בשנת 1979 פורסמה טיוטא לקוד מחודש בגליון של American Libraries. חברי הוועדה לאתיקה מקצועית COPE הוציאו גרסה חדשה לקוד וזו אומצה בשנת 1981.

בשנת 1991 התחילה הוועדה לאתיקה מקצועית, שוב, לעבוד על גרסה חדשה לקוד האתי ולאחר 4 שנים של עבודה, ב-1995, אושר קוד החדש. הוועדה עודדה חברים בספריות לעשות שימוש בקוד, לקיים דיונים לגבי כל אחת מההצהרות ולאמץ אותו כחלק מהתנהלות המוסד.

הקוד כלל הצהרה בדבר השימוש בו: "הקוד מציב עקרונות להתנהגות אתית לספרן המקצועי, זו לא הצהרה או הצעה שטובה רק למצבים מסויימים". 1995 – "עקרונות הקוד הזה מובעים בהצהרה רחבה כדי להדריך קבלת החלטות אתיות. הצהרות אלה מספקות מסגרת, הן אינן יכולות ולא מתימרות להכתיב התנהלות במצב ספציפי".

לאורך ההיסטוריה של הקוד האתי התנהל דיון בדבר הצורך באמצעי אכיפה לקוד. המסקנה הייתה שהדרך הטובה לקדם את השימוש בו תהיה לקיים דיונים בספריות.

לקראת השנה ה-70 לארגון, ב-2009, בדקו אם יש צורך לבצע עדכון בקוד האתי. השינוי היחיד שבוצע היה בנוסח סעיף 4 לקוד שהתווספה בו התייחסות לצורך באיזון בין זכויות יוצרים ובין זכויות הציבור.

בחודש אוגוסט 2012, אושר סופית במועצה המנהלת של IFLA נוסח קוד אתי מקצועי, בינלאומי, לספרנים ועובדי מידע אחרים IFLA Code of Ethics for Librarians and Other Information Workers.

הקוד החדש ממשיך בדרישה להנגיש כל מידע לכל דורש, אפילו לקטינים (סעיף 2 פסקה ראשונה). כבר באותו סעיף מתנער מאחריות לנזק שעלול להיגרם מהנגשה חופשית של מידע לקטינים, על ידי הצהרה שיש לכבד הגנה על קטינים.

הקוד החדש כבר לא מכיל את הדרישה לתת את 'כל המידע'. במקום דרישה לא מעשית זו בא הצהרה ש: למען הניטרליות, יוצג אוסף מאוזן ככל האפשר:

"Neutrality results in the most balanced collection and the most balanced access to information achievable."

גם בקוד החדש נעדרת כל התייחסות לאיכות המידע או לחובתו של הספרן הנוגעת לאיכות המידע שהוא מגיש לקוראיו אולם, באותו סעיף, מופיעה פסקה בנושא בחירה והפצה של מידע יחד עם קריאה להגדיר ולפרסם את נהלי הבחירה. לשיטתנו, זו פריצת דרך מבורכת אשר תומכת בתזה שיש צורך להגדיר את הדרכים לבחירת מידע בכלל ולאור מדדי איכות בפרט.

הספרייה והספרנים

הספרייה – ראשית דבר

משחר ההיסטוריה נהגו בני אדם להחזיק מאגרי ידע וכנראה שאיסוף ואגירת ידע ומידע הוא עתיק כתולדות האנושות עצמה. עדויות קדומות לאגירת מידע נמצאו בציורי קיר במערות, בלוחות חימר ופפירוסים. בחפירות ארכיאולוגיות נמצאו אוספים של לוחות חימר בני 5000 שנה במסופוטמיה העתיקה, לוחות חימר מארמון המלך האשורי סנחריב, מגילות פאפירוס בנות כ-3000 שנה ממצרים העתיקה, קודקסים 'כרוכים' בלוחות עץ ועוד. ידע מתועד, שהיה לרוב נחלת עילית משכילה ובני אצולה, נאסף ואורגן באוספים פרטיים, בבתי מקדש או אצל נציגי שלטון. המידע שיקף את הידע המדעי באותה תקופה, תאוריות פילוסופיות ועושר תרבותי. מידע נאסף ונשמר בצורות שונות לאורך ההסטוריה: במערות, במיכלי חימר, בכוכים מותאמים למגילות הפאפירוס, באוספים פרטיים של אצילים, באוספים קטנים בבתי מרחץ או בספריות אקדמיות.

מאגרים אלה ואחרים קיבלו בסופו של דבר, את השם 'ספרייה'. החיפוש אחר ידע והדחף להמשך התפתחות וצמיחה הוליד את הצורך באגירת מידע. ספריות היוו עדות חיה לצמא של המין האנושי לידע ומטרת קיומה של הספרייה היה לספק את המענה הטוב והאמין לצורך זה. מספר הגדרות של 'ספרייה' ממקורות שונים, מדגימות דמיון בדגש המושם בהן על עובדת היות הספרייה מקום שבו אוספים מידע על מנת לאפשר לציבור גישה אליו, לא יותר.

- "בית ספרים, אולם ששמורים בו ספרים לקריאה או להשאלה". מילון ספיר (1997)

- "ספרייה היא מקום בו נאספים בצורה מסודרת ספרים ומקורות מידע נוספים (כגון כתבי עת, עיתונים, והקלטות אודיו ווידאו), במטרה לשמר אותם ולאפשר שימוש יעיל בהם." (מילון "מורפיקס" ברשת)¹

- "חדר, בניין או אולם ששמור בו אוסף גדול של ספרים, חוברות וכד' לשימוש הציבור במקום או ללקיחה בהשאלה הביתה." (רב-מילים)²

- Gerkinakku – describes a room -usually in a temple- in which scholarly tablets were deposited, and the contents of that collection. (Konig, 2013)³

¹ <http://www.morfix.co.il/>

² מילון עברי-עברי ברשת. דרך מנוי ספריית האוניברסיטה.

³ From CAD G:86-7, in: Ancient Libraries (2013).

ההגדרה של מילון אוקספורד מוסיפה לאוסף הספרים את הייחוד שלו ומדגישה את הפן המהותי של הספרייה, הידע. הידע שהוא יסוד ללימודי האדם והוא גם תוצר לימודי ומדריך:

Library: "A great mass of learning or knowledge" The objects of a person's study, the sources on which he depends for instruction." (Oxford English Dictionary 2012)

גם בעת שלא היו 'ספרנים', היה מי שלקח על עצמו את קביעת המדיניות בפיתוח האוסף. במצרים העתיקה במקדשים, היו אלה כוהני דת ששמרו באדיקות על האוסף ועל הגישה אליו. בספרייה של אלכסנדריה, היה זה לא פחות מאשר המלך.

לשם מה?

הספרייה הגדולה של אלכסנדריה, נפתחה בשנת 300 לפנה"ס. לא היתה זו ספרייה פתוחה לציבור והכניסה אליה הוגבלה רק עבור אלה שהיו בעלי כישורים אינטלקטואליים ואקדמיים. הספרייה באלכסנדריה הייתה במתח תחרותי עם מאגרי הידע של יוון ורומא שהכילו כתבים עתיקים ובניסיון לעלות עליהם שמה לה למטרה להרכיב אוסף של חצי מליון עותקים. לפי האגדות, דבקותם של המצרים במטרה זו הכשירה איסוף פריטי מידע בכל מחיר, כולל הונאת היוונים להיפרד מהכתבים העתיקים בעלי הערך (תוך שהחזירו להם העתקים ולא את המקור-עותקים של כתבים עתיקים נחשבו לאמינים ואיכותיים יותר ועל כן נעשה מאמץ לאסוף מה שיותר מאלה). שיטה נוספת לאסוף מידע, הייתה החרמת מגילות שנשאו עימם מבקרים אשר פקדו את העיר בצורה זו, השיגו מגילות אשר נוצרו במרחקים ואשר לא היו באוסף הספרייה. בנוסף, עודדו את הציבור להביא כל חומר כתוב מכל סוג ועל ידי כל אדם. גישה קיצונית זו מתיישבת עם הידיעה כי בעת ההיא לא הייתה דרך להגיע לריכוז של מידע. הספריות שהיו קיימות במקדשים, היו סגורות ומעטים מאוד הורשו לעיין באוספיהן. המידע והידע האגור בהן קיבל הגנה מפני שימוש לא ראוי – כך למשל נאסר השימוש במידע האגור לשם כישופים. ההגנה על המידע הייתה כה הדוקה ומסובכת עד שאף הבולטים שבהוגים והחוקרים מתקופת קיומה של הספרייה התקשו לקבל גישה לכתביה. כך מספר הגיאוגרף סטרבו על הקשיים בהם נתקלו פיתגורס ואפלטון כאשר ביקשו להכנס ולעיין בכתבים בספרייה הגדולה של אלכסנדריה (Konig, 2013)⁴ מסיבה זו וגם משום שרצו להקל על אספקת מידע למלך, נולד צורך להקים מקום לריכוז הידע האנושי במקום אחד אליו תהיה גישה. על כן, במקביל לערנות לחשיבות מידע איכותי כפי שהתבטאה בשמירת הכתבים העתיקים שהגיעו מיוון, נפתח גם פתח לקבלת "הכל". בזכות קיומה של הספרייה הגדולה בתחומי העיר, אלכסנדריה זכתה במעמד של מרכז ידע עולמי.

---

⁴ Strabo, Geography 17.1.29; Porphyry, Life of Pythagoras 7-8; in: Ancient Libraries (2013)

בעשור השני למאה ה-21 המצב הפוך, בתחום הגישה למידע, מימיה של הספרייה הגדולה באלכסנדריה ומידע מכל סוג זמין בכל מקום וכמעט לכל אחד המצויד בכישורי מחשב בסיסיים. החיפוש אחר ידע נשאר חלק מטבע האדם אך כעת יש בידינו הכלים לשפוט את איכותו ולהתאימו לצרכינו באמצעות טכנולוגיה מתקדמת המאפשרת תהליכי עיבוד נתונים ומידע מורכבים ומניבים יותר. כלים אלה הולכים ונהיים משוכללים יותר מיום ליום ויחד איתם הולכת וגדלה כמות המידע הזמין בעולם. חלק משמעותי מכמויות המידע העצומות, הזמינות לכל, הוא מידע שגוי, או שיקרי, או מטעה באופן אחר. אותה תערובת של מידע מהימן, ממנו ניתן להסיק מסקנות נכונות, עם מידע מטעה, מעלה את הצורך לסנן ולבחור ולא להסתפק באיסוף מכל הבא ליד. מציאות מהפיכת המידע של המאה ה-21 מצווה עלינו לשוב ולבחון את מודל הספרייה כמקלט למציאת מידע, בדומה לרעיון הספרייה בתקופות קדם, דוגמת הספרייה הגדולה באלכסנדריה. אלא שבתקופתנו, צריך לחזור את מגבלות המידע האיכותי ביותר ולא לאסוף "הכל".

ספריות קיימות כמרכזי מידע מסוגים שונים, חלקם ציבוריים וחלקם פרטיים. חלקם למטרות רווח ואחרים משמשים מרכזי חינוך והעשרה. קצרה היריעה מלהכיל את כל הסוגים, לכן בעבודה זו אתמקד בעיקר, בספריות בהן השירותים ניתנים למטרות מוגדרות של חינוך או השכלה מקצועית כגון ספרייה אקדמית.

עבור מי?

מוסד הספרייה המשיך וצמח לאורך הדורות ובמאה השנייה לספירה הפכו הספריות אתר המוקדש למשכילים: אנשי כמורה ודת, מורים, חוקרים ומדענים. לציבור הרחב נמנעה הגישה לספריות, ואלה יכלו לקרוא מעט במסגרת פעילויות פנאי את אותם חומרים שסופקו במרחצאות הציבוריות. מידע בעל חשיבות נשמר ליחיד סגולה בלבד. במאות הראשונות לספירת הנוצרים, עם התפשטות הנצרות, אומץ רעיון הספרייה על ידי מנזרים. ספריות המנזרים הכילו בעיקר ספרי דת וראש המנזר, בדרך כלל, עמד על כך שניזונו ילמדו וירכשו השכלה. ספריות אלה של כתבי דת, הפכו לחלק בלתי נפרד מהמנזר והחזיקו מעמד גם בתקופה שבה התמוטטה האימפריה הרומית וספריות רבות היו בסכנת הכחדה. עם התפשטות הנצרות התפשט גם רעיון הספריות.

עם תום ימי הביניים, לצד הצמיחה באמנות ומדע בתקופת הרנסאנס, קמו אוניברסיטאות וככל שהתפתחו האוניברסיטאות עלה מעמדן של הספריות האוניברסיטאיות. אנשי דת ואקדמיה, היו המשתמשים העיקריים בספריות הם חיפשו השראה בקלאסיקות מיוון ורומא. במהלך המאות 17-18 הוקמו ספריות ההשאלה הראשונות באמריקה ובאנגליה, חלקן נבנו על בסיס תרומות מאוספים פרטיים. בתקופות אלה מסתמנת חשיבותו של גודל האוסף כגורם עקרי בקבלת החלטות לפתוח אוסף.

איכות השירות

המאה ה-19 סימנה את התנועה להבאת הספריות 'אל העם'. בשנת 1892 הוקם ארגון הספריות האמריקאי ALA (American Library Association) אשר היה הארגון המקצועי הראשון בעולם של ספרנים. בעת ההיא, אומצה אמרתו של מלוויל דיואי - ספרן וממציא שיטת מיון לספריות, "שיטת דיואי" (Dewey Decimal system of library Classification) - בדבר הנגשת מידע בספריות: "חומר הקריאה הטוב ביותר, בכמות הגדולה ביותר, במחיר הנמוך ביותר". ה-ALA ראה באימוץ מוטו זה, מאמץ כנה להביא את המידע לקהל רחב ככל האפשר. יחד עם זאת, שיקולים כלכליים היו גורם מכריע במקרים בעיצוב אופייה של הספרייה והיוו מחסום בפני הרחבת שירותיה לכל חלקי האוכלוסייה. שיקולים כלכליים המשיכו להשפיע ומשפיעים על אופי הספרייה עד ימינו אלה, ולאורך השנים הלך וגבר משקלם של שיקולים אלה בהכתבת אופי פעילות הספרייה.

בשנות ה-70 של המאה העשרים, ספריות ציבוריות בארה"ב היו תחת חסות הממשל הפדרלי, הספריות זכו לתקציבים ממשלתיים למשכורות ורכש ובעזרת מימון זה הצליחו לפעול באופן שהעלה את האהדה בציבור הרחב למוסד הספרייה הציבורית. הייתה זו תקופה בה הציבור הרחב הגיע לספרייה אשר פעלה בישוּבו ובקהילתו כדי למצוא מידע. ספריות התאפיינו בעדכניות המידע ונחשבו מרכזי ידע יציבים ואמינים. החל מתחילת המאה ה-21 יכול הציבור הרחב למצוא מידע מגוון, כמעט על כל נושא, ברשת האינטרנט, במאות ערוצי טלוויזיה, בכבלים, לויין ואף ברשת הטלפונים הסלולריים.

השיקול הכלכלי ממשיך להשפיע בספריות כתוצאה מגורמים כמו תחרות בין ענקי הוצאה לאור, טכנולוגיות חדשות וקיצור תהליכים, במחיר 'שבי' אצל חברה אחת מסוימת ("נעילת לקוח") כמו גם מחסור בספרני יעץ, הם גורמים בעלי השפעה הולכת וגדלה על הנגשת מידע ועל מגוון ואיכות המידע שנאגר ומונגש לציבור.

איכות המפעיל

מה הכישורים הנדרשים מעובד ספרייה? מנהל הספרייה הגדולה באלכסנדריה, היה תפקיד יוקרתי, שלא היה קשור לאיכות ספרנית מקצועית. שאר עובדי הספרייה היו משרתים, עבדים ופועלים פשוטים שכל תפקידם היה ללכת להביא את המגילה הנדרשת. במשך מאות שנים לא היו עובדי הספרייה בעלי הכשרה ספרנית מיוחדת ולא הייתה להם הזכות להשמיע דעה ולהשפיע.

נקודת ציון ראשונה לתחילתה של תקופה בה עולה חשיבות הכשרתם של העובדים בספרייה, ומתחילה להתגבש זהותם המקצועית, היה בשנת 1887, עם הקמתו של בית הספר הראשון לכלכלת ספרנות באוניברסיטת קולומביה בארצות הברית על ידי מלוויל דיואי (Preer, 2008). בשנת 1903 מגיע נקודת ציון מכרעת נוספת עם הצעתה של מרי פלמר רייט (Mary Plummer Wright) לקוד אתי ראשון לספרנים. הקוד הוצע מתוך כוונה לפתח את הספרנות כמקצוע ולהעלות את חשיבות האיכויות האישיות של הספרן. כבר בהצעת הקוד האתי הראשון לספרנים ניתן לזהות את גרעין רעיון חובתו של הספרן כלפי החברה: **"בבסיס המקצועיות נטוע השרות לחברה, מחוייבות לשלמות החברה והקהילה"**. (Konig, 2013)

בשנת 1909 ניסח צ'ארלס בולטון נוואלס (Charles Bolton Knowles) את מסמך "יסודות האתיקה של הספרן" (The Librarian Canons of Ethics). במסמך זה הגדיר נוואלס את הספרן כמארגן ונאמן על המידע. נוואלס מדגיש את חובות הספרן מתוך שייכות מוסדית. מחויבותו של הספרן היא לשרת את חבר הנאמנים של המוסד, הצוות, ו-את הציבור. הרעיון מבוסס, על מיסוד יחסים יותר מאשר על ערכים. בהערה ל"יסודות האתיקה של הספרן", כתב נוואלס: **"חובתו של הספרן להגן על הקוראים מחומרים פוגעניים"** אך בה בעת הדגיש את חשיבותה של העמדה הניטרליות בעבודת הספרן.

ב-1920, הוציא מלוויל דיואי את הספרנים מהמימד הפיזי של ממלכת הספרים והעביר אותם לעיסוק במימד התוכן, המידע. קבע דיואי: **"הספרן, לא רק שומר הספרים. הספרן בוחר ומקדם חומרים, משפיע על חשיבה בדומה לאנשי דת ומחנכים. הספרייה היא לא מוזיאון וצריך להנגיש מידע בכל פורמט שהוא המהיר ביותר"**.

זמן קצר לאחר שהוקם, כבר בתחילת המאה הקודמת, התחיל לפעול ארגון הספריות האמריקאיות עבור יצירת קוד אתי לחבריו. הקוד האתי הראשון לספרנים, זה אשר אומץ על ידי ארגון הספריות האמריקאיות בשנת 1939, צמח מתוך הבנה שהספרייה והספרנות הינם מקצוע ייחודי אשר יש להבהיר ולהסדיר את מסגרת פעילותו.

הקוד הראשון של ארגון הספריות האמריקאיות היה מאוד מתומצת והוא מתמקד בספרנים, ולא בגופי הניהול של הספריות. הספרנים בקוד האתי מוגדרים כ:

"כל אדם המועסק על ידי ספרייה לשם ביצוע עבודה המוכרת כעבודה מקצועית באופייה, בהתאם לסטנדרטים שהציב ארגון הספריות האמריקאיות" (סעיף 2).

"The term librarian in this code applies to any person who is employed by a library to do work that is recognized to be professional in character according to standards established by the American Library Association."⁵

הקוד מדגיש את הכשרתו הייחודית של הספרן: אדם המועסק בספרייה כדי לעשות עבודה שאופייה מקצועי על פי הסטנדרטים אותם קבע ארגון הספריות האמריקאיות.

בקוד ראשון זה של ארגון הספריות באמריקה הוצגה רשימה של עקרונות להתנהגות אתית מקצועית של ספרנים המשרטטת את קווי המתאר של אותה "עבודה מקצועית באופייה" של ספרנות. ארגון הספריות האמריקאיות, לא מתייחס, במגילת הזכויות שלו, לחובת הספריות להעסיק אנשי מקצוע ובמסמך 'פרשנות לקוד' כתוב:

"A primary goal of the library profession is to facilitate access to all points of view on current and historical issues. All proposals for restricted access should be carefully scrutinized to ensure that the purpose is not to suppress a viewpoint or to place a barrier between users and content. Libraries must maintain policies and procedures that serve the diverse needs of their users and protect the First Amendment right to receive information." (ALA Bill of Rights)⁶

ברבות השנים, עם הקמתם של ארגונים מקצועיים נוספים של ספרנים ברחבי העולם, נוסחו ואומצו קודים אתיים לאומיים נוספים. קודים אלה, בניגוד לקוד האמריקאי, אינם מדגישים, או מפרטים, את ההכשרה והכישורים הנדרשים לספרן על מנת שיעמוד בדרישות המקצוע.

כך למשל, הקוד של The Australian Library and Information Association (ALIA) שאומץ בשנת 2001 ועודכן בשנת 2007 קובע (פסקה שנייה להקדמה):

"To ensure the high standard of personnel engaged in information provision and foster their professional interests and aspirations..."

"Maintaining and enhancing their professional knowledge and expertise"

---

⁵ "Midwinter Council Minutes," American Library Association Bulletin 33 no. 2 (1939): 128-129.

⁶ Restricted Access to Library Materials: An Interpretation of the Library Bill of Rights. Adopted February 2, 1973, by the ALA Council; amended July 1, 1981; July 3, 1991; July 12, 2000; June 30, 2004; January 28, 2009.

על פי הקוד האוסטרלי הנוכחי, על הספרן לפתח ולשכלל את המיומנויות המקצועיות שלו. הקוד האוסטרלי אינו מכיל הגדרה של השכלה מיוחדת הנדרשת כדי להכשרתו כספרן, וזו יכולה להתמצות גם בהכשרה מעשית בלבד כשוליה.

הקוד של ארגון הספריות והארכיונים בבלגיה, VVBAD, הקיים כיום מדגיש את היותם של הספרנים קבוצה מקצועית ייחודית, אך לא ברור מן הקוד מהן הדרישות לצורך השתייכות לקבוצה זו. בפרק הגדרות למונחים כתוב:

"The work group selected the term 'professional code' because it clearly indicates the aspirations of this document: it is a guideline for a specific professional group.

These profiles apply to employees of all types of libraries and documentation centers. They describe, in other words, the professionals that (should) comply with this code."

מן הקוד הבלגי לא ברור אם הקוד נועד לקבוצת אנשי מקצוע הספרנות בלבד, או שהכללים חלים גם על כל מי ש"מועסק" בספריות, לאו דווקא בתפקיד ספרן.

הקוד האתי של ארגון הספריות בקנדה Canadian Library Association משנת 1976, אינו מכיל אזכור לדרישות מקצועיות מהספרנים. הוא מתבסס וחוזר על הכתוב בהצהרה של ארגון הספריות הקנדיות בדבר חופש אינטלקטואלי, לפיה בקנדה כל ספרן מחוייב להנגיש לכל פונה את מלוא המידע המבוקש וכל מקור מידע המבוקש על ידו.

קוד האתיקה של ארגון הספריות הפיני (Finnish Library Association) מדגיש בכותרת משנה שהקוד מיועד לאנשי מקצוע בספריות ציבוריות ושירותי מידע אך אין בו התייחסות לסוג ההכשרה, או רמת ההשכלה הנדרשת על מנת להתאים לעבודה מקצועית בספריות.

"The ethical guidelines are intended for professionals working in public sector libraries and information services." (כותרת משנה)

התייחסות מפורטת לדרישות ההכשרה המקצועית לספרנים נעדרת אף מן הקוד האתי של ספרני ישראל.

"הספרן נוהג באופן מקצועי בכל פעולותיו בתחום הספרייה, שואף למצוינות מקצועית, מפתח את כישוריו ומיומנותיו, מעדכן את ידיעותיו ופועל להתפתחות המקצועית של הספרייה, שלו ושל עמיתיו."

למרות שרוב הקודים האתיים של ארגוני הספרנים בעולם אינם מציבים דרישות סף ברורות להכשרת ספרנים ולהעסקת בספריות, החל משלהי המאה ה-20 ניכרת מגמה הולכת וגוברת של הצבת דרישות השכלה והכשרה פורמאליות לספרנים בשוק העבודה. כך, ספריות אקדמיות בישראל מציבות דרישת סף ולפיה על ספרן להשלים מסלול השכלה אקדמית בתחום הספרנות. קיימת בישראל תוכנית ללימודי תואר שני בספרנות (MLS) ומספר תכניות ללימודי תעודה במידענות וספרנות. ככל שרבים בוגריהן, מתרבות המשרות אשר דרישות הסף כוללות לימודים מתקדמים בתחום הספרנות. ספרנים מעשירים את הידע המקצועי ואת ההתעדכנות בנעשה בתחום הספרנות בארץ ובעולם באופן שוטף, בדרך כלל בעידוד המעסיק. הם לוקחים חלק בימי עיון ובהשתלמויות מקצועיות ועוסקים במחקר.

הדרישות להשכלה והכשרה מצביעות על השאיפה למסד דיסציפלינה מקצועית ברורה ומובחנת ורואה בדרישת ההשכלה הפורמאלית של העוסקים בתחום כלי להשגת מטרה זו. מצד שני, מתוך הקודים האתיים של הספרנים, עולה כי לא נדרש מהם הרבה מעבר לאגירת כל המידע הבא תחת ידו והנגשתו בצורה חופשית לגמרי. בהמשך, אפרט ואציע בסיס להרחבת ההשפעה של הספרנים ויישום הידע המקצועי שלהם גם בסינון והסדרת ההנגשה למידע בספריות.

איך?

הקודים האתיים מספקים את תמונת הזהות המקצועית כפי שנתפסה בתקופה שנקתבו ומשמשים קווים מנחים. הם מגדירים תחת איזה מגבלות ומתוקף איזה חובות וזכויות מבצעים הספרנים את עבודתם. אחרי הקוד שאומץ על ידי ה-ALA בשנת 1981, ארגון הספריות האמריקאיות פרסם עדכון נוסף, בשנת 1995. ההבדל הבולט ביותר בין הקוד מ-1995 ואלה שקדמו לו הוא הפניה האישית אל חברי הארגון ('אנחנו'), במקום פנייה בגוף שלישי מרוחקת וזרה ('הספרנים'). בנוסף, העקרונות נוסחו בצורת עובדה ('אנחנו נותנים שרות') ולא בצורת הצהרה על התחייבות או בלשון פקודה ('אנחנו צריכים לתת' או 'ספרנים צריכים לתת'). הקוד החדש משנת 1995 כלל גם 2 עקרונות חדשים, בעניין זכויות יוצרים (סעיף IV) והצטיינות במקצוע (סעיף VIII).

החובה בדבר שמירה על זכויות היוצרים, הועלתה לראשונה רק בשנת 1995, למרות שנושא זכות יוצרים והקניין הרוחני כבר היו חלק מהדיון והמשפט הציבורי ולמרות שהחוקה האמריקאית כתבה את חוק זכויות יוצרים כבר בשנת 1790.⁷ בנוסף, איגוד הספריות האמריקאיות סבר שניתן להסתפק בתוספת הצהרה על דאגה ל'איזון' בין דרישות החוק לבין דרישות המשתמשים: **"אנו מכבדים זכויות קניין רוחני ומקדמים איזון בין אינטרסים של משתמשי הספרייה ובין בעלי זכויות קניין רוחני."** (סעיף IV)

⁷ Copyright Act of 1790. Approved, May 31, 1790.

"IV. We respect intellectual property rights and advocate balance between the interests of information users and rights holders."⁸

בנוגע להתמחות המקצועית המיוחדת הנדרשת מספרנים, הסתפקו בהצהרה כללית ורחבה כי "אנו שואפים למצוינות במקצוע על ידי שמירה וחיזוק הידע שלנו והמיומנויות, על ידי עידוד התפתחות מקצועית של עמיתים למקצוע ועל ידי טיפוח שאיפות של חברי מקצוע פוטנציאליים". (סעיף VIII בקוד ה-ALA).

הקוד האתי של ה-ALA משנת 1995 מתייחס לנושא הערכת אוסף הספרייה במונחים של התאמה לדרישות המשתמשים בלבד, חסרה בקוד התייחסות למימדים של מיון על פי מאפייני המידע עצמו.

ישנם קווי דמיון רבים בין הקודים האתיים של ארגוני ספרנים ברחבי העולם בדבר חובות הספרנים. מהמשותף הוא ההתייחסות לחובת מסירת מידע לכל דורש כהתנהגות מקצועית ייחודית ומחייבת. על הספרן למסור לכל מבקש את המידע המבוקש ללא אבחנה במוצא, גיל, רקע, או השקפה. דרישה זו מעלה בעיות שעומדות בסתירה עם השאיפה לאיכות השירות ועם השאיפה לשמור על זכויות המעוגנות בחוק, כפי שיפורט בהמשך. חובה זו, למסור "הכל", יכולה להצטייר גם כצעד של התחמקות מאחריות ומהתמודדות עם דילמות של זכויות מול חובות.

בקוד הקנדי, הצהרת השמירה על חופש אינטלקטואלי מכילה משפט שאומר בפשטות: לתת הכל.

"Have access to all expressions of knowledge, creativity and intellectual activity, and to express their thoughts publicly."

באוגוסט 2012 פורסם קוד אתי בינלאומי חדש של הפדרציה הבינלאומית של ארגוני ספריות IFLA: IFLA Code of Ethics for Librarians and Other Information Workers. בקוד זה נותרה הדרישה להנגיש כל מידע לכל דורש, כפי שהיתה בקודים קודמים של IFLA, גם אם הוא קטין (סעיף 2).

הדרישה המוטלת על הספרן לשאוף להנגשת "כל המידע", נוסחה בקוד החדש באופן המאפשר מתן משקל לעובדה שלא קיימת אפשרות מעשית כזו. במקומה באה הצהרת התחייבות לניטרליות: כדי למנוע הטיה של המידע, על הספרן להציג לקורא אוסף מאוזן ככל האפשר (סעיף 5).

---

⁸ Adopted at the 1939 Midwinter Meeting by the ALA Council; amended June 30, 1981; June 28, 1995; and January 22, 2008.

הקוד החדש של IFLA נעדר התייחסות לאיכות המידע, או לחובתו של הספרן הנוגעת לאיכות המידע שהוא מגיש לקוראיו. נראה כי תחת מעטה הניטראליות ושימוש תכוף בזכויות שונות, מצליחים הספרנים להתחמק מביקורת ולהיחשף כחסרי עקרונות מעשיים הנוגעים ללב העשייה המקצועית הספרנית.

בעיון בקוד החדש עולה תחושה שבולטת בו התייחסות לחופש המידע כמנגנון הגנה של הפרט מפני הממסד או כמכשיר להשגת זכויותיו שנשללו ממנו. לדוגמה, מתוך הקוד החדש (סעיף 3): "... הספרנים מבינים שטובת הציבור דורשת חשיפת שחיתות ופשע גם אם היא מתבצעת תוך כדי פגיעה בפרטיות על ידי 'מלשנים'."

"...They (Librarians and other information workers, א.ג.) also recognise (א.ג.) that it is in the public interest that misconduct, corruption and crime be exposed by what constitute breaches of confidentiality by so-called 'whistleblowers'."

ספק רב אם תמונת התנהגות מקצועית ראויה, כפי שהיא מצטיירת בעיני הספרנים, כוללת עידוד פעילות בלתי חוקית כפי שמתואר בסעיף זה, בו הספרנים מקבלים את זכות הציבור לדעת גם במקרים שהמידע הגיע בדרך של הדלפה בניגוד לחוק. יחד עם זאת, בפתח לקוד האתי של IFLA, מוצהר כי: "**ספרנות, ביסודה, היא פעילות אתית המכילה גישה ערכית לעבודה מקצועית עם מידע**". הקוד לא מניח בפני הקורא את התשתית הרעיונית המכתיבה את עליונות החובה למנוע פשעים על פגיעה בזכות לפרטיות. הוא גם לא מסביר מדוע בסעיף אחד בקוד, הזכות לפרטיות מאבדת מחשיבותה לעומת שמירה על החוק ובסעיף אחר גוברת בחשיבותה על שמירה על החוק.

כך לדוגמה, בפרשת אדוארד סנואדן אשר נחשפה בעיתונות העולמית בחודש יוני 2013 נטען כי סנואדן, אשר עבד בארגון ביון אמריקאי והדליף לרשות הציבור מידע סודי רב, פעל מתוך מניעים אידיאולוגיים אותם אימץ. הממשל האמריקאי הכריז על סנואדן בוגד והכניס אותו לרשימת המבוקשים במטרה להעמידו לדין. אולם לכאורה, הקוד האתי של IFLA מצווה על הספרנים באמריקה, לפעול בניגוד לחוק: להגיש ולהפיץ את המידע שסנואדן גנב ממעסיקו. זאת בשעה שהממשל מבקש לעצור את האיש המואשם בבגידה ובפגיעה בביטחון המדינה.

אם האידיאל המעשי של הספרנים הוא: "**במטרה לקדם את החינוך והתרבות בישראל**" כמו שמנוסח בחוק הספריות הציבוריות, תשל"ה-1975 וגם הגברת המודעות של הציבור למידע והשימוש בו, חובה על ספרנים ליטול יוזמה, לנקוט עמדה (מקצועית) ולקבוע את העקרונות המעשיים אשר יביאו את מוסד הספרייה למצב אידיאלי זה, זאת באמצעות העמקת הידע והעיסוק באתיקה המקצועית (Fallis, 2007).

אתיקה מקצועית - מקצוע הספרנות

בעבודה זו אעשה שימוש בתאורייה של אסא כשר על 'אתיקה מקצועית' כמסגרת להצגת תפיסת הזהות המקצועית של הספרנים.

על פי גישת כשר, מידת העיסוק של הארגון באתיקה המקצועית שלו, מצביעה על רמת הרצון לפעול על פי סטנדרטים גבוהים ככל האפשר, ולא מסתפקת רק בציות לנורמות המקובעות בחוק ובשיטור התנהגות עבריינית. על פני הדברים, בשנות ה-90 של המאה ה-20 החליט ארגון ספרני ישראל (אס"י) כי ראוי שחבריו ינהגו לאור ערכים המציבים סטנדרט התנהגות הגבוה מזה הנגזר מן החוק. בשנת 1996 נוסח הקוד האתי של ספרני ישראל אולם מאז שאומץ רמת העיסוק בקוד האתי נמוכה, או לא קיימת כלל. מצב זה דורש פעולה מיידיית להעלאת הנושא לדיון ציבורי, לבדיקת הקוד ועדכונו ולהגברת המודעות לקוד. ארגון הספרנים והמידענים בישראל (אס"י-אסמ"י) רואה את עצמו כארגון של בעלי מקצוע ייחודי אשר ראוי שתהיה לו אתיקה מקצועית וראוי שיעלה אותו על הכתב כקוד אתי. משנטל הארגון אחריות והשקיע מחשבה בבניית קוד אתי, מן הראוי היה להמשיך ולתחזק אותו, להמשיך ולשכלל אותו. כך גם אצל הסוציולוג דורקהיים (Durkheim, 1957), ככל שעולה רמת העיסוק באתיקה המקצועית, חברי קבוצת המקצוע נחשפים יותר לדעות ורעיונות של עמיתיהם ורמת הדיונים עולה. ככל שעולה רמת חשיפתם ומעורבותם של בעלי המקצוע כך מתפתחת האתיקה המקצועית, גוברת יציבות הקבוצה ומתחזק הארגון.

האם הספרנות היא מקצוע שראוי שתהיה לו אתיקה מקצועית?

אתיקה מקצועית להגדרת כשר היא **"תפיסה סדורה של האידיאל המעשי של ההתנהגות, במסגרת מקצועית, שהיא מסגרת מוגדרת של פעילות אנושית מיוחדת."**

בתחום הספרנות, לצורך ביצוע אותה "פעילות אנושית מיוחדת", על הספרן לרכוש השכלה מתאימה ומתמשכת. עבודת הספרנות היא פעילות אנושית ייחודית בעלת גוף ידע שיטתי, בעלת ארגז כלים שיטתי, זוהי פעילות הכרוכה בהתעדכנות מתמדת הנעשית מתוך הבנה. עבודת הספרנים אינה פעילות אנושית שכל אדם רגיל יודע לבצע היטב, גם לא בנסיבות מיוחדות.

מסגרת מוגדרת של פעילות אנושית מיוחדת:

לספרנים "מסגרת מקצועית מוגדרת" של הפעילות האנושית המיוחדת שהם מבצעים. המסגרת המקצועית מאפשרת לספרנים לעשות את מלאכתם כראוי אולם לא כל אדם יכול לבצע את הפעילות המקצועית של הספרנים גם אם ינתנו לו נסיבות מתאימות. לדוגמה, לא מספיק שתנתן סביבת עבודה הכוללת את כל הכלים והגישה לכל המאגרים וכתובות כל הספקים ורשומות כל הקטלוגים בעולם. גם בסביבה המתאימה לא יוכל אותו אדם רגיל לבצע את הפעילות המיוחדת של הספרן רק באמצעות רצון טוב, שכל ישר והנסיבות המאפשרות. צריך, בין השאר, שיהיה הידע בדבר שיטת המיון הנהוגה בספרייה הנתונה בכדי

למצוא את הדרך אל המדף שבו נמצא מידע בנושא מסויים, צריך שיתקיים הרקע והידע באוריינות מידע, צריך שיהיה ידע בהפעלת תכנת מחשב ייעודית לספריות בכדי להשיג גישה אל מאגרי מידע וצריך גם ידע בהפעלה יעילה של מנועי חיפוש שונים כדי להגיע למידע המבוקש.

מסגרת מקצועית, שהיא מסגרת מוגדרת של פעילות אנושית מיוחדת:

בשונה מהפעילות במסגרת המוגדרת של הארגון אליו שייכת הספרייה בה עובד הספרן, הפעילות במסגרת המקצועית של הספרן נעשית על רקע גוף ידע שיטתי שבלעדיו היא לא תיתכן. קבלה למשרת ספרן מחייבת, לפחות, תעודת ספרן מוסמך או תואר ראשון בספרנות, בספריות ציבוריות. בספריות של מוסדות אקדמיים הולכת ומתפשטת הגישה התומכת בדרישה לרמת השכלה של תואר שני בתחום. לספרן, אם כן, יש גוף ידע שיטתי בנושאים כגון: סוגי מידע, מיון וקטלוג, מקורות מידע, סוגי מדיה, הדרכים לפעול במסגרתם וכלים להערכתם בנוסף לידע בהפעלת תכנות מחשב ייעודיות לספרייה.

הספרנים, כבעלי מקצוע, מצוידים ב"ארגז כלים" שיטתי – הכולל מערכת מיומנויות המאפשרת להם לפתור בהצלחה בעיות בתחום מקצועם. ספרנים מצוידים בידע באשר למבנה הפנימי של מאגרי המידע, במבנה האלגוריתמים של מנועי חיפוש, בשיטות איחזור מידע, ידע על מבנה מאגרי מידע, ידע בהפעלת תוכנות מחשב ייעודיות לרכש בספרייה, קטלוג, מיון, השאלה, ייעץ וארכיון. באמצעות מיומנויות אלה יכול הספרן להביא תשובות יעילות לפניית בתחום איתור והנגשת מידע.

השכלה המקצועית פורמלית, הנרכשת בתקופת לימודי ההכשרה, היא רק הנדבך הראשון לפיתוח מערכת המיומנויות היחודית לספרן. מערכת מיומנויות זו מחייבת שגרת יומו של הספרן תכלול התעדכנות מתמדת, לימוד והיכרות עם מאגרי מידע חדשים, שינויים וחידושים בדרכי חיפוש ואיחזור במאגרים ותוכנות ייעודיות. ספרנים חייבים להתעדכן במציאות המקצועית המשתנה סביבו באופן מתמשך ותמידי.

נוסף לידע ומיומנויות להפעיל ולפעול באמצעות ארגז הכלים הספרני, פעילות מקצועית של ספרנים צריכה להיות מלווה בהבנה. הבנה שלא מתמצה בהכרת הכלים בלבד אלא בהבנה כוללת של אוריינות מידע, יישום הידע והנסיון בתהליך קבלת החלטה. כך למשל, בחירה במאגר הנכון בו ניתן יהיה למצוא את המידע המבוקש, היכולת להעדיף באופן מושכל ביצוע חיפוש בקטלוג הספרייה, או במאגר כתבי עת, או באוסף מוגדר. לצורך עבודתו המקצועית אין די לספרן בידע באשר לשימוש במילות חיפוש נכונות, או באופן הפעלת תוכנת הקטלוג של הספרייה. תוצאות טובות באיתור ובהנגשת מידע יתקבלו מתוך הבנה של נושא החיפוש, הבנת רמת המחקר הנדרשת, הבנת צרכי המשתמש, הכרת מגוון האפשרויות והכוונה לסוג החומר הנכון.

התנהגות:

התנהגות אנושית במסגרת המוגדרת של מקצוע הספרנות חייבת להיות מופרדת מרגשות אנושיים. על הספרן לבצע את עבודתו ולענות על דרישות הקהל מבלי שיתן לרגשותיו בנושא דרישת הלקוח להטות, או

להאפיל, על ביצועה המקצועי של הפנייה. הקוד האתי של הספרנים בישראל קובע: **"הספרן נותן תשובות טובות ומדויקות ללא משוא פנים..."**. כך למשל, בקשות לקבל מידע בעניין נטייה פוליטית המנוגדת לזו האישית של הספרן, או בקשות להנגשת מידע הסותר את השקפותיו הדתיות של הספרן, צריכות להיענות באותה מידת מקצועיות ודייקנות, ככל בקשה אחרת שאינה נוגעת לערכיו ואמונותיו האישיות של הספרן. האידיאל המעשי:

האידיאל המעשי של התנהגות הספרן, במסגרת מקצוע הספרנות - שהיא מסגרת מוגדרת של פעילות אנושית מיוחדת - צריך לשקף את הרצוי אותו ניתן לנמק על יסוד מערכת ערכים או עקרונות נתונים. האידיאל המעשי של הספרנות צריך לשאוף אל ה'ראוי', אל הפעילות המאופיינת בדרישות של פעילות שמעבר לקיום דרישות החוק ולא מסתפקת בפעילות שכל יתרונה הוא בכך שהיא אינה פעילות שאינה מותרת בחוק, בתחום הבינוני בלבד, כלומר תחום של פעילות שהיא אינה עבירה על החוק אך גם אינה ראויה.

מערכת הערכים של מקצוע הספרנות מוצאת ביטוי בקוד האתי של הספרנים בישראל, בדומה לקודים אתיים של ארגונים מקצועיים של ספרנים במקומות אחרים בעולם, הם מנוסחים בצורות שונות אך רובם שומרים על עקרונות משותפים. אותה חפיפה בין עקרונות היסוד של ארגוני ספרנים בעולם מחזקת את המסקנה כי מדובר במקצוע בעל זהות יחודית ומוגדרת.

ה"מרובע הבסיסי" של ערכי המקצוע מורכב מערכים המשותפים למקצועות שונים, מערכים הייחודיים לאותו מקצוע, מערכים של המעטפת החברתית בה המקצוע פועל ומערכים של המעטפת החברתית המשקפים את המשטר הדמוקרטי בו אנו חיים.

מקצועיות: - ערכים המשותפים למקצועות שונים באשר הם מקצוע.

"הספרן נוהג באופן מקצועי בכל פעולותיו בתחום הספרייה, שואף למצוינות מקצועית, מפתח את כישוריו ומיומנותיו, מעדכן את ידיעותיו ופועל להתפתחות המקצועית של הספרייה, שלו ושל עמיתיו."
(הקוד האתי של ספרני ישראל, סעיף 'מקצועיות')

כמו במקצועות אחרים: תנאי להתנהגות מקצועית של ספרן בכל פעולותיו בתחום הספרייה, הוא שליטה טובה בגוף המיומנות של הספרנות. הספרן חייב לבסס את ההחלטותיו המקצועיות על גוף ידע של מקצוע הספרנות, הוא חייב לשכלל בהתמדה את גוף הידע המקצועי שלו, את גוף מיומנותו המקצועיות ואת הבנתם, זאת בהתאמה להתפתחותו המתמדת של מקצוע הספרנות. אלה הם עקרונות מעשיים וברי בצוע.

הייחוד המקצועי: שילוב מיוחד של ערכים עבור מקצוע מסויים

"הספרן משתייך למקצוע בעל מחוייבות לחופש אינטלקטואלי על יסוד גישה חופשית למידע, ובעל

מחויבות לטיפוח התרבות והמדעים, מתוך אחריות ציבורית וחינוכית."

סעיף זה מתוך הקוד האתי של ספרני ישראל מקבץ בתוכו ערכים "חיצוניים" מהסוג של ערכי המעטפת החברתית הלא מאורגנת ומערכי המעטפת ה"מאורגנים" של המשטר הדמוקרטי, הזכות לחופש אינטלקטואלי וגישה חופשית למידע שהם מערכי היסוד של חברה דמוקרטית.

"הספרן הוא בעל מחויבות לעודד את קהילת המשתמשים הפוטנציאליים של הספרייה שבאחריותו, לדעת על קיום הספרייה ולהשתמש בשירותיה."

ביטוי בנורמה חוקית יחודית לפעילותם של הספרנים: כך בסעיף 1א. לחוק הספריות הציבוריות התשל"ה-1975, הקובע: "חוק זה בא להסדיר את פעילותן של הספריות הציבוריות לטובת הציבור, במטרה לקדם את החינוך והתרבות בישראל...". במחויבותו של הספרן לעודד את קהילת המשתמשים לידיעה ולשימוש בשירותיה, הספרנים מרחיקים אל מעבר לקיום חובות חוקיות ופורמליות, אלא שהם מתחייבים לאחריות חברתית (כשר, 2012)¹. אחריות חברתית זו היא מקבץ של ערכים ועקרונות שהספרנים לקחו על עצמם מרצונם החופשי. בעת שנכתב הקוד האתי של ספרני ישראל, בשנת 1996, התמיכה במחקר ותרבות הייתה עדיין בגדר אחריות חברתית, נורמה אשר זכתה לקיבוע בחוק רק עם תיקונו בשנת 2002.

עקרונות מעשיים אלה, של עידוד והדרכה, שנלקחו מתוך רצון טוב אינם מספיקים. גם ההתייחסות אל חופש אינטלקטואלי וגישה חופשית למידע דורשת העמקה והבהרה לטובת אלה העוסקים בתחום.

"הספרן מספק שירות ברמה המקצועית הגבוהה ביותר תוך עמידה אחראית בדרישות המשתמשים. הספרן נותן תשובות שלמות ומדויקות ללא משוא פנים, לכל פניה לסיוע, על פי מדיניות שירות שיוויונית."

ו "הספרן מבחין היטב בין דעותיו האישיות לבין אלה המייצגות את הספרייה או המוסד בו הוא עובד. הספרן לא מערב את דעותיו האישיות בנושאים השנויים במחלוקת ציבורית, בגיבוש ובביצוע של מדיניות הספרייה."

הייחוד המקצועי מתבטא בשילוב בין המחויבות שלוקחים על עצמם הספרנים לתת שירות אחיד לחלוטין, ברמה הגבוהה ביותר תמיד, לכל פונה המבקש שירות כזה. האידיאל המקצועי אינו מבחין בין הזכאים לקבל את השירות הספרני, אינו מגביל את רמת השירות בהתאם פרמטרים של עלות כלכלית ודוחה למעשה מצב שבו יינתן שירות ברמה נמוכה לפעולה אשר ההכנסה ממנה נמוכה ושירות ברמה גבוהה לפעולה המכניסה לספרייה רווח נאה יותר. האידיאל המקצועי של הספרן אינו מבחין בדרגת מבקש השירות, ודוחה מצבים בהם יינתן שירות חלקי לסטודנטים לתואר ראשון ושירות ברמה גבוהה למרצים באקדמיה. כך גם הספרן חייב להיות "עיוור" לגילו של הפונה ולכל דעה אישית או עמדה המוצגת לו בעת בקשת השירות.

¹ כשר, א. (2012), "אחריות חברתית: מוסר, אתיקה ומשמעות החיים" מתוך: אחריות ציבורית בישראל.

"הספרן בוחר ומשתמש בספרות מבלי לצנזר את החומר הרלוונטי למטרות הספרייה ועומד בסטנדרטים שלה. הספרן אינו פוסל חומר רק מפני שהוא שנוי במחלוקת או עלול לפגוע ברגשות חלק מאוכלוסיית המשתמשים בספרייה. הספרן אחראי לכך שהספרייה תספק חומר המייצג את מגוון הדעות בדבר הבעיות של ימינו, לפחות ברמת המגוון של המשתמשים והעניין שיש להם, ואינו מסיר חומר בגלל הסתייגויות של קבוצות לחץ, או כשמתעניינת בו רק קבוצת מיעוט מיוחדת.

ספריות ישתפו פעולה עם אנשים, קבוצות ומוסדות התומכים בחופש הדיבור, ההבעה והפצת המידע." הכוונה בסעיף זה לשלול תופעת צנזורה תוך שימוש בניסוח מאפייני הצנזורה מבלי לנקוב בשמה המפורש. הספרנים מציגים, מצד אחד שאיפה לאחריות חברתית, לחברה כולה, ומצד שני כניעה למעמד של צופה מן הצד שנובעת מהתעלמות או חוסר התייחסות לעיסוק באיכות המידע. אחרי שהוסכם ונחתם שלא תהיה צנזורה, כאילו נגוזו כל שאר העיסוקים בסינון מידע. "... גם חירויות היסוד, ובכללן חופש הביטוי והבעת הדעה אינן אבסולוטיות, ויש לאזן עם אינטרסים נוספים שאף ההגנה עליהן נתפסת כחשובה וחיונית להתנהלות חברתית תקינה" (פסק דין, ה"פ 20078-07-11). הפרשנות אשר הביאה זכויות אלה – לחופש הביטוי, לחופש אינטלקטואלי - להגיע אל ראש סדר העדיפויות בספרייה, גרמו לשיתוק העיסוק במידע עצמו, באיכותו. באופן פראדוקסלי, דווקא השיתוק הזה נראה לספרנים כייצוג של מימוש האחריות החברתית.

האם הבאת כל המידע היא מיוחדת למקצוע הספרנות? האם היא דורשת מקצועיות? האם פעולות מעשיות שיגזרו מאידיאל זה, אכן יתנו למקצוע הספרנות את המשמעות שקבעו לעצמם?

הייחוד המקצועי של הספרנות נמצא בעיקר בעיסוק במידע - פיתוח אוסף, מיון, קטלוג, הנגשה ודילול. כשם שאדם בוחר את העקרונות המעשיים שיביאו אותו לראות בתמונת חייו משמעות הטובה בעיניו (כשר, 2012), כך גם ארגון בוחר לעצמו את העקרונות המעשיים למימוש האידיאל המעשי שלו. אם בעקרונות המעשיים של מקצוע הספרנות לא מופיע הדיון והעיסוק באיכות המידע בספרייה, לא נוכל למצוא את המשמעות שציפינו לראות בתמונת העבודה המקצועית.

ערכי המעטפת החברתית :

"סודיות - הספרן אינו מגלה איזה מידע משתמש ביקש או קיבל, ואינו מדווח באילו מקורות עיין ואיזה חומר שאל ו/או השאל.

הספרן דואג לכך שקהילת המשתמשים של הספרייה שבאחריותו תדע שחלה חובה לשמור על סודיות מקצועית בדבר השירות שהוא נותן למשתמשים."

"זכויות יוצרים - הספרן יכבד את זכויות היוצרים כדין."

² ה"פ 20078-07-11 (מחוזי, באר-שבע) צורף ואח' נ' אוניברסיטת בן גוריון. ניתן ביום 27.10.2011. פורסם ב"נבו".

מרכיבי שתי הצלעות הנוספות במרובע הבסיסי של ערכי המקצוע הם ערכי המעטפת החברתית. ערכים, בחלק המאורגן של המעטפת החברתית, הנובעים מעקרונות המשטר הדמוקרטי בו אנו חיים כמו שמירה על כבוד האדם, שמירה על פרטיותו, שמירה על סודיות וערכים הנובעים מחלקה הלא מאורגן של המעטפת החברתית כמו הזכות לחופש אינטלקטואלי. "ובעל מחויבות לטיפוח התרבות והמדעים..." ואיך יטפח אותו ספרן את התרבות והמדעים אם לא נכללה בין תפקידיו החובה לבחור את המידע המתאים לקידום כזה. איך יבטיח אותו ספרן שהמידע המונגש בספרייה שלו אכן תורם לקידום התרבות והמדעים ולא פוגע בקידום כזה, לדוגמה, על ידי הנגשת מידע לא איכותי, מעוות מציאות, לא מדויק או שהוא הצגת שווא של "עובדות".

מקצוע הספרנות, אם כן, ראוי שתהיה לו אתיקה מקצועית וראוי שמידת העיסוק באתיקה המקצועית שלו תהיה תכופה ועקבית "אתיקה מקצועית יכולה להתקיים רק אם הקבוצה אליה היא מתייחסת מגינה עליה בסמכותה" (Durkheim, 1957). ראוי גם שיכתב קוד אתי לספרנים, שיבטא את הזהות המקצועית של הספרנים כפי שהיא משתקפת באתיקה המקצועית שלו וראוי שקוד זה יתן מענה ויפתור את הקונפליקט הקיים היום בקוד, בין הערכים העומדים בבסיס האידיאל המעשי, קונפליקט בין ערכי המקצוע ובין ערכים מסויימים של המעטפת החברתית. סביר שהגענו למצב זה של אפשרות גבוהה מדי לפעילות אנטי-חברתית בעקבות כך שהתקשורת בין חברי קבוצת מקצוע הספרנות דלה ואינה מעודדת חילופי דעות ודיונים. מצב אשר בו, על פי Durkheim, נותר איש איש לעצמו ולמוסר האישי שאין בו ערכים של הקבוצה, הכוח של הקולקטיב גדול מכוח המוסר האישי של כל אחד והוא יכול לייצר חוקים ולאכוף אותם.

תפיסת הזהות המקצועית של הספרנים צריכה להכיל את הבנת הייחוד המקצועי שעל מנת לקיים אותו באופן הרצוי, יהיה על הספרנים ליישם את השכלתם והידע המקצועי שברשותם לשם בחירת המידע לספריות. הקריטריונים והכלים לבחירה יידונו בהמשך עבודה זו.

חובתו האתית של המפעיל – האידיאל המעשי

בניתוח תפיסת הזהות המקצועית של ספרנים יש צורך לברר האם קיימת התאמה בין זהותם המקצועית של ספרנים בכלל לבין הקוד האתי שלהם. יש לבחון האם קיים פער בין הוראות הקוד האתי לבין הזהות המקצועית של הספרן. בפרק זה אני מבקשת לבחון את הפער הקיים בין הוראות "הקוד האתי של ספרני ישראל" לבין הזהות המקצועית של ספרן בישראל. בכדי להגיע לסטנדרטים של התנהגות מעשית אדון בחובתו האתית של הספרן כפי שרצוי שתבטא באידאל המעשי של המקצוע. זאת אעשה תוך חיפוש אחר בסיס רעיוני אפשרי להתאמת הקוד האתי לזהות המקצועית מתוך שאיפה לאתיקה מקצועית טובה יותר. אתיקה מקצועית היא התנהגות בני אדם במסגרת מקצועית ולא דווקא במצבים בהם יש קונפליקט מוסרי (כשר, 2003).

מקצועיות

"הספרן נוהג באופן מקצועי בכל פעולותיו בתחום הספרייה, שואף למצוינות מקצועית, מפתח את כישוריו ומיומנויותיו, מעדכן את ידיעותיו ופועל להתפתחות המקצועית של הספרייה, שלו ושל עמיתיו."
(הקוד האתי של ספרני ישראל, סעיף 'מקצועיות')

ללמוד, לדעת, להכיר ולהבין תחום עשייה אנושי הם ערכים המשותפים לבעלי מקצועות רבים ולספרנים בכלל זה. בתחום מקצוע הספרנות מצופה כי תרכש השכלה מתאימה בנושאי מיון, קטלוג, רכש ואחזור מידע וכי הספרן יפעל על פי הידע שרכש בעת הכשרתו המקצועית וכי ימשיך ויתעדכן בקריאה, בימי עיון, בהשתלמויות ואף יבנה מתוך ניסיונו הנצבר במהלך עבודתו.

ייחוד מקצועי

"הספרן משתייך למקצוע בעל מחוייבות לחופש אינטלקטואלי על יסוד גישה חופשית למידע, ובעל מחוייבות לטיפוח התרבות והמדעים, מתוך אחריות ציבורית וחינוכית."

הספרן הוא בעל מחוייבות לעודד את קהילת המשתמשים הפוטנציאלים של הספרייה שבאחריותו, לדעת על קיום הספרייה ולהשתמש בשירותיה. " (הקוד האתי של ספרני ישראל, סעיף 'עיקרי ערכי המקצוע')
בסעיף זה מוגדרת חובתו האתית של הספרן מתוך ערכי המעטפת החברתית - טיפוח התרבות והמדעים, ומתוך ערכי המעטפת של משטר דמוקרטי - הזכות לחופש אינטלקטואלי וגישה חופשית למידע. חובות אלה אף משתקפות בחוק הספריות הציבוריות: **"חוק זה בא להסדיר את פעילותן של**

הספריות הציבוריות לטובת הציבור, במטרה לקדם את החינוך והתרבות בישראל...". (חוק הספריות הציבוריות, התשל"ה-1975. סעיף 1א).

גישה חופשית למידע אינה מגדילה בהכרח את רווחתו וחירותו של הפרט. מצבים בהם קיימת גישה למידע, ללא הגבלה שהיא, עשויים לעתים להגביל חופש אינטלקטואלי ולא לאפשר את קיומו המלא. בעידן הנוכחי, החירות לחשיפה למידע ללא גבולות של כמות ואיכות, משמעותו הצבת מכשולים בגישה למידע ולא להיפך. יפים לעניין זה דבריו של תומס הובס:

"חירות מהי – בשם החירות יצוין על פי הוראתה הנכונה של המילה, העדר מעצורים חיצוניים. מעצורים אלה עלולים לעיתים קרובות להשבית חלק מכוחות של אדם לעשות דבר שהיה רוצה לעשותו, אבל אין בהם כדי למנוע אותו מלהשתמש בכוח שנותר בידו, כפי שיכתבו לו שיפוטו ושכלו" (הובס, תשל"ג).

עומס מידע, "רעש" בשפת הספרנים והמידענים, עופרת מכרה יהלומים, מידע בו מעורבים יחדיו השגוי, השקרי, המטעה, המסולף והחסר לצד מתי מעט אבנים יקרות ערך, הוא מעצור בפני אדם הרוצה לבנות בניינים של ידע "מְסֻדָּים עַל אֲדָנִי פֶּז", כדברי שיר השירים. כיצד ניתן לפתור את בעיית עומס המידע מבלי להתפשר על ערכי הספרנות? הקוד האתי של הספרנים מציג את הצנזורה כאחד המכשולים להגשמת ערכי הספרן ביחסיו עם הקורא. מאידך, ההכרזה על המנעות גורפת מצנזורה מוצגת כדבר המייטיב ביותר עם הקורא בדרכו למצוא את מבוקשו בספרייה. אולם, אין מקום להתייחסות ערכית זהה לניפוי מידע וסינונו על בסיס דתי, פוליטי או אישי אחר, שהוא צנזורה, שווה לעבודת הספרן בסינון מקצועי-אובייקטיבי הנובע משיקולים של רלוונטיות בתוך עבודת הספרייה. בנסיבות של 'מיקרו-צנזורה'² נברר באיזו מידה, אם בכלל, ראוי שתקיים בספרייה.

"הספרן בוחר ומשתמש בספרות מבלי לצנזר את החומר הרלוונטי למטרות הספרייה ועומד בסטנדרטים שלה. הספרן אינו פוסל חומר רק מפני שהוא שנוי במחלוקת או עלול לפגוע ברגשות חלק מאוכלוסיית המשתמשים בספרייה. הספרן אחראי לכך שהספרייה תספק חומר המייצג את מגוון הדעות בדבר הבעיות של ימינו, לפחות ברמת המגוון של המשתמשים והעניין שיש להם, ואינו מסיר חומר בגלל הסתייגויות של קבוצות לחץ, או כשמתעניינת בו רק קבוצת מיעוט מיוחדת.

ספריות ישתפו פעולה עם אנשים, קבוצות ומוסדות התומכים בחופש הדיבור, ההבעה והפצת המידע." (הקוד האתי של ספרני ישראל).

קיימים מספר סוגים של צנזורה בתחומי חיים שונים, חלקם קרובים יותר לתחומי הספרנות, ונוגעים בזכויות לחופש הביטוי והחופש לדעת. לצנזורה היבטים משפטיים הגודרים זכויות יסוד ומגבילים אותן.

¹ נכתב ב-1651 "לויטין", הודפס בתרגום לעברית מהדורה שניה תשל"ג. פרק י"ד.

² Fricke et. Al (2000) מאקרו-צנזורה: כוללת וחולשת על החברה כולה. מיקרו-צנזורה: צנזורה מקומית שמושגת על ידי ארגון, כמו ספרייה או חנות ספרים או על ידי קבוצת אנשים. אם ספרייה אחת לא תחזיק ספר מסוים עדיין אפשר יהיה למצוא אותו בספרייה אחרת. הנזק היחיד הוא מעט אי-נוחות ויעילות. קיומה של מיקרו-צנזורה לא סותרת מצב שבו לא מתקיימת מאקרו-צנזורה.

צנזורה היא פעולה של איסור על קריאה, או הדפסה, או כתיבה, או אחזקה, או הפצה, של כתבים, תמונות, סרטים, מוזיקה, רעיונות ועוד, בנושאים מסוימים. איסורים אלה משתנים בהתאם לחברה ולתקופה שבה הם מוטלים. בדרך כלל, איסורים כאלה מוטלים על הציבור על ידי הממשל, או המדינה, במטרה לאגור כוח, או במטרה להבטיח כי הציבור יחשף אך ורק לביטויי תרבות התואמים את דעת הממשל בנושאים מסוימים, זאת על ידי דיכוי של פרשנויות שונות העלולות לעמוד בסתירה לגישה השלטת. אפלטון³ סבר ש"ראשית חכמה היא הקמת צנזורה ממלכתית שתחליט מהם ספרים טובים ומהם ספרים רעים; אלה תתיר ואלה תאסור. הרע בה"א הידיעה, שיש לעקרו מן השורש, הוא חילול כבוד האלים וביזוי פולחן; אבל גם תאור כוזב של האלים.....רעה גדולה היא, שהרי רצון האלים אינו יכול להיות שיפיצו אודותם ידיעות בלתי מדויקות". כהן (1973) סבור כי השקפה זו נבעה מדאגתו של אפלטון לשלום הפרט והכלל בעולם הזה להבדיל מהכנסייה שפעלה משיקולים של הצלת נפשות בעולם הבא. השאלה בדבר ספרים מותרים וספרים אסורים בלימוד ובקריאה היו גם על סדר יומם של רבני ישראל שעשו שימוש בהחרמת ספרים ומחבריהם. שליטי יוון ורומא, הכנסייה, ושליטים חילוניים יצרו וחוקקו בכל הארצות הגבלות שונות בדבר כשירותם, טיבם ותכנם של ספרים ואולם, לטענת כהן, "בהביטנו אחור על האוסרים למיניהם ולמניעיהם, נוכל לומר, ללא כל התנשאות מצדנו, שההיסטוריה הוכיחה טעותם המשותפת: הם טעו לא רק בחשבם שהם יודעים כל האמת וכל הצדק ואין אחר ידיעתם ולא כלום; הם טעו גם בחשבם שחייבים או רשאים הם, או אף שאפשרי הוא, להעלים לאורך ימים מידע ודעת מעיני אדם." על כך כתב כהן כי "איסורי ספרים אינם יכולים לבוא מלכתחילה; הם באים בזעזע: ספר הבא בעבירה פלילית, דינו להאסר, אם העברה לא תוכל לבוא על תיקונה בדרך אחרת" בהמשלת ספרים לבני אדם, "כשם שאלה נענשים על עבירותיהם, כן אלה נאסרים על העבירות שבוצעו בהם." (כהן, שם).

יצירות ספרות ואומנות מצונזרות וספרים אסורים, תועדו ברשימות ארוכות לאורך ההיסטוריה. לעיתים, הסיבות לצנזורה של ספרים בספריות ציבוריות והחרמתם, היו תוצאה של לחץ חברתי ומסיבות הנוגעות בחשש להשחתת מוסר, דת ופוליטיקה. בקודים האתיים של ספרנים וספריות קיימת הסכמה רחבה כי הפעלת צנזורה מסיבות אלה בספרייה אינה ראויה. לשיטתי, אין כל קשר בין צנזורה לבין סינון אובייקטיבי. יחד עם זאת, במקרים מסוימים של קונפליקט בין שיקול דעת מקצועי ואובייקטיבי לבין הרצון למלא אחר הוראות קוד ההתנהגות הקיים, הספרנים נוקטים בפעולות שהן למעשה צנזורה וזאת, למרבה האירוניה, כדי להימנע מצנזורה. ספרנים נועלים ספרים שעל פי איכותם לא ראויים להכלל באוסף, בארונות בחדרים אחוריים מכיוון שאם יסרבו להכניסם לספרייה יואשמו בצנזורה, למרות שניפוי אובייקטיבי אינו צנזורה כלל.

³ מתוך: כהן, ח' (1973). על ספרים אסורים – חומר משפטי-הסטורי להשוואת דיני עמים ודתות. פרסומי מכון ון ליר, ירושלים. בהוצאת הומניטוס פרס, ניו-יורק עם הוצאת עם עובד, תל-אביב.

Haight (1970) מתארת בספרה Banned Books מקרה שהתרחש בשנת 1959 בספרייה ציבורית באלבמה, ארה"ב, שם ספר הילדים "חתונת הארנב" (The Rabbits Wedding) נעלם מן המדפים הנגישים ישירות לקוראים, אל מדפי ה"שמורים". הדבר אירע לאחר שסנאט המדינה טען כי בספר מוצגת פנייה מובלעת לקבלת אינטגרציה בין לבנים ושחורים. על פי הסיפור בספר, ארנב לבן מתחתן עם ארנב שחור. Haight טוענת שהרחקת ספרים אל מדפי ה"שמורים", או ה"מוגבלים", הייתה דרכם של הספרנים באותה עת, להתמודד עם הצנזורה שנכפתה עליהם. הלכה למעשה, הוקם מכשול בדרכו של הקורא אל הספר, ובכך למעשה יש מידה של צנזורה, אף שחומר הקריאה נותר בין כותלי הספרייה.

אף בעשור השני למאה ה-21, עדיין ניתן למצוא מקרים בהם נוקטים באותה שיטה אף כאשר לא נכפתה צנזורה, אלא שהספר לא עומד בסטנדרטים של איכות המקובלת בספרייה, ולדעת הספרן לא ראוי להנגיש את הספר על מדפי הספרייה הפתוחים לקהל הקוראים, אך מנגד נעשה ניסיון להימנע מעיסוק בצנזורה במובנה המלא.

בשנות ה-30 של המאה הקודמת, עשו שימוש באיסור והחרמת דברי דפוס מטעמי ביטחון בערבוב עם צנזורה שהופעלה על ידי הממשל מתוך שיקולים שנבעו מהשקפה דתית. בשנת 1930 פרסמו רשויות המכס והדואר האמריקאיות תקנות בדבר ייבוא, העברה ודיוור של ספרים ודברי דפוס⁴. בתקנות אלה מפורטת רשימה ארוכה של איסורים על הכנסת דברי דפוס וספרים מסוגים שונים לארצות הברית. הרשימה מערבת צנזורה מטעמים פוליטיים, דתיים עם סינון אובייקטיבי מטעמי ביטחון המדינה והציבור. כך: "אסור על כל האנשים לייבא לארה"ב ממדינה אחרת כל ספר, חוברת, פרסום..... המעודדים או תומכים בבגידה או מרד בארה"ב ..... או המאיימים לקחת חיי אדם או לגרום למישהו נזק גופני..... או כל דבר דפוס שהוא לא מוסרי..... או כל תרופה או סם או כל דבר אחר שמטרתו מניעת הריון או גרימת הפלה, או כל כרטיס הגרלת לוטו.....".

בשנת 2008 ביקשו סטודנטים, מאוניברסיטת תל-אביב, להציג באוניברסיטה תערוכת ציורי שמן ופסטל של מתרגלי הפאלון - הכוללת יצירות של מתרגלי השיטה הסינית הנקראת "פאלון-דאפא" או "פאלון-גונג" - שהיא שיטת מדיטציה לשיפור עצמי ופילוסופיית חיים המושתתת על עקרונות האמת, החמלה והסובלנות. לטענת הסטודנטים, נאסרה השיטה לתרגול בסין בשנת 1999, ומתרגליה סובלים מרדיפה ודיכוי מצד ממשלת סין, הרואה בהם סכנה למשטר הקיים. האוניברסיטה נענתה לבקשת התובעים להציג את התערוכה, ואין מחלוקת על כך שניתן אישור להציגה בספרייה המרכזית, בבניין "סוראסקי" שבקמפוס האוניברסיטה, למשך כשבועיים. התערוכה הוסרה לאחר ימים ספורים בלבד, בהוראת דקאן הסטודנטים

---

⁴ Tariff Act of 1930. 46 Stat.688; 19 U.S.C. 1305 section 305. Immoral articles; Importation prohibited. In: Haight, A. L., (1970) Banned Books

(אשר נתן את הסכמתו להצגתה מלכתחילה) בטענה כי מדובר בתערוכה פוליטית, הכוללת אלמנטים של הטפה דתית ואין מקומה בספרייה אקדמית.

הסטודנטים הגישו בבית המשפט המחוזי בתל-אביב, תביעה⁵ להשבת התערוכה למקומה למשך הזמן שנקבע וטענו כי האוניברסיטה, הפועלת מכוח חוק המועצה להשכלה גבוהה, התשי"ח-1958, וממומנת מכספי הציבור, אינה רשאית להגביל באופן זה את הצגתה לציבור הסטודנטים. לטענת הסטודנטים הסרת התערוכה עומדת בסתירה לעקרונות וכללים שנקבעו במשפט הציבורי בכל הנוגע לחופש הביטוי, ופוגעת בזכויות היסוד של ציבור הסטודנטים ושל כלל הציבור, ובכבודם של יוצרי התערוכה.

התביעה התקבלה והתערוכה הוחזרה למקומה. בפסק הדין כתב השופט ד"ר עמירם בנימיני:

"הפעילות במוסד אקדמי איננה מוגבלת ללימודים, אלא כוללת גם פעילות ציבורית, ואף פוליטית... פעילות זו היא חלק מהותי ממטרות האוניברסיטה, לצד המטרה העיקרית של הקניית ידע. למוסדות ההשכלה הגבוהה חלק חשוב בעיצוב דמותה של החברה, והם אמורים לאפשר לסטודנטים הבאים בשעריהם להיחשף למגוון דעות והשקפות חברתיות ופוליטיות, כשם שעליהם ליתן להם הזדמנות להשתתף בפעילות בתחומי הספורט והתרבות. אכן, האוניברסיטה מאפשרת לסטודנטים לארגן פעילויות מעין אלו כדבר שבשגרה, ובעשותה כן מחויבת היא לפעול על-פי אמות מידה שהותוו במשפט המנהלי, כמו העדר הפליה, שמירה על חופש הביטוי, חופש ההתארגנות וההפגנה וכו'.....לא רצוי לאפשר לאוניברסיטה להטיל צנזורה על תוכן היצירות המוצגות בתערוכה.... אינני סבור כי האוניברסיטה רשאית לבחור לפי שיקול דעתה את התמונות שתוצגנה בתערוכה... אכן, תמונות הממחישות עינויים אינן קלות לצפייה. לא מעט תמונות המתארות את תהליך צליבתו והמתתו של ישו, ואשר מפארות את מיטב המוזיאונים בעולם, אינן קלות לצפייה, ובכלל-זאת הן נחשבות לאמנות צרופה.... האוניברסיטה חייבת לשמור על חופש הביטוי הפוליטי והאומנותי בתחומיה, בסייג אחד: היא רשאית, ואפילו צריכה, למנוע הצגת חומר שעלול להביא להסתה או לאלימות". (דגש שלי, א.ג.)

במקרה אחר, הגישו סטודנטים מאוניברסיטת בן-גוריון בנגב, בקשה⁶ לבטל החלטה של האוניברסיטה למנוע חלוקת עלונים וכרזות בקמפוס. העלונים והכרזות הכילו צילומים של אישי ציבור, השר א. ליברמן, וראש הממשלה ב. נתניהו, בהקשר המכוון את הצופה והמעין לייחס לאישי הציבור הללו השקפות המזוהות עם התנועה הפשיסטית והאידיאולוגיה שלה.

האוניברסיטה הסבירה את הסירוב לאפשר הצגת הפרסומים הללו בכך, ש:

"מדובר בהחלטה סבירה ומידתית, המאזנת כראוי בין החובה לכבד את חופש הביטוי והבעת הדעות הפוליטיות, ולבין החובה למנוע הוצאת לשון הרע, ביוזי והשפלת אישי ציבור, והזכות העומדת למוסד לקבוע מה ייעשה בקניינו ובחצריו, ובשים לב לנזקים אפשריים העלולים להיגרם, לרבות חשיפה לתביעה אפשרית מצד הנפגעים, ולנזק תדמיתי כתוצאה מזיהוי המוסד עם המסרים הגלומים בפרסום."

⁵ ת"א (מחוזי תל אביב) 1332/08 תמוז איתי ואח' נ' אוניברסיטת תל-אביב ואח' (פורסם בתקדין, 30.9.2009).

⁶ ה"פ (מחוזי באר-שבע) 20078-07-11 צורף ואח' נ' אוניברסיטת בן-גוריון (פורסם בנבו, 27.10.2011).

בקשת הסטודנטים נדחתה על ידי בית המשפט בקובעו כי :

"... הן הגבלות שלפיהן פעילות ציבורית ופוליטית בקמפוס לא תעמוד בסתירה למטרות האוניברסיטה ולעקרונותיה, ושלא תהיה בפעולה עבירה על חוקי המדינה, או הפרעה לפעילות הסדירה באוניברסיטה, וכן הובהר שהאוניברסיטה לא תסבול פעילות אלימה או קריאה לאלימות והיא תאסור על כל פעילות המנוגדת לחוקי המדינה או שיש בה הסתה לעבור על חוקי המדינה.

כידוע, גם חירויות היסוד, ובכללן חופש הביטוי והבעת הדעה אינן אבסולוטיות, ויש לאזן עם אינטרסים נוספים שאף ההגנה עליהן נתפסת כחשובה וחיונית להתנהלות חברתית תקינה. בהתנגשות בין חופש הביטוי לערכים מוגנים אחרים ייבחן ההקשר הספציפי ותועלה השאלה האם במקרה הנדון הפגיעה בערך מוגן אחר תהא ברמת וודאות גבוהה ותביא לפגיעה קשה וממשית באותו ערך."

מובן אם כן כי בתחומים שיש להם נגיעה לפעילות חברתית "מעבר לגבול" חוקי, מוסרי או אחר, יש לשקול בכובד ראש את הנסיבות על מנת להחליט אילו זכויות יש להעדיף בהליך קבלת החלטה על ניפוי מידע. צנזורה ביטחונית פועלת בישראל מכורח אינטרס הביטחון הלאומי ומכוח התקנות לשעת חירום.⁷ אמנם השתרשה אמת מידה לפיה חופש הביטוי קודם לערך הביטחון הלאומי אלא אם כן מדובר במקרה בו קיימת "ודאות קרובה" לפגיעה קשה, וחמורה בציבור, אך נשאר הצורך בשיקול דעת ודיון בנסיבות לפני החלטה להעדיף את חופש הביטוי במקרים בהם הביטחון הלאומי עשוי להיות בסכנה. חוק הרשות השנייה לטלוויזיה ולרדיו התש"ן-1990, מחייב בעל עניין להימנע משידורים אסורים :

- " 46. (א) מורשה לשידורים לא ישדר שידורים שיש בהם -
- (1) עבירה פלילית או עוולה אזרחית לפי כל דין;
  - (2) הסתה לגזענות, לאפליה או לפגיעה ממשית באדם או בקבוצת בני-אדם, על רקע השתייכותם לדת, גזע, לאום, מין, עדה, אורח-חיים או מוצא;
  - (3) תעמולה מפלגתית למעט תעמולת בחירות המותרת על פי דין;
  - (4) הפרת איסור שקבעה המועצה בכללים לפי הוראה אחרת של חוק זה.

חוק הרשות השנייה לטלוויזיה ולרדיו התש"ן-1990, עשוי למנוע קונפליקט בין רצון לממש את זכותו של אדם לחופש הביטוי, הנחשב לאחד מזכויות האדם הבסיסיות ובין מניעת נזק לחברה בתחומי בריאות, ביטחון, איכות הסביבה העלול להיגרם כתוצאה ממימוש הזכות. בניגוד לכללים החוקיים, החיצוניים, המגבילים את שידורי הטלוויזיה והרדיו, צנזורה פנימית במוסדות או ארגונים - נוגדת את זכות הציבור לדעת. לדוגמא: צנזורה פנימית בעיתון או בשידור טלוויזיה. החלטה לגנוז כתבה מתוך שיקולי אינטרסים פנימיים של העיתון, אף שמבחינת טובת הקורא או הצופה היא ראויה לפרסום, אינה עומדת באמות מידה

⁷ תקנות ההגנה (שעת חרום), 1945.

מוסריות או חוקיות. לעומת כתבה שיש בה הסתה לגזענות, לאפליה או לפגיעה ממשית בבני אדם שבפסילתה אין משום צנזורה. ניתן לגזור גזירה שווה גם לנעשה בספרייה.

באידיאל המעשי של הספרנים – כפי שהוא משתקף בקוד האתי – תמונת ההתנהגות הראויה מתאימה לסינון אובייקטיבי. כך במקרים בהם מדובר בחומר שיש בו קריאה לאלימות, גזענות ו/או הסתה לעבור על חוקי המדינה. כלומר, סינון חומר אשר מתאים לקריטריון של "אינטרסים נוספים שאף ההגנה עליהן נתפסת כחשובה וחיונית להתנהלות חברתית תקינה."⁸ ו: "האוניברסיטה חייבת לשמור על חופש הביטוי הפוליטי והאומנותי בתחומיה, בסייג אחד: היא רשאית, ואפילו צריכה, למנוע הצגת חומר שעלול להביא להסתה או לאלימות"⁹.

הפקודה למניעת טרור¹⁰, אינה מתייחסת למקרים שבהם מובעת דעה התומכת ומשבחת טרור. מצב דברים זה יוצר מכשול אשר אפשר לטפל בו, במסגרת הספרייה, באמצעות כלים מקצועיים כגון מיון נכון וסינון על פי מדדי איכות. בהמשך נבהיר ונפרט איזה כלי סינון ומיון קיימים לרשותנו, ההבדל בינם לבין צנזורה וכיצד כל זה מתיישב עם תפיסת הזהות המקצועית.

לדוגמא: בתביעה¹¹ שהוגשה נגד עורכי הספר "ברוך הגבר" (עורכים: בן חורין ואח', תשנה) באשמת הסתה לגזענות ועידוד אלימות מתח בית משפט שלום ביקורת על העדר התייחסות בחוק להבעת דעה, המשבחת ומעודדת טרור.

"בבואנו לגזור הדין בעבירות בהן מדובר, יש לנקוט זהירות שכן מדובר בהוראת חוק שיש בה הגבלה על חופש הביטוי. עם זאת, יש להדגיש כי האיסור בפקודה למניעת טרור אינו מוטל על הבעת דעה, אלא על פרסום ברבים של דעה שיש עמה שבח ועידוד למעשה טרור ולפגיעה בגוף בני אדם. חברה הרוצה למנוע טרור חייבת למנוע גם דברי שבח ועידוד לטרור כזה, למנוע דברי שבח ועידוד לאלימות ולמעשי רצח המוניים".

השופט נ' הנדל, בית משפט עליון, כותב בדיון בבקשת רשות ערעור¹²:

"צוין לעיל המתח הייחודי שנוצר במפגש שבין הזכות לחופש הביטוי לבין הגבלתו באמצעות המשפט הפלילי בעבירה האוסרת הסתה לאלימות. מתח זה דורש קביעת כללים ליישום הסעיף".

אך מן העובדה שהחוק אינו אוסר על פרסומים מסויימים אין מקום לדעתי להסיק כי בהכרח מקומם של פרסומים אלה על מדף הספרייה. הספרייה, שירות המופעל על ידי אנשי מקצוע הספרנות, חייבת להיות

⁸ ה"פ (מחוזי באר-שבע) 20078-07-11 צורף ואח' נ' אוניברסיטת בן-גוריון (פורסם בנבו, 27.10.2011).

⁹ ת"א (מחוזי תל אביב) 1332/08 תמוז איתי ואח' נ' אוניברסיטת תל-אביב ואח' (פורסם בתקדין, 30.9.2009).

¹⁰ פקודת מניעת טרור, תשי"ח 1948.

¹¹ ת"פ (שלום ירושלים) 4456/96 מדינת ישראל נ' בן חורין ואח' (פורסם בנבו, 26.11.1996).

¹² רע"פ (עליון ירושלים) 2533/10 מדינת ישראל נ' בן-חורין ואח' (פורסם בתקדין, 26.12.2011).

כפופה אף למערכת הערכים המקצועית של הספרנים. עמידה על ההבדל שבין הערכים המעוגנים באתיקה המקצועית למערכת הערכים המעוגנים בחקיקה מבהירה טענה זו:

"לצורך הבהרת היחסים שבין האתיקה לבין המשפט, נוכל להסתפק בתמונה הפשוטה של קשת חד-מימדית נתונה של דרכי הפעולה האפשריות..."

"הרף" מייצג את האתיקה המקצועית, את האידיאל המעשי של ההתנהגות המקצועית. הוא "הרף" של ההתנהגות הראויה, מנקודת המבט המקצועית. פעולה בגובה "הרף" או למעלה ממנו היא בגדר התנהגות ראויה, שהיא התנהגות בהתאם לאידיאל המעשי של ההתנהגות המקצועית..."

"הסף" מייצג את המשפט, ככל שהוא נוגע לעולם המקצוע, את התפיסה המחייבת של ההתנהגות החוקית, את "הסף" ההתנהגות המותרת על פי הדין, מנקודת המבט המשפטית. פעולה בגובה "הסף" או למטה ממנו היא בגדר התנהגות עבריינית, התנהגות בניגוד לתפיסה המחייבת של ההתנהגות החוקית..."

"בין "הרף" לבין "הסף" נמצא המתחם הבינוני. פעולה במתחם זה היא בגדר התנהגות לא ראויה, מנקודת המבט האתית, שהרי היא מתחת לאותו "רף", ובאותה שעה היא בגדר התנהגות מותרת, מנקודת המבט המשפטית, שהרי היא מעל אותו "סף"..."

"הפעילות לא באה לשרת את הצדק, אלא את האידיאל המעשי של המקצוע. שעה שבעולם המשפט, מימוש הצדק הוא הערך הנותן לכל פעילות את משמעותה, את הטעם של עצם קיומה, בעולם האתיקה של מקצוע (לא-משפטי) מימוש הצדק יהיה אמנם כלול במרובע הבסיסי עליו עומד האידיאל המעשי של המקצוע, אבל הוא לא יהיה מה שנותן לכל פעילות את משמעותה, את טעמו של עצם קיומה." (כשר, 2003)

כך למשל לעניין פרסומים המסיתים לאלימות. אף אם כתברה עדיין לא ניתן לסוגיה זו מענה בחוק, ראוי שספרנים, כאנשי מקצוע, יגדירו את ההתנהגות הראויה ביחס לפרסומים המסיתים לאלימות, באספקלריה של הקוד האתי של הספרן. הקוד האתי של הספרן בישראל מעגן את "עיקרי ערכי המקצוע" ב"אחריות ציבורית וחינוכית."

בקוד הישראלי נאמר: "הספרן בוחר ומשתמש בספרות מבלי לצנזר את החומר הרלוונטי למטרות הספרייה ועומד בסטנדרטים שלה" (דגש שלי, א.ג.). אותם סטנדרטים מקצועיים בהם עוסק הקוד האתי של ספרני ישראל, הם אלה הצריכים לשמש נפה באמצעות ממדי האיכות שיתווספו אליהם. כך, לא יצונזר המידע שנמצא רלוונטי אלה יסונן על פי איכותו.

הקוד האתי הישראלי לא מתיר צנזורה מתוך שיקולי השקפה, דעה פוליטית, גזענות, או שיקולי דת. מנגד, הקוד האתי מתיר "צנזורה מקומית" או "מיקרו-צנזורה" בכך שהוא מפנה לבחירת מידע שהוא רלוונטי למטרות הספרייה וכמו כן, מציג את חשיבות הסטנדרטים שבהם צריך לעמוד החומר. כלומר, לפני קבלת או הנגשת חומר ספרייה לקוראים, יבדוק הספרן את החומרים שלפניו ויבחר מתוכם את המידע הרלוונטי למטרות הספרייה שלו. הספרן יבדוק אם החומר שנמצא רלוונטי גם עומד בסטנדרטים המקצועיים של איכות מידע, אז, יכלול אותו באוסף וינגיש לציבור המשתמשים.

חובתו האתית של הספרן הישראלי, אם כן, היא להפעיל שיקול דעת בהתאם להשכלתו המקצועית, בהתאם לנסיגו המקצועי והבנתו, ובעת הצורך אף בהתייעצות עם מומחים בתחום, כדי לבחור חומרים לספרייה.

נותר כעת לטפל בשאלות שנשארות ללא מענה בקוד:

מה הן "מטרות" הספרייה?

מה משמעות ערך ה"רלוונטיות"?

מה הם אותם "סטנדרטים" מקצועיים המשמשים בעבודת הניפוי הספרני?

לגישתי, המענה לשאלות אלה יעלה מן הדיון בהבחנה שבין שני סוגים של מיון מידע:

[1] על פי סטנדרטים – מיון, קטלוג, מפתוח וסינון מידע על פי מדדי איכות, להבדיל מצנזורה.

[2] על פי רלוונטיות – "מיקרו-צנזורה".

- מטרות הספרייה

ספרייה שונה במהותה ממחסן ספרים, חנות ספרים, או אוסף עבודות במאגר מידע של הוצאה לאור. שוני זה הוא תוצאה של מיון שיטתי של מידע ופיתוח אוסף הספרייה, וראוי שיעשה על פי מדדי איכות, מתוך ראיית מטרת קיומה. בעידן מהפיכת המידע בו אנו נמצאים אין בהצעות המובאות כאן כדי להגביל את בחירתו של אדם בחברה. להבדיל ממצב הדברים טרום-מהפיכת המידע, בימינו יכול אדם לקרוא, לרכוש, להאזין או לצפות בפרטי מידע בהם הוא חפץ גם מחוץ לכתלי הספרייה. אולם בין כתליה, איכות המידע הבא בשערי הספרייה, הוא המייחד אותה משאר צורות איסוף מידע הקיימות בימינו. שמירה על סטנדרטים של איכות מצריכה פעילות מקצועית סדורה ומורכבת, הכוללת שימוש בבסיס ידע מקצועי, הפעלת שיקול דעת מקצועי ואף ניסיון.

- רלוונטיות

המידע הרלוונטי והכלים לבחירתו צריכים, לדעתי, להיות מבוססים על תאוריית החוזה החברתי של הפילוסוף הובס ועל גישת "מסך הבערות" (The Veil of Ignorance) של הפילוסוף ג'ון רולס.

בספרו, לויטן (שם), כתב הובס: "... כל חוזה הוא העברה הזדנית של זכות או חילופי זכות... ההבטחה כמוה כאמנה, ועל כן מחייבת"¹³. "הצדק והאי-צדק אינם לא מסגולות גופו של אדם ולא מסגולות רוחו.... אלו הן תכונות שמתייחסות לבני-אדם בתוך חברה, לא לאנשים השרויים בבדידות"¹⁴.

Rawls (1971), מציג חוזה חברתי היפותטי, במצב זה אנו רוצים לכרות חוזה בין כל חברי הקבוצה כדי להסדיר עניינים בדבר הקבוצה/החברה שלנו. על מנת לשער מה יכולים להיות תנאי חוזה כזה, אשר עליו

¹³ הובס, שם. עמ' 126.

¹⁴ הובס, שם. עמ' 118.

להבטיח שיהיה הוגן כלפי כל החברים, מניחים שכל החברים השותפים לחוזה אינם מודעים למיקומם האמיתי בחברה. נדמיין כאילו הם נמצאים תחת "מסך הבערות" (או "גלימת האי-ידיעה" Veil of Ignorance) – כפי שקורא לה רולס.

במצב זה, אדם רציונאלי אשר בחיי היום-יום הוא עשיר, בעת שהוא נמצא מאחורי מסך הבערות, לא יתמוך בחוזה שבו תנאים מועדפים לעשירים ותנאים מקפחים לעניים שכן אין הוא יודע אם הוא עשיר או עני. הנחת היסוד בחוזה החברתי ההיפותטי היא כי לכל אחד מאיתנו יש תפיסה בדבר "הטוב". כל אחד מאיתנו חושב שהוא יודע מה הם חיים טובים ומה טוב בשבילנו וכך הוא מתכנן את חייו. מכיוון שעבור כל תכנית חיוני שיהיה מידע, והמידע החיוני יכול להיות שונה עבור אנשים שונים – משום שתפיסת הטוב שונה מאדם לאדם - נניח בהחלטתנו שאף פרט בחברה לא ידע מי יהיה שייך לחברה. לא נדע אם החברים עשירים או עניים, בריאים או מוגבלים, ילדים או מבוגרים.

מכיוון שלא נדע מי הם החברים בקהילה, לא נדע גם מה תפיסת הטוב שלהם ובמצב כזה בו אנו נמצאים מאחורי מסך הבערות, נבטיח שלא יתקבלו החלטות מפלות לחלק מהקבוצה, לפרטים מסוימים או לאיזו שהיא תפיסה מסוימת של טוב.

מכאן, שאם אני צריך להתבונן על מצב שבו יש לקבל החלטה איזה מידע או אילו פריטים יונגשו לילדים בספרייה הציבורית, אדאג שלא יהיו אלה פריטים המכילים מידע פוגעני, לא ארצה להיחשף למידע שאין לי היכולת לשפוט אותו שכן לא ארצה להיפגע בעצמי במקרה ומקומי באותה קבוצה הוא ילד-קורא. זהו למעשה רעיון המיקרו-צנזורה, שהוצע על ידי Fricke et al. (2000). להבדיל מצנזורה, המנוגדת לערכי מקצוע הספרנות, מיקרו-צנזורה באופן המודגם לעיל, מקדמת את ערכי המקצוע במסגרת הנורמטיבית הכללית של שמירה על כבוד האדם.

- סטנדרטים

חובתו האתית של הספרן, אם כן, כוללת מיקרו-צנזורה כזו שבאמצעותה יבחר הספרן את המידע הרלוונטי לספרייה מתוך המבחר העומד בסטנדרטים שלה. סטנדרטים של שמירה על איכות האוסף, אליו מזמינים את המשתמשים, חייבת להתווסף אל העקרונות המעשיים של עידוד והדרכה, שנלקחו על ידי הספרנים מרצונם החופשי ומתוך רצון טוב.

"הספרן הוא בעל מחויבות לעודד את קהילת המשתמשים הפוטנציאליים של הספרייה שבאחריותו, לדעת על קיום הספרייה ולהשתמש בשירותיה." (הקוד האתי של ספרני ישראל)

בקוד האתי של הספריות בפינלנד (Background information and comments about the ethical principles) מתייחסים אל החובה של הספרנים כלפי החברה והקהילה כך :

"For whom are library professionals responsible? Patrons, Citizens; Society,

Community– sponsor; Content producers; One's own professional community".

אחריות חברתית היא אחריות הארגון מעבר לחובות כלכליות וחוקיות, ובספרייה, אין די בהחזקת אוסף והנגשתו לקהל המשתמשים על מנת להיקרא ארגון הנושא באחריות חברתית.

אחריות מוסרית מחייבת שמירה על כבוד האדם ונאמנות לעקרונות המשטר הדמוקרטי, המבטא את שלטון ההגינות. מימד האחריות החברתית מוסיף על החובות המוסריות גם את חובתו של הספרן לתת משקל לתוצאות מעשיו בטווח הארוך. לדוגמא: חינוך, עידוד, הדרכה, תמיכה בפיתוח המדע והתרבות.

אחריות משמעה, פעולה באופן מסוים בצומת של מעשים וחובות. אדם נושא באחריות על רקע של מצבים, על רקע מצב קודם, על רקע מצב עתידי שיגרם כתוצאה מעשייה זו ועל חובות, כלומר, אדם המבקש לפעול באופן מוסרי חייב לנהוג כך שבמצב מסוים הוא עושה מעשה מסוים רק אם הוא יכול להצדיק את התוצאות הצפויות של אותו מעשה, באותם מצבים שהמעשה מוביל אליהם. מערכת החובות הזו היא המערכת המוסרית. מוסד שמתנהל בהתאם לחובות אלה, חייב ליטול על עצמו את חובת ההגינות. (כשר, 2012).

הספרנים, הם קבוצה מאורגנת של בני אדם, קבוצה שיש לה מוסדות, נהלים והליכים לקבלת החלטות. כקבוצה מאורגנת – ולא רק קבוצה אקראית - הספרנים יכולים לקבוע לעצמם את משמעות הקיום של מוסד הספרייה בו הם מבצעים את עבודתם המקצועית. עליהם לגבש את ערך הטוב בעיניהם ולקבל על עצמם ערכים המתאימים לתפיסת הטוב בעיניהם. להשליט על עצמם עקרונות מעשיים, ארגוניים ואישיים שהפעולה על פיהם תהיה מימוש מוצלח של ערכים המהווים את תפיסת הטוב בעיניהם.

לדוגמה, שימוש בממצאים מתוך הניסויים הזוועתיים שערכו הנאצים בבני אדם, מתוך ההצדקה של טובת בני אדם בהווה. שימוש וניצול ממצאים שנולדו בעוולה מתוך עינויים ורצח בני אדם, על ידי הנאצים, יכול להציל חיי אדם בהווה. מאידך, התרת שימוש כזה, הינו מעשה אשר יכול לתת תוקף לביצוע זוועות ומעשים דומים בעתיד הרחוק, כלומר, לגרום שוב לעינויים ורצח בני אדם לשם הצלה של בני אדם אחרים. ספרן הבא למיין פריט המכיל מידע איכותי שהושג בדרך לא מוסרית – שנוצר מתוך עוולה – צריך להביא בחשבון שיקולים של תוצאות מעשיו לטווח הקצר וגם לטווח הארוך. הדבקות בניצול ממצאים לטובת בני האדם, כיום, הוא סוג של עיסוק אובססיבי באינטרס המקצועי הרפואי (Moe, 1984).

אמנם לא מוטלת על האדם חובה מוסרית להביא בחשבון תוצאות רחוקות של מעשים אך משעה שנטל על עצמו אחריות חברתית כן מוטלת עליו חובה הזו. על כן העמדה, על פניה, האובססיבית של ספרנים כלפי גישה בלתי מוגבלת למידע, צריך שיהיו לה גבולות ערכיים.

עמידה בקריטריונים של איכות מידע תבטיח חופש אינטלקטואלי בכך שתסיר מדרכו של הקורא את "ים" המידע הכוזב, המטעה. הנייר סובל הכל, נוהגים לומר, אבל הספרייה חייבת לעמוד על כך שלא כל נייר ימצא דרכו למדפי הספרייה.

ערכי מעטפת

בקוד הישראלי אין דרישה מפורשת לגישה ניטראלית, כפי שהיא מתבטאת בקודים אחרים של ספרנים בעולם. ואולם, ישנה אפשרות שהניסוח יפורש כעידוד לנקיטת עמדה ניטראלית. לכן יש לנקוט עמדה ברורה ולאפשר שקיפות הסטנדרטים והשיקולים לבחירת חומר לספרייה ולא לעמוד מן הצד ולתת לרוח התקופות להשפיע על עיצוב האוסף.

על חטא הניטראליות כתב דנטה אליגיירי ב"קומדיה האלוהית" ו Joseph Good (2006/7) מפרש אותו כך: בחירת אדם שלא לנקוט גישה מוסרית בעניין שבמחלוקת, הרי היא חמורה וחריפה מכל פשע אנושי. חטא הניטראליות הוא חטא שאין סוף לעונשו, אפילו מוות משחרר לא יבוא לו.

..."

לד. וַיַּעַן לִי: "כֹּה נִשְׁפָּטוּ לְרַקוֹב
הַנְּבָלִים, זֶה שֵׁם, בֵּין דְּרֵי אֶרֶץ,
לֹא פָעִלוּ כָל-רָע וְגַם כָּל-טוֹב –

לו. וּמִלֵּאכִים, אֲשֶׁר בְּפִרוֹץ הַפְּרָץ
בֵּין אֵל וּבֵל – לֹא נֶאֱמַנּוּ לְצוֹר
וְלֹא לָצָר, כִּי פָחַדוּ מִקֶּרֶךְ.

מ. דָּחַס בֵּית-הוֹד, פֶּן יִהְיֶה-בוֹ כְּעוֹר;
אֶף מֵאֲנָה בָּהֶם תַּחֲתִית הַשַּׁחַת
פֶּן יִרְהַב-בָּם רָשָׁע בְּנֵהר-דִּי-נּוֹר."

מג. "וּמַה-סִּבֶּת בְּכִים – כָּאֵב אוֹ פָּחַד?"
בְּתַמְהוּנֵי שְׂאֵלְתִי. וַיַּדְבֵּר:
"זֶה מַעֲנֵי קֶצֶר וּמֵר גַּם-יַחַד.

מו. "בְּלִי תִקְוָה שֶׁל מִנֹּת מְשַׁחֲרֵר
יַחֲיוּ בְרִיק וְשֹׁפֵל כָּאֵן פְּנִימָה,
מִקְנָאִים בְּכָל סִגּוֹף אַחֵר.

מט. "לְשֹׁמֵר זְכָרְם הָאֶרֶץ לֹא הִסְכִּימָה,
בֵּית-דִּין חֲסִדֵי מְרוֹם אוֹתָם הִדָּף.
אֵל תִּשָּׁם-לֵב – הַבֵּט וּפְסַח קְדִימָה"¹⁵.

במאמרו "המקום החם ביותר בגיהינום" כתב Joseph Good (שם) ביקורת נוקבת על הדרישה התמוהה לניטראליות בין כותלי הספרייה. הוא מעלה ספק בשאלה האם ניטראליות אמיתית אפשרית בכלל גם

¹⁵ דְּנִטְוָה אֶלִיגֵירִי, "קומדיה אלוהית", 'יתפת', הנבלים-מזמור ג'. מתוך תרגום של זאב ז'בוטינסקי.

כשבוחנים אותה מחוץ לכותלי הספרייה, כמו זו שהפגינה שוויץ, בעת מלחמת העולם השנייה, שוויץ הניטראלית, שהלבינה עבור גרמניה הנאצית, כספים שנבזזו מידי יהודים.

מודגשת החובה של הספרנים לנקוט עמדה בהגנה ושמירה על ייחודו של מוסד הספרייה תחת ישיבה בחוסר אונים ולהנגיש "הכל". לנוכח העובדה כי אין כל מניעה לנגישות הציבור למידע בחנות הספרים, או ברחבי המרשתת, לא ניתן לדעתי להגן על הטיעון ולפיו ניפוי מידע על פי סטנדרטים מקצועיים כמתחייב מן הקוד, פוגע בזכות הציבור לגשת למידע.

אם אנו מקבלים את הטענה כי עיסוק במיקרו-צנזורה עולה בקנה אחד עם התנהגות מקצועית של ספרן, יש להבהיר ולהבדיל זאת מצנזורה בכלל. מוסכם ומקובל כי האיסור המופיע בקוד האתי של ספרני ישראל על צנזורה מתוך נקיטת עמדה אישית, או, הטיה בשירות כתוצאה מדעה אישית הוא במקומו. אולם, אין דבר בין התנהגויות פסולות אלה, לבין שיקולים של סינון מתוך רלוונטיות. ראוי כי הספרנים יעריכו מחדש את הנטייה לעסוק באופן כמעט אובססיבי בהענקת גישה ללא גבולות למידע האסוף בספריות. שלב זה של ניפוי על פי רלוונטיות, נחוץ להמשך ההליך של סינון על פי איכות, אז יעלה לדיון גם נושא התוצאות הצפויות לטווח רחוק.

הספרנים צריכים לשאוף לקבוע כלל מעשי בדבר הצורך במיקרו-צנזורה על פי רלוונטיות. שכן בחירת חומר רלוונטי או בדיקת התאמתו לספרייה מסוימת אינה פעילות צנזורה אותה פוסל הקוד האתי, כי אם פעילות ספרנית מקצועית מחייבת. פעילות אשר תבטיח את זכות הקוראים לחופש אינטלקטואלי ולחופש ביטוי. היא לא תגביל את הגישה החופשית למידע ובאותה עת תאפשר מילוי השאיפה לקחת אחריות חברתית על ידי הספרנים. בהמשך להכרה בצורך זה, יש להוסיף לקוד הבהרה ודרישה להכין קווים מנחים והגדרות ברורות מהו חומר רלוונטי.

מתוך החומר שנמצא רלוונטי, יש לסנן את האיכות על פי סטנדרטים אובייקטיביים מוסכמים. ישום סטנדרטים של איכות חייבים למצוא ביטויים אף בשיטות המיון והקטלוג בספריות. יש לשקול אפשרויות למיון וקטלוג מידע בעל ערך לבני האדם תוך כדי התאמת שיטת המיון לקטגוריות נוספות אשר לא קיימות היום. לדוגמא: *Topographische Anatomie des Menschen* (Pernkopf, 1943) עם איורים ושרטוטים המתארים בדייקנות ובהתאמה למציאות את גוף האדם ואבריו הפנימיים, צויר על ידי הנאצים וקרוב לוודאי שהיה כרוך בניסויים בבני אדם, תוך כדי עינויים ורצח. מקור מידע זה היה במשך שנים המקור העיקרי למנתחים ברחבי העולם אשר עשו בו שימוש להצלת חיי אדם. אטלס זה נמצא בספריות רבות בארץ ובעולם ואף ניתן לרכוש אותו ברשת האינטרנט. אין מדובר בספר נדיר והוא הודפס במספר מהדורות לאורך השנים. בספריות רפואיות בארץ הוא נשמר באוספי הספרים הנדירים בתוך ארון נעול אשר הגישה אליו היא באמצעות פניה בבקשה אישית אל ספרן אחראי. ספריות אחרות בוחרות להסתיר אותו במרתף, או במדף לא נגיש, כל זאת כדי שלא יואשמו בהתנהגות של צנזורה הנוגדת את הקוד האתי. באוניברסיטת

וינה, באוסטריה, שם פעל עורך האטלס, החליטו על הצמדה של מכתב גילוי דעת בתחילת הספר. מכתב זה, הנחשף לקורא מיד עם תחילת העיון בספר, מפרט את נסיבות יצירתו של האטלס, את הידוע על פעילותו של העורך ואת ההשערות בדבר בני האדם אשר שימשו מקור ליצירתו. בדרך זו עושים שימוש באמצעים מקצועיים על מנת לידע את המשתמש בדבר איכותו של הפריט אותו הוא מחזיק. למרות שיש בנסיבות יצירתו של הפריט מספיק כדי לפסול אותו להיות חלק מהאוסף, החליטו כי יש בפריט מידע שיש להנגיש למשתמשים והוא רלוונטי לאותה ספרייה לכן, מנגישים את הפריט בליווי הצהרה שתאפשר לקורא להחליט אם להמשיך ולהשתמש בו או להניחו. הכנסת הפריט לאוסף והרחקתו מעין המשתמשים ללא הסבר גלוי למשתמשים, היא תוצאה של שיפוט סובייקטיבי ולא מקצועי, היא אינה מועילה ואינה מגנה על המשתמש. לעומתה, צרוף דף מידע לפריט עושה שירות טוב למשתמש. באוניברסיטת תל-אביב נוספה הערה בקיטלוג¹⁶ וטוב שכך. באותה מידה יכלו לנקוט בסימון מספר מיון שונה לפריטים מסוג זה ועל ידי כך להוסיף את המידע, על איכות הפריט, למשתמשים.

לגישתי על הספרנים לכוף עצמם למערכת של כללים, עקרונות מעשיים, ארגוניים ואישיים שהפעולה על פיהם תהיה מימוש מוצלח של ערכי הארגון המהווים את תפיסת הטוב בעיניהם. קיימים בארגז הכלים של הספרנים אמצעים למימוש עקרונות מעשיים כאלה, לטיפול במידע מסוג זה אשר יאפשרו את הצגת הבעייתיות הנובעת ממקורו בשקיפות ויחד עם זאת יאפשרו גילוי דעת באשר להימצאותו באוסף. הוספה של ענף ביעץ' מיון, תאפשר הצגת הפריט באוסף תוך הבהרה של אופיו ואיכותו. קטלוג הפריט באמצעות מונחים שיתווספו לעץ המושגים, יפרטו וימסרו מידע מלא יותר למשתמש. נקיטת פעולות כאלה תבטיח גם שירות אחיד ברמה גבוהה, כפי שמוגדרת ההתנהגות המקצועית הראויה בקוד האתי של ספרני ישראל. התנהגות באופן המתואר לעיל תפטור את הספרנים מן העיסוק בקונפליקט המאלץ אותם לפעול בסטנדרט כפול, מחד להימנע מצנזורה ומאידך להביא לידי ביטוי את ההתחייבות לשרות ספרני איכותי. במציאות של ימינו, לאור הנגישות הגבוהה של מידע אף מחוץ לכותלי הספרייה, על הספרנים לדעתי לוותר על גישת "הנגשת הכל" שהייתה נקוטה בידי רבים מהם עד היום. צומת זו של מעשים וחובות של הספרן מחייבת פעילות שתשמור על כבוד האדם יחד עם שמירה על עקרונות שלטון ההגינות.

---

¹⁶ "Signatures on many of the illustrations are followed by a swastika. It is believed that some of the corpses used as models May be those of concentration camp victims."

איכות מידע בספרייה

אם בספרייה לא צריך להנגיש את כל המידע, איזה מידע צריך להנגיש?

יחודו ומהותו של מקצוע הספרנות והמידענות הוא בהפניית והנגשת הקורא למידע הרלוונטי לצרכיו ומקדם את הבניית הידע של הקורא בתחום שבו הוא חפץ. מוקדו של האתגר המקצועי הזה הוא ביכולת ההבחנה שבין עיקר לטפל, בין מידע היכול לשמש כאבן בניין לידע המבוקש לבין משענת קנה רצוף. העבודה הספרנית היא הבסיס לאמון הציבור באמינות מוסד הספרייה ובתפקידה כ"היכל הידע", אמון הנמשך גם בעידן הצפת המידע. הספרייה חייבת לשמור על ייחודה, לאור מטרותיה, שאחרת היא עלולה להפוך למחסן ספרים, או לחנות ספרים. ספרייה היא מקום שבו מוצג מאגר הידע האנושי ומאפשר העשרה, מחקר והנחלת הידע לדורות הבאים. בעידן שקדם למהפכת המידע נמדדו ספריות רבות בציבור על פי מספר הספרים שהוחזקו באוספיהן. גישה זו אינה מתאימה עוד לימינו. יש להשתחרר מהמוסכמות המכתיבות שאיפה לכמות על חשבון איכות ומהתחמקות מאחריות, הבאות מתוך הבנה מוטעית של כיבוד זכויות יסוד, ותוך התעלמות מקונפליקטים.

כמו נאשם הכמה ומצפה לקבל מסנגורו, המטפל בהגנתו בבית המשפט, עצת מומחה בדבר דרכי הפעולה שיביאו לזיכוי, כך גם משתמשי הספרייה מצפים לקבל שירות ספרני מקצועי המתאים את המידע לצרכיהם ומאפשר לקוראים ליהנות מאוסף שהוא תוצר של הפעלת ידע ושיקול דעת של אנשי מקצוע הספרנות והמידענות. נאשם בהליך פלילי יתקשה להפיק תועלת ממצב שבו יפרשו לפניו, לבחירה, ספרי משפט רבים, פסקי דין, ומאמרי פרשנות, מבלי להצביע על המידע המתאים לו. עורך הדין, מצידו, לא יוכל למלא אחר שליחותו המקצועית לייצוג משפטי טוב, אם יסתפק בעבודתו בפרישת מידע, רלוונטי יותר או פחות, בפני לקוחותיו. צרכני שירותי הספרייה, להבדיל מצרכני חנות הספרים, מצפים מאיש המקצוע המלווה אותם, הספרן, לסייע להם להגיע למידע הדרוש, תוך שהם נותנים אמון באיש המקצוע כי אותו מידע הוא המתאים ביותר לדרישות שהציבו, וכי יקדם, ישפר ויתרום לידע שלהם.

במצב הקיים היום, לעיתים רבות מדי פיתוח אוסף הספרייה חסר היגיון עקרוני ומנחה, ולעיתים הוא אינו שונה בהרבה מאוסף בחנות ספרים. "איכותה" של ספרייה נקבעת לעיתים קרובות על פי בדיקות שביעות רצון הנערכות בקרב קוראים, באמצעות סקרים מקומיים ובשימוש בתכנות מקוונות ייעודיות שנבנו בקפידה כדי להגיע אל מספר רב של משתמשים. אף ששביעות רצון קוראים משרות הספרייה הוא חשוב, הוא אינו צריך לשמש אבן בוחן יחידה, או אפילו עיקרית, לאיכותה. ראוי שאיכותה של ספרייה תימדד בראש ובראשונה על פי ערכי מקצוע הספרות.

ערך המידע בעיני הקורא הוא מדד סובייקטיבי ומצרך בעל ערך המרה משתנה בהתאם לנסיבות ולאורך זמן. ככל שאין לנו שליטה על המשתמשים או טעמים האישי, גישה זו של איסוף לפי דעת הקהל שגויה. ראשית, משום שמוסכם כי אין להחיל שיטת מיון סובייקטיבית על פי דעות אישיות וכו'. שנית, משום שעלול להיווצר מצב שבו משתמשים חסרי מומחיות, ידע, השכלה או בעלי מניעים פוגעניים, ישפיעו על פיתוח אוסף וכתוצאה מכך ניוותר עם אוסף שאינו מתיישב עם מטרתה של הספרייה (אם יכלול למשל פריטים המציגים מידע לא מדויק או לא עדכני).

ישנה הסכמה רחבה שאין להפעיל על מיון חומרים לאוסף הספרייה, או מרכז המידע, שיקולים הנובעים מדעה אישית, דעה קדומה, שיקולים פוליטיים, שיקולי דת ועוד. הסכמה זו היא קונצנזוס במקצוע הספרנות ובאה לידי ביטוי גם בקודים האתיים של ספרנים וספריות בעולם. יחד עם זאת, מן העקרון האתי המקובל האוסר על בניית אוסף ספרייתי על יסוד שיקולים פוליטיים, שיקולי דת ושיקולים סובייקטיביים אחרים, אין מקום להסיק את המסקנה המעשית ולפיה צריך להימנע מסינון חומרים הבאים בשערי הספרייה, ההיפך הוא הנכון. חובתו של הספרן להפעיל מנגנון סינון, במטרה להגיע לאוסף עשיר, מגוון, ואיכותי. פיתוח אוסף איכותי, בדרך של ניפוי מקצועי, אינו עוסק בהחרמת ספרים, או בהגבלת החופש האינטלקטואלי כפי שעשויים לחשוב. מתוך אותה "מחויבות לחופש אינטלקטואלי על יסוד גישה חופשית למידע, ובעל מחויבות לטיפוח התרבות והמדעים, מתוך אחריות ציבורית וחינוכית", עליה מצווה הקוד האתי את הספרן, עליו לעשות כל שביכולתו להסיר מכשולים מעל פני לקוחותיו ובתוכם גם את מכשול הצפת המידע או "כשל הסינון"¹ (Shirky, 2008) Filter Failure) באופן שיסלול להם גישה קלה ונטולת "רעש" (בשפה המקצועית = מידע לא רלוונטי, חסר ערך, פגום) ככל שניתן, למידע שלו הם זקוקים. הדרך הטובה ביותר להבטיח אוסף איכותי, היא לברור פריטים איכותיים בתהליך פתוח האוסף בו הספרן מתווך בין הקורא לאוסף, החל משלב הרכש. לדאוג לייצוג נכון של הפריטים הקיימים, בשלב הקיטלוג ובעבודת הייעץ על פי מדדים אובייקטיביים וכן, במיון חומר הספרייה לרווחת הקוראים שניגשים ישירות לאוסף ללא תיווך הספרן.

ממדי איכות מידע אובייקטיביים הם מימדים שאינם תלויי שפה, דת, מקום, או השקפה פוליטית. לא בערך המידע בעיני המשתמש אנו עוסקים, אלא, באובייקטיביות מהרמה היסודית של עובדות שאותן ניתן לבדוק ועד לרמה מופשטת יותר של הצגת מצב מתוך השקפת עולם מסוימת.

---

¹ Shirky, Clay (2008) at Web 2.0 Expo NY, Video: "It's not information overload. It's filter failure."

בדיווח עיתונאי, לדוגמה, ניתן להראות בפשטות את הרמה היסודית של אובייקטיביות: עובדות בדבר תוצאות משחק כדורגל צריכות להופיע על גבי דף העיתון – בדפוס או באתר אינטרנט - אותם נתונים שנקבעו בעת המשחק עצמו. דיווח כזה בעיתון היומי יכול לעמוד במבחן מדדים אובייקטיביים של דיוק ונאמנות למציאות. השתייכותם הפוליטית או דתם ואף חברותם במועדון ספורט זה או אחר, של הכתב או הקורא, הם חסרי השפעה על דיווח התוצאות. הספרן לא יוכל להפעיל שיקולים של אהדת קבוצה זו או אחרת בבואו למיין את המידע מכיוון שלנגד עיניו יהיו המדדים האובייקטיביים שעליו לפעול על פיהם. באותה מידה, תיעוד של מצב פסיכולוגי יכול להופיע במגוון דרכים על ידי פסיכולוגים שונים, אולם ניתן יהיה לבדוק את איכותו של כל תיעוד מול מדדים של איכות כמו הסתמכות על מקורות, נאמנות למציאות ושלמות.

מדדים אלה, אשר יאפשרו לספרן לפעול בהתאם לאידיאל המעשי, הם קנה מידה לשיקולים אובייקטיביים על מנת שלא יחטא בשיקולים אישיים, פוליטיים, גזעניים – סובייקטיביים. הספרן יוכל לפעול בצורה מקצועית, ליישם את גוף הידע השיטתי שצבר בלימודיו וניסיונו, בצורה שאינה מקובלת בארגונים ומוסדות אחרים כגון חנויות ספרים וחברות הוצאה לאור. דרך פעולה זו היא מיוחדת ומייחדת את מקצוע הספרנות והיא ההתנהגות הראויה והמתאימה לערכי המעטפת של החברה.

הפילוסוף קארל פופר הציג בהרצאה שנשא, את רעיון שלוש העולמות (Three Worlds), הידוע אף בכינוי "שלושת העולמות של פופר" בו חילק את עולמנו הקיומי לשלושה חלקים המשלימים זה את זה (Popper, 1978):

עולם 1: הוא העולם המבוסס על גופים פיזיים. כך למשל, אבנים, כוכבים, צמחים וחיות וגם צורות של אנרגיה פיזית כמו קרינה. אפשר לחלק את 'עולם 1' בתת-חלוקה לעולם של גופים פיזיים-דוממים ועולם של גופים פיזיים-חיים.

עולם 2: העולם הנפשי או פסיכולוגי. עולם הרגשות שלנו, של כאב והנאה, מחשבותינו, החלטותינו, תפיסות, תצפיות, עולם חוויות סובייקטיביות. אפשר לחלק לחוויות שבהכרה וחוויות שבתת-מודע או חלומות. או להפריד בהכרה של בני אנוש והכרה של חיות. המציאות של עולם 2, לעיתים, מוכחשת, כך למשל המציאות של סבל אנושי ששייך לעולם 2 אבל קיומו מוסכם על ידי הישכל הישרי.

עולם 3: עולם של תוצרי הגות האדם. שפות, ספורים, תאוריות מדעיות, שירים, ציורים ונוסחאות מתמטיות. אפשר לחלק את עולם 3 לתת-חלוקות בדרכים שונות: עולם המדע לעומת עולם הדמיון, עולם האמנות או המוזיקה לעומת עולם ההנדסה.

רבים מהאובייקטים השייכים לעולם 3, שייכים גם לעולם 1. לדוגמה: פסל של מיכאל אנג'לו שייך לעולם 1 כי הוא גוש שיש וגם לעולם 3, כי הוא פרי הגותו של מיכאל אנג'לו. ספרים כמו סדרת כתבי שייקספיר הם

אובייקט פיזי וככאלה, הם שייכים לעולם 1. הכרך הראשון כמו גם שאר הכרכים די דומים בתכונותיהם הפיזיות אבל, הם לא אותה יצירה. הם אותו ספר בתכונות פיזיות של עולם 1. גם אם מופיע אותו טקסט בדיוק בכריכות שונות ודפוסים שונים, הם העתקים של אותו ספר אחד. ספר אחד בעולם 3, אינו בעל אותה משמעות כמו ספר אחד בעולם 1 הפיזי.

הפריטים הנאספים בספריות ומרכזי מידע שייכים לעולם של תוצרי הגות האדם "תוצרי עולם 3" - שפות, ספורים, תיאוריות מדעיות, שירים, ציורים ונוסחאות מתמטיות. לפי רעיון שלושת העולמות של פופר, פריטים אלה משמשים כלי השפעה על בני אדם. השפעה הפועלת בשני כיוונים: בכיוון אחד, היא מעשירה ומפתחת את עולמנו ובכיוון השני, צומחת ומתפתחת מתוך פעולותינו. אנו צורכים מידע, מעלים רעיונות חדשים בעקבותיו, מבטאים רעיונות אלה על הכתב/בתמונה/בהקלטה או בכל מדיה אחרת. אחרים יכולים לצרוך את תוצר מחשבתנו, לבדוק ולבקר אותם ולהעלות רעיונות חדשים, טובים יותר שיולידו גם תוצרי מחשבה חדשים וחוזר חלילה. בבסיס הרעיון עומדת ההנחה שככל שניתן לשוב, לשנות ולשפר תוצרי הגות אנושית אלה באמצעות ועל ידי ביקורת של אחרים (כלומר: קיום אינטראקציה בין עולם החוויות לעולם תוצרי-החוויה), הרי שניתן לבדוק את איכותם בצורה אובייקטיבית. לדוגמה, מחקר חדש יועמד לביקורת בפני עמיתים מהתחום, אשר יבצעו, בהמשך, מחקרים חוזרים שיאוששו או ידחו את ממצאיו ויבצעו מחקרי המשך, שיוסיפו וישפרו את ההבנה ויניחו בסיס לאחרים להמשיך את תהליך הצמיחה של הידע האנושי.

סינון בשלב הרכש, קטלוג, מפתוח ומיון חומרים לספרייה על פי מדדים אובייקטיביים הם כלי הכרחי על מנת להגיע לפתרון אחיד. לא ניתן לפתור שאלות סינון ומיון בשיטות יחסיות-סובייקטיביות שמטבען הן רבות כמעט כמו מספר המחזיקים בהן ולא מאפשרות הגעה להסכמה רחבה.

חשיבות האובייקטיביות בפעילות הספרייה היא התנהגות הנגזרת מן הערכים שבקוד האתי של הספרנים בצורה כללית ועם דגש על התנהגות הספרנים בנסיבות מסוימות באינטראקציה עם קהל המשתמשים. למרות שהצורך בגישה אובייקטיבית נגזר מחובת התנהגותו המקצועית של הספרן, ככל שהדברים נוגעים בישום גישה זו בעת בניית אוסף הספרייה, כללי ההתנהגות המעשיים לא נוסחו עד היום בבירור והם לוקים בחסר. הביטוי לחובת ההתנהגות המקצועית באופן אובייקטיבי מוצאת ביטוייה בכך ש"הספרן אחראי לכך שהספרייה תספק חומר המייצג את מגוון הדעות בדבר הבעיות של ימינו, לפחות ברמת המגוון של המשתמשים והעניין שיש להם, ואינו מסיר חומר בגלל הסתייגויות של קבוצות לחץ, או כשמתעניינת בו רק קבוצת מיעוט מיוחדת.", כאמור בקוד האתי. אולם, ניסוח זה לוקה בחסר בהתייחסו אך ורק להיבט ההנגשה מבלי להתייחס להיבט ההימנעות מהנגשה או הסינון.

מקורות המידע בעולמנו רבים ומגוונים ומידע משחק תפקיד מרכזי בחברה, בכלכלה ובטכנולוגיה. יחד עם זאת, לא כל תוצר-חוויה חדשני, או יצירתי, הוא גם איכותי. בעידן זה שבו גישה למידע תופסת מקום כל כך מהותי בעשייה האנושית, ובו קיים שפע כה גדול של מידע, חשיבות איכותו של המידע עולה עוד יותר. כדי שהמידע אליו אנו נחשפים בספרייה יהיה איכותי יותר משפע המידע הזמין ממקורות רבים אחרים, יש לבחון את איכותו במבחן אובייקטיבי ורציונאלי. לדוגמה, במציאות ימינו מציגות הוצאות לאור בחנויות הספרים ספרים המתהדרים באצטלה מדעית, שעל כריכתם כיתוב בולט בצבע אדום: "רב מכר!". אולם עיון בספרים אלה מעלה לעתים כי אין ולו מקור מהימן בודד לטענות המופיעות בהם והצהרות דוגמת: "במחקר שנערך באוניברסיטת Y על ידי ד"ר X נמצא בוודאות כי...." תלויות להן בחלל הריק לתמיכה בהן. באופן דומה ברשת האינטרנט פזורים אין ספור מקורות מידע "מדעיים" חסרי כל אימות שנכתבו על ידי אנשים חדורי אמונה ומשוללי כל ידע מדעי.

אכן, יש והאדם יוצר בהגותו "יש מאין" וכפי שכתב פופר: "...יצירת רעיונות חדשים, תאוריות חדשות, היא בחלקה לא-רציונאלית, מה שאנחנו קוראים 'אינטואיציה' או 'דמיון'. אבל אינטואיציה יכולה להטעות וצריך לשלוט בה דרך ביקורת רציונאלית, שהוא התוצר החשוב ביותר של השפה האנושית. השליטה הזו דרך ביקורת רציונאלית היא אספקט רציונאלי של הגידול בידע ושל הגידול שלנו עצמנו. אחד משלושת הדברים החשובים ביותר שעושים מאיתנו אנושיים." (Popper, 1978).

הגישה האיכותנית כמסגרת לעבודת הספרנות נובעת מן ההנחה כי אוסף הספרייה והעבודה הספרנית, הנעשית בה, היא אבן יסוד לצמיחה והעשרה של ההגות האנושית. מכאן נובעת חשיבות בניית אוסף הספרייה כך שיעמוד בביקורת רציונאלית ולא יהיה תוצאה של התמסרות לאינטואיציה בפיתוח האוסף. מושכל ראשון בפיתוח אוסף ספרייתי באופן רציונאלי הוא בקביעת קריטריונים ברורים לאיסוף חומרי ספרייה.

סינון מול הצפת מידע

החתימה להציג פריטי מידע רבים ככל האפשר, דוגמת היה זה המענה הראוי לזכות לחופש הפרט, מאפיין פעילויות אנושיות נוספות בעידן מהפיכת המידע. לגישתו של שוורץ, באופן פרדוקסאלי, דווקא ריבוי פריטי המידע פוגע בחופש הבחירה, זהו "פרדוקס הבחירה" (The Paradox of Choice. Schwartz (2003)). לפי שוורץ, עקרון מקובל בחברה המערבית, החותרת להגברת רווחת הפרט, הוא שעל מנת להגביר את רווחתנו עלינו להגביר את חופש הפרט. הדרך להגברת חופש הפרט היא על ידי הגברת חופש הבחירה שלו, באמצעות הצגת אפשרויות פעולה רבות ככל האפשר. הגברת הרווחה תגביר את מידת החופש שלו; יותר חופש יגדיל את אפשרות הבחירה; יותר בחירה משמעותה עוד יותר חופש ויותר חופש משמעותו יותר רווחה. שוורץ

מבקר את עקרון ריבוי האפשרויות והעצמת חופש הבחירה על ידי האזרחים ככלי להגברת רווחת האנושות. הוא טוען שריבוי האפשרויות, ההולך וגובר בחברה המערבית, מפחית את שביעות הרצון של היחיד מהבחירות שהוא עושה ומשתק אותו. הוא נותן לדוגמה, מצב שבו חולה מגיע לרופא עם בעיה רפואית והרופא מציג בפניו מספר אפשרויות טיפול כולל הסיכונים הכרוכים בכל אחת מהן. החולה המבולבל וחסר הידע מבקש מהרופא שיחליט בשבילו אך הרופא עונה שהחלטה שייכת לחולה בלבד. החולה לא יהיה מרוצה אם הרופא יפרוש לפניו, לבחירה, ספרי רפואה רבים או אפשרויות רבות מדי ובלתי מסוננות לטיפול במחלתו מבלי להצביע על המידע המתאים לחולה. הרופא, מצידו, לא יוכל למלא אחר שליחותו המקצועית של הבאת מזור למחלה, או הצלת חיים, אם החולה יבחר באפשרות גרועה מתוך האפשרויות שהונחו לפניו. בדוגמה זו בולטת ההעברה של הנטל והאחריות לקבלת החלטות מבעל המקצוע, שהוא בעל הידע, אל הלקוח חסר הידע אך בעל זכות הבחירה.

התפיסה כי חופש בחירה וריבוי אפשרויות משמעותו העשרה ורווחה, הכתה שורשים גם בתחום הספרנות. גודל אוסף הספרייה, משתנה בולט להערכת איכות הספרייה בימים טרום-מהפיכת המידע, ממשיך להיות בעל חשיבות גבוהה.

בימיה של הספרייה הגדולה באלכסנדריה, טרום עידן הדפוס, מעטים בחברה ידעו קרוא וכתוב, יצירתו של כל כתב-יד הייתה יקרה מאד וכרוכה בהשקעה של שעות אדם רבות. באותה תקופה, דברים שהועלו על הכתב היו בדרך כלל דברי ערך, דברים שבעיני יוצריהם היה ראוי ונכון לשמרם לימים יבואו. משכך, ניתן היה להסיק על איכותה של ספרייה, במידה גבוהה של ודאות, מגודל האוסף בלבד. ברוב רובו של עידן הדפוס מימי גוטנברג ועד לפיתוחן של מדפסות זולות הנגישות לציבור, המשיך אותו סינון של יצירות אנושיות שיצאו לאור וזאת משיקולים דומים. מצב דברים זה השתנה באופן מהותי בשלהי המאה ה-20 ובעשורים הראשונים של המאה ה-21, היום כמעט כל אדם בחברה המערבית יכול ליצור יצירה כתובה אשר מבחינה צורנית אינה שנה מיצירות המוצאות דרכן לתוך אוספי ספרייה. צורה, יצירה כתובה בספר, אשר הייתה בעבר קריטריון מוביל בהכנסת פריטים לספרייה, אינה יכולה עוד לשמש כקריטריון מוביל בקבלת החלטות בבניית אוסף. הרי אנחנו נמצאים בתקופה כל כך שונה מהתקופה בה הספרייה הגדולה באלכסנדריה, נאלצה לאסוף באובססיביות כל פריט מידע, ללא מיון, כדי לקיים מאגר של גוף הידע האנושי לאותה תקופה.

בשנת 1968 כתב Garrett Hardin מאמר בעקבות הדאגה למרוץ החימוש בנשק גרעיני בעולם. במאמר זה הציג תאורייה המתארת את הבעיה ושורשיה - The Tragedy of the Commons. לא שאלת הביטחון העסיקה אותו, כי אם תופעה שלא נמצא לה פתרון והיא: ניצול יתר. ניצול משאבי ציבור, על ידי הציבור,

לטובת הציבור עד אשר אותם משאבים מתכלים והציבור נשאר בידיים ריקות. בדוגמה שהביא Hardin מובא כר-מרעה הנמצא ברשות הכלל והוא זמין לשימושם של בעלי עדרים בסביבה. בעלי העדרים יכולים להגדיל את הונם על ידי הגדלת עדר הצאן שבבעלותם ובכך להעמיס נטל נוסף על כר המרעה הציבורי. בעלי העדרים אינם יכולים לרסן את הדאגה לאינטרס הכלכלי האישי והם אכן מגדילים את העדרים, אך לאורך זמן, הם מגלים שגידול העדרים גרם לעומס גדול מדי וכר המרעה נכחד לחלוטין.

תופעת העמסת היתר על משאב ציבורי עלולה לסכן אף את הספרייה, העמסת יתר של מידע בספרייה עלולה להביא את הספרייה למצב שבו הציבור לא יוכל יותר לעשות בה שימוש יעיל. נסיון להעמיס על הספרייה מכל הבא ליד, ללא סינון החומר הנכנס לאוסף על פי קריטריונים ברורים, עלול להביא להכחדת המרחב הציבורי שנקרא 'ספרייה'. בנסיבות אלה יתמוטט מוסד הספרייה, לא משום שהמדפים יכרעו תחת עומס הספרים, אלא משום שהספרייה תאבד את מהותה, את אותו היגיון פנימי ההופך אותה לספרייה. מעת שציבור הקוראים לא יכנס לספרייה בידיעה כי מה שנמצא בה טוב יותר ממה שנמצא מחוצה לה, תאבד הספרייה את ייחודה. במצב זה, לא תהיה סיבה לפנות למידע הנמצא בספרייה והיא תתמוסס לתוך 'אוקיינוס המידע' הזמין באמצעות רשת האינטרנט, ים מידע שבו האיכותי והראוי מעורב לבלי הכר עם מידע נחות וחסר מהימנות. ללא העזרה והתמיכה של מוסד הספרייה על אנשי מקצוע הספרנות שבתוכה, חיפוש אחר מידע עלול לגרום לשיתוק במקום להעשרה ולבניית ידע.

בתקופה בה אנו חיים, אידיאל מעשי המכתיב איסוף כל המידע בספרייה, רק מרחיק אותה מתפיסת משמעות הזוהר המקצועית. זוהר מקצועית שלשמה אנשי מקצוע הספרנות רוכשים השכלה בת שנים, מיומנויות וניסיון ואשר לשמה מוקמות ספריות, נרכש ציוד ותוכנות ומובלטת שליחותו של המוסד לתרום לטיפוח המדע והתרבות.

על ה'מידע'

העיסוק במידע - היווצרותו, הפצתו ומשמעותו - הולך וגובר ולמרות זאת אין עדיין הסכמה לגבי הגדרה אחת למושג. העדר הגדרה אינו מצביע על חוסר עניין, אלא על ניסיונות בתחומים שונים להגדיר מידע בהתאם לאותו תחום. גם בתחום הספרנות והמידענות קיים, מזה עשרות שנים, עיסוק בניסיון להגיע להגדרה מוסכמת למושג המידע ולעיתים הוא כרוך בבחינת הקשר שבין ספרנות ו'מידע המידע'. הוקינס אשר סקר את ספרות העיסוק ב'מידע המידע'. מצא כי 'מידע המידע' והתחומים הקשורים אליו, השתנו ללא היכר בשנים האחרונות (Hawkins, 2001). מבין אלה שעסקו ביחסים שבין מדע המידע והספרנות בולט קלמפנר, שיצר את ההבחנה בין ספרנות, שעוסקת בבני אדם בלבד, לבין מדע המידע שעוסק גם בבני אדם וגם במכונות Klemperer (1969). אל מסקנות אלה הגיע לאחר שבדק מאפיינים והתנהגות של מידע, כוחות

השולטים בהעברת מידע ואת הטכנולוגיה הנחוצה לעיבוד מידע למטרת שימוש ונגישות. ג'וליאנו, אשר עסק אף הוא בקשר שבין ספרנות למדע המידע טען כי מקצוע הספרנות נשען על בסיס המחקר והפיתוח שמדע המידע יוצר (Giuliano, 1969). הספרנות, לגרסת ג'וליאנו, מתבססת על פרוצדורות מוסדיות עת שראוי כי תהיה מבוטאת במונחים של העברת ידע.

מחקרים נוספים עסקו בניסיונות להגדיר את המושג 'מידע' כמו: Diener (1989) שהגדיר מהו מידע על ידי אפיונו כ: [1] מידע הוא ישות [2] לא מתכלה כתוצאה משימוש בו [3] יכול להיות משוכפל מבלי לאבד תוכן או משמעות [4] חברתי [5] בלתי מוחשי. גם McCreadie & Rice (1999) נתנו מאפיינים למידע: [1] מקור או מצרך המבוסס על הודעות שאפשר לייצר, לקנות ולהפיץ [2] נתונים כמו חפצים או תופעה לא מוחשית [3] ייצוג מידע בצורת ספרים ומדיה מסוגים אחרים [4] חלק מתהליך התקשרות, כולל התנהגות אנושית. ה'מידע', כחלק מתהליך התקשרות בין בני אדם, עלה כנראה לראשונה, מתוך מאמר יסוד בתיאוריית המידע של מי שנחשב ל'אבי תורת המידע', קלוד שנון (Claude Shannon & Weaver 1949/1964). מאמרו פורץ הדרך עוסק אמנם בתחום הטכנולוגיה ומתמקד בבעיות הנדסיות של העברת מידע מהמקור אל היעד באמצעות מכונות, אך שותפו של שנון לכתיבת המאמר יצר את ההקשר האנושי בדיון. הוא ראה במודל הטכנולוגי הזה בסיס התאמה למודל תקשורת בין בני אדם שדרכה עובר מידע ובעקבות כך הפך המאמר לאבן יסוד במחקרים בנושא מידע ומדע המידע.

הדיונים על משמעות המושג הביאו גם להצגת מודלים המתארים את המידע כרכיב אחד בתוך מבנה גדול יותר ותוך כך מספקים הסבר גם לתפקידו. מודלים משמעותיים בעולם המידע, הוצגו באמצעות פירמידות בעלות מספר וסדר שלבים משתנה. אחד מהם, לדוגמה, הוא מודל הפירמידה בו המידע הוא השלב השני בדרך המייצגת את ההתקדמות בתהליך של למידה וחשיבה: נתונים-מידע-ידע-חוכמה (Data-Information-Knowledge-Wisdom). תהליך הלמידה מתחיל בעיבוד נתונים ומגיע ברמתו הגבוהה ביותר לחוכמה. במודל זה החוכמה היא ערך שניתן להעצמה על ידי יעילות בעיבוד במעברים בין רמה לרמה.

עבודה זו מתמקדת בבסיס היווצרותו ומשמעותו של המידע, במטרה להגיע למסקנות בדבר הדרך הנכונה לטפל במידע, במסגרת מוסד הספרייה ולא ביחסים שבין ספרנות ומדע המידע או במקומו של המידע בתבניות תהליך הלמידה האנושית. על מנת לברר את משמעות המושג מידע נבחן האם ה'מידע' הוא מושג סובייקטיבי או אובייקטיבי.

ניתן להבין מידע כמושג סובייקטיבי – זוהי תכונה משמעותה נקבעת בתפיסתו של האדם ותלויה בנסיבותיו של האדם. אותו עצם עשוי לשאת מידע מסוגים מגוונים בקשת רחבה מאוד לאנשים שונים.

בייטסון המגדיר מידע כמושג סובייקטיבי טען כי "מידע הוא הבדל הגורם להבדל": "Information is a

"difference that makes a difference" כלומר, אם לא נוצרת באדם הבחנה של הבדל, הרי לא יהיה בכך

מידע עבורו (Bateson, 1972).

אבן, המונחת בשדה הפתוח, נושאת עימה מידע מסוג מסוים עבור הארכיאולוג שיבחן אותה ומידע מסוג אחר לגמרי, עבור גיאולוג שיבחן אותה. לטענת חוקרים הטוענים כי מידע הוא סובייקטיבי, אין דרך למפות את כל המידע האצור באותה אבן כך שיהיה יעיל עבור מדענים מתחומים שונים. לטענתם, גם מידע אובייקטיבי כמו המידע הגנטי המקודד בקוד DNA, משמעותי רק עבור חוקרים בביולוגיה, לדוגמה, וגם אז, רק במידה שקיימת ביניהם הסכמה לגבי משמעות המידע שחשפו, מה שהופך אותו בסופו של דבר לסובייקטיבי. מצדדי הגישה הסובייקטיבית למידע טוענים כי הטענה ולפיה כל דבר הוא מידע, מרחיבה את המושג עד כדי כך שהוא מאבד משמעות. על פי הגישה הסובייקטיבית אם אומרים על משהו שיש בו מידע (is informative) משמעות הדבר שפריט זה עונה על שאלה מסוימת של יצור חושב כלשהו. על כן, מידע, הוא היחס בין העצם לבין השאלה. גישה אל מידע כתכונה סובייקטיבית מתבססת על חלוקת המידע לשלושה סוגים: מידע כתהליך, מידע כידע ומידע כ'דבר' ('as', 'as knowledge', 'as process' Information 'a thing'). חלוקה זו מאפשרת להתייחס לכל האפשרויות השונות בהן נמצא מידע. לפי תאוריה זו, הפקת מידע מתוך נתונים גולמיים, טקסט, חפץ, מסמך אפשרי רק אם יתבצע תהליך הערכה סובייקטיבי על ידי המשתמש ויחלט שיש בו עניין. (Bateson, 1972; Buckland, 1991; Hjørland, 2007) לדעת Hjørland אין עצם שהוא מידע אך ורק כיוון שהוא קיים. בקלנד רואה במידע תהליך סובייקטיבי, ומתוך קביעה זו הוא ממשיך ומסיק שהעובדות הכרוכות בתהליך, גם הן מידע סובייקטיבי. מכאן לטענתו נובע שגם העצמים, הנתונים והמסמכים הכרוכים בתהליך הם תלויי נסיבות התהליך (Buckland, 1991). הדבר מוביל את בקלנד למסקנה כי 'להיות מידע' – שהיא תכונה יסודית של מידע כדבר - גם היא סובייקטיבית ולכן: מידע הוא דבר סובייקטיבי. מצד אחד, טוען בקלנד שכל דבר הוא מידע (לדבריו: אין דבר, כמעט, שאפשר להגיד עליו שהוא לא מידע) אבל יחד עם זאת אומר שאם הכל מידע, אז מידע הופך להיות חסר ערך.

תפיסת מידע כמושג אובייקטיבי משמעותה תכונה שאיננה תלויה בשאלת היותה בעלת ערך לאדם מסוים או בנסיבות מסוימות. כל הבדל, באשר הוא, הוא מידע: Any difference is information. מעצם אופיו, מלוא משמעותו של מידע אינו ניתן תמיד לקליטה, או להבנה. אחד מהחוקרים הטוענים כי מידע הוא אובייקטיבי הוא Parker (1974) המגדיר מידע כך: "Information is the pattern of organization of matter and energy".

מידע הוא אובייקטיבי מאחר וידוע ומוסכם שבני האדם (ובעלי חיים אחרים) חשופים לגירויים בקשת רחבה ביותר. ומכיוון שכמעט כל דבר בעולם, היכול להיקלט בחושי אדם או חיה, יכול להיתפס כמידע. קריאת ציפור, ספר שקוראים, אינטואיציה לגבי אופיו של בן שיחה ועוד ועוד. גישה זו מאמצת את הגדרתו של Edwin Parker לפיה מידע, הוא תבניות ארגון של חומר ואנרגיה, לא החומר או האנרגיה עצמה. צורתם וארגונם של סלעים, כדור הארץ, צמחים, גוף החיות או תאי המוח. מידע הוא גם הדרך בה מאורגנת אנרגיית הקול בדיבור, תוך שהיא מפלסת את דרכה בחלל, או, של האדמה כשהיא נעה בזמן רעידת אדמה. בני האדם יכולים להיות מושפעים על ידי כל פיסת מידע ביקום. גם ההבנה שלנו את העולם – שאינה מושלמת – יכולה להבחן כגוף מידע בעל צורת ארגון מיוחדת (מתבטאת בנוירוניס במוח). במדעי המידע, תבנית ארגונם של החומר והאנרגיה, הם המידע.

על פי תפיסה אובייקטיבית זו, מבני החומר ואנרגיה ביקום יתקיימו בין אם בני האדם יחוו אותם ובין אם לאו, ואינם תלויים בפרשנות ובהבנה שבאה בשלב מאוחר יותר. בנוסף, מידע נחלק לסוגים שונים לפי הצורה בה נחוה, לפי האדם החווה אותו, לפי מבנהו, מידע גלוי ומידע סמוי ועוד. בעזרת הבנת התופעות היסודיות של מידע, ניתן להתאים את מושג המידע לתחומי ידע שונים. צורות מידע מסוימות, מובדלות מאחרות ומתאימות למקצוע הספרנות והמידענות.

מידע הוא לא רק התבנית של לוח השחמט אלא כל מה שקשור בו, נוגע בו ונמצא סביבו כמו המולקולות של החומר ממנו עשוי הלוח, השתקפות האור על המשבצות ועוד. אנשים מתרבויות מסוימות יתנו פרשנות שונה למידע זה על פי ידע קודם שלהם, נסיון עבר, יכולות למידה וכדומה. מומחים מתחומים שונים יראו תכונות המתקשרות לתחום המומחיות שלהם, אך התוצאה של תהליך זה, כבר לא תהיה המידע אלא תוצר של נתינת משמעות למידע ועיבוד ביחד עם בסיסי ידע קיימים אצל אותו אדם והוא בשלב הזה כבר ידע. (Weiner, 1961 ; Parker , 1974 ; Bates,2006) על כן, מידע על פי הגישה המתוארת לעיל, הוא מושג אובייקטיבי.

מודל "שלושה עולמות" של קארל פופר תומך בטענה כי מידע הוא אובייקטיבי. רוב, אבל לא כל, האובייקטים של עולם 3 מגולמים או מבוטאים פיזית באחד או כמה אובייקטים פיזיים של עולם 1. ציור טוב יכול להתקיים רק באובייקט פיזי אחד אבל יכול להיות מצב שבו קיימים עוד כמה עותקים טובים שלו. 'המלט' קיים בכל הכרכים הפיזיים שמכילים את גרסת 'המלט' וגם מבוטא בכל עת שהוא מוצג בתיאטרון. במוזיקה, יצירה סימפונית יכולה להתגלם בצורות פיזיות שונות: התווים המודפסים של המנצח, ההופעה של התזמורת, הקלטות של ההופעה. אך קיימים גם הקטעים בזיכרונם של המוזיקאים, אף אלה התגלמויות של היצירה ובעלות חשיבות.

האובייקטים של עולם 3 הם למעשה אובייקטים מופשטים-רוחניים והאובייקטים בהם הם מגולמים הם אובייקטים קונקרטיים-פיזיים.

לעומת פופר הפלורליסטי קמו מבקרים מונוטיסטים - הטוענים כי אובייקטים מעולם 3 צריכים להיות מנותחים ומצומצמים לחפצים של עולם 1. בגישה המונוטיסטית הסימפוניה החמישית של בטהובן לא קיימת לכשעצמה, קיימים רק החפצים הפיזיים בהם היא מתועדת. גישה נוספת היא הגישה הדואליסטית המכירה בשני העולמות. הדואליסטיים מוסיפים לעולם 1 הפיזי גם את עולם 2 של חוויית ההאזנה לסימפוניה - אך לשיטתם, ההופעה הייתה טובה מכיוון שהרבה אנשים נהנו ממנה. הדואליסטיים לא יוכלו להגיד: הרבה אנשים נהנו מכיוון שההופעה הייתה טובה.

אמיתותם של אובייקטים מעולם 3 מתבטאת בכך שיש להם השפעה סיבתית עלינו (causal effect), על חוויות עולם 2 שלנו, וגם על המוח שלנו-עולם 1- ועל כן, על גופים חומריים/פיזיים.

גם המונוטיסט וגם הדואליסט יטענו כי אין דבר אובייקטיבי ביצירת אומנות. על פי גישתם אין בעולם דבר חוץ מאשר עצמים פיזיים של עולם 1, ולכל היותר, עצמים פיזיים של עולם 1 עם חוויות עולם 2. לגישתם, בעולם לא קיימים אובייקטים מופשטים - כמו יצירות אמנות גדולות, רעיונות גדולים או סימפוניות גדולות - ומכאן ש אובייקטים מופשטים קיימים רק בדמיון. דיבור על סימפוניה נהדרת או הצגה מוצלחת יחשב כדיבור מטפורי. ומתוכה מתוך גישה זו יצא הפרוש שעצם פיזי מסוים אינו בעל קיום אובייקטיבי אלא: 'אפשרות קבועה לחוויה' אצל אנשים. כשנאמר: 'זו הצגה מוצלחת', אין בכך כוונה שקיימת הצגה ושהיא מוצלחת אלא שהעובדה האובייקטיבית על קיומה צריכה לחכות להיות מובררת, אם יתמזל מזלנו, על ידי תגובות של אנשים אחרים.

פוסטמודרניסטים יטענו שמידע אינו אובייקטיבי ולא יכול להיות אובייקטיבי. לשיטתם, הכל יחסי, אישי ותלוי תרבות, מה שיכתוב סובייקטיביות בקבלת החלטות בספרייה, בדיוק באותו האופן אותו שוללים ספרנים מארצות שונות, יבשות שונות ותרבויות שונות ובכך סותר את עצמו. אחרת, אין מניע שיוקמו ספריות שיקדמו ויפיצו הסתה לאלימות, גזענות ופעילות בלתי מוסרית אחרת או שאוסף הספרייה יתחלף כל אימת שמתחלף האחראי על הרכש או המנהל/ת בספרייה.

עבודה זו מאמצת את ההנחה שמידע הוא מושג אובייקטיבי, הקיים ללא תלות בערכו בעיני הקורא. אף שברור כי פרטי מידע הנמצאים בין כתלי הספרייה עשויים לקבל משקל שונה, בעיני קוראים שונים.

שורשיו של מוסד הספרייה נעוצים בצורך האנושי בידע. לספרייה תפקיד חיוני באיסוף המידע המשמש בסיס לבניית הידע האנושי. הקמתן ותפעולן של ספריות בחברה האנושית מאפשרת קיום סדר חברתי, שבו על חברי מקצוע הספרנות לדאוג לפעולתה התקינה של הספרייה. קיומה של הספרייה וצפיות הקהילה שבתוכה היא פועלת, נגזרות ממערכת יחסים הדדית של אמון אותו היא מקיימת עם הקהילה. הספרייה מתקיימת ופועלת מתקציבי הקהילה, תקציבים הבאים מקהל קוראיה. משכך, מצפים הקוראים כי הספרייה תקיים את הייעוד שלשמו היא קיימת בעת שהם פונים לבקש מידע בספרייה: אוסף של מידע איכותי היכול לשמש בסיס איתן לבניית ידע. במצב דברים זה, ספרייה המאפשרת לפריטים אשר אינם עומדים ברף האיכות המצופה, מפרה למעשה את חלקה באותו חוזה בלתי כתוב עליו מושתת אמון הקוראים במוסד.

על כן, פיתוח אוסף הספרייה, להבדיל מאוסף חנות ספרים, או אוסף עבודות סרוקות באתר אינטרנט של הוצאה לאור, דורש סינון ומיון בעל היגיון ברור ומוצהר על מנת שהספרייה תשמר את ייחודה ולא תהפוך לימחסי' פריטי מידע נוסף על אלה הרבים הקיימים בעידן מהפכת המידע. ג'ון דנטון, מוכר ספרים ועיתונאי אנגלי, מתאר במכתב משנת 1686 אדם משכיל ורחב אופקים: "אמעית בערכו אם אקרא לו פחות מאשר ספרייה מהלכת"² (Crawford, 1908). לא בכדי בחר דנטון, במונח 'ספרייה' כאשר ביקש לתאר אדם הבולט בהגיונו, ולא 'חנות ספרים'.

סינון ומיון מידע הם עקרונות מעשיים הצריכים להיות חלק מן האידיאל המעשי של הספרנים. על הספרנים, שליחי האידיאל המעשי, מוטלת החובה לאתר את הפעולות שתוצאותיהן יביאו את הספרייה למעמד של היכל הידע, היכל בו האוסף ראוי ואיכותי. בחירת המידע להיכל, היא מיסודות קיומה. איכות המידע בספרייה, אם כן, היא המייחדת אותה משאר צורות איסוף מידע ושמירה עליה מצריכה פעילות מקצועית מורכבת הכוללת שימוש בבסיס ידע מקצועי, הפעלת שיקול דעת מקצועי ואף ניסיון. סינון ואיסוף מידע על פי מדדי איכות חייב שימוש באמצעים אובייקטיביים. החובה להימנע מהטיה סובייקטיביות בקבלת החלטות בעת ביצוע עבודת הספרן, התקבל בהסכמה רחבה על ידי ארגוני ספרנות וספריות כאמת מידה אתית למקצוע הספרנות. על הספרן להימנע ככל האפשר משיפוטיות בדבר טוב, או רע, באוסף הספרייה על פי ערכיו האישיים. את אלה ראוי שיעשה איש איש על פי דרכו ועל פי אמונתו

---

² "Early the next morning (before the Sun could shew his Face) I went to wait upon Mr. Willard: He's the Minister of the South Meeting in Boston: He's a Man of Profound Notions: Can say what he will, and prove what he says: I darken his Merits if I call him less than a Walking Library."

בחייו הפרטיים, אך לא כאיש מקצוע. "טוב ורע, אלה הם שמות המורים על תשוקותינו ועל סלידותינו, והללו שונות על פי מזגם, מנהגייהם ודעותיהם השונים של בני-האדם; והבריות נחלקים לא רק במשפטם על התחושות הנעימות והבלתי-נעימות לחוש-טעם, לחוש-הריח.... אלא אף על מה שמותאם או מנוגד לדרישות השכל במעשים של חיי יום-יום. ולא עוד אלא שאותו האיש, בזמנים שונים, חולק על עצמו, ובזמן אחד משבח, כלומר קורא "טוב", מה שבזמן אחר הוא מגנה וקורא לו "רע";" (הובס, שם³).

אנו דוחים שיפוט ערכי-סובייקטיבי בהחלטות של בניית אוסף, כפי שנאמר כבר.

על כן, על המקצוע ללבנות לספרנים מסגרת מוגדרת, רשימה וקריטריונים נקיים מהשפעות של דעה אישית פוליטית, מגדרית, דתית או קדומה, כלומר נקייה מהשפעת גורמים סובייקטיביים. על ממדי איכות של מידע בספרייה להכיל מושגים של איכות מידע וכן מדדים אובייקטיביים שיהיו ישימים בפעולות המעשיות של סינון ומיון מידע בספרייה. באופן זה, כאשר יש לקבל החלטה בשאלה האם פריט מסוים ראוי להיכלל באוסף הספרייה, על הספרן להתחשב במימדי איכות מידע אובייקטיביים, ולא על פי ערך המידע בעיני המשתמש, כפי שנהוג בספריות כיום, שהוא מדד סובייקטיבי. ספרייה לעומת המצב הקיים בהווה שבו נדמה שבעת הערכת האוסף אנו טוענים: "קהל הקוראים מרוצה ומכאן שאוסף הספרייה איכותי". המצב הראוי בספרייה הוא זה שבו ניתן לטעון: "אוסף הספרייה איכותי ולכן קהל הקוראים מרוצה".

שלב ראשון בבניית ממדי איכות הוא בניסיון לאפיין מידע איכותי באופן כללי. נבדוק מה עולה מתוך הקוד האתי של הספרנים בישראל בדבר האידיאל המעשי של מקצוע הספרנות, ככל שזה נוגע לעניין המטרה המיועדת של המידע הנמסר על ידי הספרנים: בסעיף 'עיקרי ערכי המקצוע' מוצג האידיאל "מחויבות לטיפוח התרבות והמדעים" ובסעיף 'הימנעות מצנזורה' "הספרן אחראי לכך שהספרייה תספק חומר המייצג את מגוון הדעות בדבר הבעיות של ימינו...".

אף שההתייחסות לנושא איכות המידע בקוד האתי כללית מאוד, ניתן לעשות בה שימוש כנקודת התחלה. הקוד מתייחס לתרומת מידע בתחומים של מחקר/מדע ותרבות. בתחום המדע, כעולה מהקוד האתי, המידע צריך להיות כזה שיאפשר צמיחה והתפתחות הידע, המידע צריך להיות ראוי לשימוש במחקר, המידע צריך להיות מבוסס על ידע קיים, צריך להיווצר תוך כדי תהליך אינטלקטואלי חדשני או מהטבע. מידע הראוי לשימוש במחקר הוא מהסוג המאפשר למידה. מידע איכותי מאפשר צמיחה והעשרה, אך הוא גם מאפשר דבק חברתי בזכות תהליך הלמידה המתרחש אצל בני אדם באמצעות אותו פריט מידע. פריט המידע יכול להיות ספר לימוד, או ניתוח יצירה ספרותית, העומדים לדיון במסגרת כיתת לימוד על ידי התלמידים והמורה.

---

³ לויתן. פרק ט"ו עמ' 150.

מאפיין נוסף של מידע הראוי לשמש במדע, שהוא משתפר על ידי שיתוף פעולה ביקורתית. כך למשל בשרטוט מפה גיאוגרפית, או בהכנת תכנית בניין, או במחקר. בעת שמומחים באותו התחום יבדקו תכנית, או שרטוט, שהכין עמית למקצוע ומתוך מאמצים משותפים לשיפור יעירו ויתקנו, תיווצר תכנית חדשה טובה יותר. חוקר שיציג את מחקרו בפני עמיתים למקצוע, יעמיד את המחקר לביקורת שכתוצאה ממנה יוכל לשפר ולתקן, או שחוקר אחר יתבסס על מחקר זה תוך שהוא משנה או מוסיף ומייצר תחת ידיו מחקר טוב יותר.

הקוד האתי של הספרנים בישראל בוחר להדגיש את חשיבות מגוון המידע שיונגש למשתמשים בספרייה. המגוון הוא מדד חשוב ביותר בהנגשת מידע איכותי ומקומו צריך להישמר בכל אחד מהמימדים למידע איכותי מבלי לפגוע בו. מידע איכותי לא מוגדר כמידע "נכון" או "לא נכון" והוא יכול להופיע במגוון רחב ולייצג מגוון של גישות. הצגת מגוון עולה בקנה אחד עם מה שהובס קורא חוק טבעי - הסתגלות החדדית, או נוחות לבריות. ניתן לתרגם חוק זה לעולם הספריות כך: פסיכולוג פלוני יציג מחקר שהעלה תוצאות מעניינות המראות כי האדם נולד כ"לוח חלק" ורק הנסיבות הן הקובעות את אופיו של האדם במשך חייו ופסיכולוג אלמוני יציג אחריו מחקר שערך ובו התקבלו תוצאות מעניינות לא פחות, המראות כי האדם נולד עם נתונים בסיסיים מסוימים אשר אינם משתנים על פי נסיבות חייו. אין זה תפקידו של הספרן להחליט איזו מן הגישות היא "הצודקת" או "הנכונה". חובתו לעשות מאמץ להכניס לאוסף את שני המחקרים ולהציגם לטובת החוקרים הבאים, לטובת הדור הבא ולטובת צמיחתו של גוף הידע האנושי.

בתחום התרבות, הקוד מדגיש את התרומה שראוי שהמידע הספרני יעניק לתרבות. תרומה כזו מתאפיינת באיסוף מידע שהוא תוצר של תהליך יצירתי, תוך כדי תהליך אינטלקטואלי חדשני, בכל מדיה ספרנית שבה הוא נמצא. התגלמותו הפיזית של תוצר החוויה, על פי פופר, לא משפיע על איכותו. סוג האחסון של הידע לא מוריד ולא מעלה מאיכותו, בהתאם למידע שבו מדובר. מחזה של שייקספיר לא יאבד מאיכותו אם יוצג בכריכה רכה או קשה, איכותו של מאמר לא תיפגם אם אוחסן בצורה דיגיטאלית או בצורה מודפסת. שיקולים של איכות החוויה בצריכת המידע יכולים להשפיע ברכישת תקליטור אופרה, או קלטת מיושנת בעלת איכות צליל נמוכה, אך תווי היצירה והמילים לא יאבדו מערכם. שיקולים נוספים של נפח אחסון יכולים להיות בעלי השפעה על רכישת סוג מסוים של דברי דפוס אך אין לאלה נגיעה בשיקולים של איכות המידע.

בשלב שני, נמצא מימדים שונים דרכם מוצג מידע איכותי. מידע, כמו שראינו, הוא מושג רחב הנוגע בכל תחומי החיים, בכל סוגי המחקר, בכל הגילאים, בכל הדתות ובכל השפות. נבדוק מה הם מימדי האיכות השונים בניסיון לתת מענה למספר תחומי מידע רבים ככל האפשר כאשר בכל תחום יעשה שימוש בצרוף

המתאים של מדדים לאותו תחום. לדוגמה, בספריית ילדי גן לא יעסקו בבחירת כתבי עת מדעיים מתאימים ועל כן אין צורך להעריך את הפריטים על פי מידת הסתמכותם על מחקרים קודמים.

בשלב השלישי והאחרון, נפרט בכל מימד, מדדים מסוימים מעשיים וברי השגה לסינון ומיון המידע על פי איכותו למטרה של הנגשתו בספרייה, למשתמשים. חלק מהקריטריונים המפורטים במדדים יכולים להתקיים על טווח של רמות משתנות, עבור פריטי מידע שונים. מדד אינו דיכוטומי: "מתאים" או "לא מתאים", אלא מייצג היררכיה של איכויות בתוך אותו מדד.

ממדי איכות מידע

דיוק –

כמעט בכל התחומים, דיוק הוא מימד חשוב מאין כמותו. מאמר המתאר ממצאי מחקר והמכיל נתונים שהם בחלקם, או רובם, יצירי דמיונו של החוקר אינו עומד במימד הדיוק באשר לנושא המחקר; נרצה לבדוק האם באופן כללי הירחון, הספר/ההוצאה לאור, העיתון, נאמנים למימד הדיוק. נרצה לבדוק שעיתון הנכלל כחלק מאוסף הספרייה במדור העיתונים הוא כזה שחלק מ"שליחותו" היא נאמנות לתאור מדויק של האירועים. בסגנון המוטו של הניו יורק טיימס: All the news that's fit to print. מדד ראשון לדיוק יהיה נאמנות לעובדות.

טווח המופעים במדד מאפשר לקבוע היררכיה לפריטי מידע אשר עונים על דרישות של דיוק ברמה שונה בכל אחד מהם. דיוק בתיעוד מחקר מדעי על תגובה בין חומר כימי מסוים לכתם דיו על בד כותנה, לא משאיר מקום לפשרה ויהיה חייב לעמוד בקריטריון הדיוק ברמה הגבוהה ביותר. לעומתו, בלוג בנושא ניהול ותחזוקת משק בית, ידוע ומוכר, יוכל לתאר את אותו תהליך ותוצאותיו תוך שמירה על נאמנות לעובדות ולמציאות אך לא תתעד את מהלך האירוע בפרקי זמן קצובים ומדודים בצרוף גרפים וטבלאות וללא ציטוטים ממקורות.

השפה היא האמצעי המאפשר לנו את ביטוי החוויות ואת הביקורת הרציונאלית, הבונה. שפה לא תקינה עלולה לשבש הצגה נכונה של העובדות, על כן מידע איכותי צריך להיות מוצג בשפה תקינה ואף קיומה של זו הוא מדד לדיוק.

דיוק צריך להישמר בכל דרגות היררכיית הצגת המידע, בהתאם לרמות של מקורות המידע השונים, אך ההיררכיה תהיה כלי בידי הספרן בבואו לבחור את הפריטים שיציג בפני המשתמשים. כשנסה להסביר לילד מה פשר המילה: "ספרייה" נוכל לפתוח מילון ברשת ולתת לו לקרוא שתיים שלוש שורות המגדירות בקצרה שספרייה היא: "מקום בו נאספים בצורה מסודרת ספרים ומקורות מידע נוספים (כגון כתבי עת,

עיתונים, והקלטות אודיו ווידאו), במטרה לשמר אותם ולאפשר שימוש יעיל בהם. (מורפיקס⁴) אם מדובר בנערה בתיכון אשר צריכה לכתוב עבודה הכוללת התייחסות מסוימת לספריות, נציע לה לפתוח אינציקלופדיה שבה תמצא מספר עמודים הכולל תמצית ההיסטוריה של הספריות, סוגי ספריות, העובדים בספריות ומה מכילות ספריות. ואפשרות נוספת, אך לא אחרונה, היא שמדובר בסטודנטית באוניברסיטה הכותבת עבודה סמינריונית. סטודנטית כזו תופנה לכתב עת מדעי שעבר ביקורת עמיתים, שם תוכל למצוא מחקרים ותיעוד תופעות שונות בספריות תוך פרוט סביבת המחקר, מספר הספרנים שהשתתפו במחקר, השיטה, הנתונים, הטבלאות הסטטיסטיות לניתוח התוצאות והמסקנות המדהימות. מימד הדיוק מכיל כל אחת מאפשרויות אלה, גם אם נכתבו רק כמה מילים, הן צריכות להיות מדויקות. רמות דיוק שונות לא יפגעו באמיתות הדברים. במסגרת תחרות ספורט יקבע הזמן בשעות+דקות+שניות+עשיריות-שנייה; לעומת זאת בעת קביעת שעה בשעון המעורר, תקבע השעה בשעות+דקות בלבד.

אובייקטיביות –

נאמנות למציאות הוא המדד הראשון ברשימת המדדים במימד האובייקטיביות. מימד רלוונטי בתחומים רבים ושונים. אובייקטיביות נדרשת ברמה היסודית של עובדות ואף ברמה מופשטת של הצגת הדברים במסגרת השקפת העולם של היוצר. לדוגמה: במחקר היסטורי אירועים יוצגו, באופן טבעי, על ידי כל חוקר מתוך השקפת עולמו אך יחד עם זאת, המסמך יעמוד במבחן מימדי איכות כגון: הסמכות והאחריות, השלמות וההתחשבות בספרות (מוסברים בהמשך רשימה זו). "מלחמה ושלו" שכתב טולסטוי (1869), "ראי רחוק" שכתבה ברברה טוכמן (1995), הם דוגמאות למסמכים היסטוריים המובאים במסגרת השקפות עולם שונות אך עומדים בקריטריונים של נאמנות למציאות ונאמנות למקור: מדד נוסף במימד האובייקטיביות. עמידה במדד זה תשתקף במאמרים בספרות ובעיתונות המביאים דברים כהווייתם, ציטוטים מלאים ונאמנים למקור. לדוגמה, דיווח על אירוע מסוים בעיתון א' המתבסס על ידיעה שהתפרסמה בעיתון ב', יציין בפרוש את מקור הפרסום (הידיעה שנלקחה מעיתון ב'); כותב מחקר מדעי יצטט, לפי הכללים הנהוגים, כל מקור עליו הסתמך ואותו ציין במחקרו; מאמר ביקורת יביא ציטוטים מלאים ומדויקים, מהמקור, לנקודות הביקורת שלו. ללא עיוות המקור, לא הוצאו דברים מהקשרם ונכתבו מחדש כאילו שיקפו מסר אחר מאשר במקור. היררכיית האיכות תתבטא במדד זה במופעים על טווח ההיענות לחשיבות שבנאמנות למקור. האם הציג החוקר את כל המקורות עליהם התבסס או שבחר להציג את חלקם וניכס לעצמו את הזכות על מידע של אחרים?

⁴ (מילון "מורפיקס" ברשת <http://www.morfix.co.il/>)

פריטי אוסף שמשקפים את גוף הידע האנושי *בהווה*. מדד ראשון: דיוק במיון. אוספים של ספריות שונות ממוינים במספר שיטות מקובלות אך לא אחידות (שיטת ספריית הקונגרס באמריקה LC, DEWEY, UDC- Universal Decimal Classification). שיטות מיון אלה מאפשרות מיקום וסידור האוסף על המדפים לפי נושאים ותתי-נושאים בצורת "עץ-נושאים". זהו כלי הנמצא בידי הספרנים ועליהם למצות את השימוש בו גם עבור זמן התהוות הפריט. בצורה זו גם אם ספר פיזיקה משנות החמישים כבר אינו מתאים להיקרא "ספר מדע" הרי שבאמצעות עבודת מיון מקצועית של ספרנים בעלי ידע, ימיון הספר כ"היסטוריה של המדע" ובכך ימשיך לתרום למדע ולמחקר. מיון נכון לא פוגם בפריט שבאוסף, גם אם יש פריטים עדכניים יותר, פריט איכותי עונה על דרישות מדדי איכות בכל זמן.

הספר: "ברוך הגבר" (שם) נמצא על מדפי הספרייה באוניברסיטת תל-אביב ומספר המיון שלו לא מרמז ולא מצביע בשום דרך על איכותו. מספר המיון, בשיטת מיון דיואי, הוא 296.008 משמעותו: 'ספרי יובל וזיכרון ביהדות'. אין הבדל בין ספר זה ובין ספרים אחרים איכותיים שהנמצאים על אותו המדף באותה קטגוריה של ספרי יובל וזיכרון ביהדות. אמנם הוא נמצא במדף סגור, אך אין הגבלה על הנגשתו ואין מסמך הצהרתי, לכל הפחות, לטובת המשתמשים. באוניברסיטת חיפה, בשיטת מיון של ספריית הקונגרס, הספר נמצא באוסף ספרים נדירים (!) ולא ניתן להוצאה מהספרייה. מספר המיון לא מצביע על איכות המידע בספר ועצם הימצאותו באוסף ספרים נדירים מעלה תמיהה אך לא מספק למשתמש נתונים על איכות הספר. אם התקבלה החלטה, בשלב הרכש, שיש לכלול ספר זה באוסף הספרייה לטובת מחקר או מסיבה טובה אחרת, לא מתייטר הצורך לסמן את הספר, למיין ולמקם אותו בהתאמה לאיכותו. יש מצבים שבהם תחליט הספרייה לרכוש פריט מידע על אף הידיעה שהוא לוקה באיכותו וזאת משום תרומתו האפשרית למחקר, ללימוד או לחינוך אך הצבתו במחלקה שאינה מתאימה כלל אינה הדרך הראויה להציגו למשתמשים. באמצעות מיון מדויק יותר ניתן להחזיק את הפריט באוסף תוך שמירה על אחריות כלפי המשתמשים.

מדדים נוספים יתאפשרו מתוך מילוי תפקידי הספרן בתחזוקה שוטפת ועדכון האוסף גם בקטלוג ומפתוח החיוניים לאיכות המידע באוסף. לדוגמה, סימון מאגרים או פרסומים, בקטלוג הספרייה, בצורה ברורה עם תאריך פרסומם, מתי עודכנו ואם קיים מידע מעודכן יותר (גם אם לא זמין) ומפתוח נושאים כך שחיפוש יעלה את המידע הרלוונטי עד כמה שאפשר. אופיין של שיטות המיון המחלקות את גוף הידע האנושי למספר מצומצם של תחומים כאשר כל תחום מתפצל שוב ושוב לתתי-תחומים מאפשר מיקום והגדרה של פריט המידע לטובת המשתמש.

עושר תרבותי –

פריטים שהם התגלמות תוצר תהליך אינטלקטואלי יצירתי לדוגמה, יצירה באמנות, מוזיקה, ספרות. מדד ראשון יהיה ייצוג נורמות וערכים, לדוגמה, יצירות ספרותיות כמו מחזות של שייקספיר שבהם מועלים קונפליקטים מוסריים ומעוררים עיסוק בערכים ונורמות חברתיות. יכול להיות שיועלה גם מערכון טלוויזיה בישראל, שיתבסס על נורמות וערכים אך ימוקם נמוך יותר בהיררכיה של הטווח במדד זה משום שהוא בעל ערך בידורי בלבד, אינו בעל השפעה ארוכת ימים על המרקם התרבותי או משום שימחה מזיכרון הצופים במהירות רבה ולא ישאיר את חותמו.

המדד השני יהיה נאמנות לאמת ההיסטורית, לדוגמה, הספר "Roots", שורשים (Haley, 1976), או סדרת הטלוויזיה התיעודית ששודרה בישראל בערוץ הראשון של רשות השידור, "עמוד האש" (1981). יצירות שהוצגו מתוך השקפת עולמם המיוחדת של היוצרים אך עומדים במבחן מדדי איכות כגון: נאמנות לאמת היסטורית, הסתמכות על מקורות, עיסוק בשאלות הקיום של המין האנושי.

מדדים נוספים לעושר תרבותי הם ייצוג חוקים וייצוג הישגים במדע, בתרבות ובספורט.

עומק רעיוני -

מדדים לעומק רעיוני הם עיסוק בשאלת הקיום האנושי, אופי האדם או יצירת דיון חדש בפילוסופיה ובספרות. רק מעט דוגמאות ליצירות מסוג זה הם חיבורי הרמב"ם, "החטא ועונשו" (דוסטויבסקי 1866), כל כתבי אפלטון, כתבי שייקספיר.

מדד נוסף לעומק רעיוני יהיה חומרים בעלי חשיבות היסטורית, המציגים או מסבירים או מלמדים על תגליות ומחקרים פורצי דרך לאורך ההיסטוריה. אותם מחקרים ותגליות שעל בסיסם הלך ונבנה גוף הידע האנושי, היסטוריה של המדע.

ספרות היסטורית. ספרות יפה שמבוססת על, או שמתוכה משתקפת, תקופה או אירועים היסטוריים.

פוריות הסברתית –

מדד עיקרי הוא ערך מוסף ואפשרות למצוא הסבר לתופעות רבות מתוך פריט המידע. האם פריט האוסף מספק עוגן רעיוני שאפשר להבין בעזרתו קשת של תופעות. לדוגמה, ספר על משטר דמוקרטי המאפשר מציאת הסברים לתופעות שבמשטר הדמוקרטי כגון: זכויות הפרט, הפרדת רשויות, שלטון הרוב, חופש ההפגנה.

התחשבות בספרות –

מדד ראשון הוא ציטוט מדויק של מקורות, 'עומדים על כתפי ענקים'. מחקרים, ספרות ואומנות המוסיפים נדבך נוסף על יסודות הידע הקיימים ומפנים בתוך העבודה אל מקורות אלה.

מדד שני הוא נאמנות ללב היצירה. פרשנות וניתוח טקסטים תוך שמירה על לב היצירה המקורית אליה מתייחסים.

התעדכנות מרבית –

פריטים המציגים מידע עדכני, בזמן אמת. לדוגמה, חדשות מהארץ והעולם בעיתונים יומיים, גיליונות עדכניים של כתבי-עת מקצועיים.

גישה למקורות מידע אלקטרוניים המספקים מידע בזמן אמת וגישה למאגרי מידע המחזיקים בפרסומים העדכניים ביותר של כתבי-עת מדעיים. זמינות גיליונות מודפסים שנרכשו והגיעו בזמן, או מאגרי מידע המאפשרים שימוש מיד לאחר הפרסום בדפוס (ללא אמברגו 12 חודשים, של המו"ל).

לפורמט אלקטרוני יתרון ביכולת התעדכנות בזמן אמת. יחד עם זאת, יש לבדוק אם הידף מכיל תאריך עדכון, האם יש הצהרה או הצגה של זמן כתיבה, האם ניתן לראות אם נערך אחרי הכתיבה (revised, edited). בעקבות דינאמיקת השינויים במקורות דיגיטאליים יש צורך לוודא שהמידע אותו קוראים בנקודת זמן מסוימת לא ישתנה שעה/יום/שבוע אחר כך (כאשר מדובר בעובדות). ואחרון ברשימה אך ראשון בתהליך: רכש. מעקב אחר אפשרויות רכש סמוך ככל האפשר לזמן ההוצאה לאור. לרכוש הקלטות של הצגות שהועלו לאחרונה על במת התיאטרון.

שלמות –

פריטי מידע המציגים ומתבססים על הידע הקיים ושסביר שיהיה ברשותם להזכירו בתוך יצירתם. והמדדים לאיכות פריטי אוסף במימד זה הוא הצגה של מחקרים קודמים בגוף העבודה, עיגון עובדות באירועים היסטוריים או תפניות וגילויים שהיוו פריצת דרך בזמנם. כמו בכל אחד מהממדים האחרים, אך בדגש גדול יותר, כאן, מדד המגוון. פריטים המשקפים את הצדדים לדיון, בנושא מסוים או בנושא שבמחלוקת.

סמכות ואחריות –

ניתן לבדוק סמכות ואחריות על מידע באמצעות מספר כלים אשר אחד מהם הוא ה-Impact factor⁵. מוניטין של פרסומים מדעיים ניתן לבדוק לפי סולמות מקובלים הנותנים ציון המכיל חישוב מספר גורמים כמו: ביקורת עמיתים, ציטוטים, זכייה בפרסים ועוד. כתבי-עת אשר מפרסמים מחקרים שעברו ביקורת עמיתים. מחקר שעבר ביקורת עמיתים סביר שנבדקו בו השיטות והתוצאות והן נאמנות למציאות. כתבי עת כאלה זוכים לציונים גבוהים יותר.

⁵ שיטה לדרוג כותבים, מאמרים וכתבי עת באקדמיה.

מוניטין הוא מדד היכול לשמש גם למטרה הפוכה מאיכות אך בשילוב עם מדדים אחרים וכתוספת להם, הוא מדד חשוב. מי חיבר/כתב את המידע, מה הם הישגיו האקדמיים, מומחיותו, האם יש קישור לארגון שבשמו הוא כותב. האם יש "כתובת" שמאפשרת תקשורת עם הארגון החל משאלות טכניות ועד הערכת החומר. האם שיוכו של הכותב למוסד מסוים גורם לו לבטא דעה קדומה, דעה אישית, עמדה פוליטית.

בחינה על דרך השלילה :

פגיעה בזכויות טבעיות –

לא ירכשו ולא יונגשו פריטי מידע אשר מציגים הסתה לאלימות, לגזענות או הקוראים לפגיעה בחיי אחרים, בחירותם או בזכות הקניין שלהם.

תרומה למדע –

פריטי מידע כנ"ל אשר קיבלו המלצת מומחים לרכשם משום שיש לחקור וללמוד אותם, יש להחזיק באוסף תוך שימוש מושכל בכלים ספרניים למיון וקטלוג נאות מבלי להיכנע למגבלות שבשיטות המיון הקיימות כיום. כלומר, לתת מיקום מדף כזה שיבהיר למשתמש את ההבדל בינם לבין האיכותיים באותו תחום.

בעניין בחינת הזהות המקצועית בפעילות ברשת האינטרנט. הפעילות ברשת האינטרנט היא בור ללא תחתית. בשנים האחרונות נעשים מאמצים וניסיונות להפעיל סוגים שונים של תוכנות סינון שמטרתן הגבלת הגישה לאתרים מסוגים מסוימים, לפי העניין. ניסיונות אלה לא הצליחו מסיבות שונות כולל מקרים בהם הן חוסמות גם מה שנחוץ או שלא חוסמות מה שהתכוונו לחסום. בכל מקרה, ניסיונות אלה מראים על מודעות לסינון ורצון להגביל פעילות ברשת האינטרנט מתוך תחומי הספרייה אך כנראה לא נולדו עדיין האמצעים הטכניים לממש סינון כזה. אין גם אפשרות מעשית שספרנים יעשו את העבודה.

יחד עם זאת, מתן גישה לרשת האינטרנט מתוך הספרייה מחוייב המציאות. אנשים כיום מנהלים אורח חיים שמחייב התעדכנות שוטפת, לפעמים בהודעות דוא"ל מהעבודה, לפעמים בהודעות מהלימודים או מהמשפחה ולכן לא רצוי ולא מתאים לחסום את הגישה באופן גורף.

לתפקיד הספרנים מתווספת פעילות בערוץ החינוך ותורמת וההדרכה של השימוש במקורות ומידע ברשת בצורה בטוחה. זו מחוייבות שנובעת מאחריות הספרן לפעילות שמתבצעת בסביבת הספרייה ומהצורך לתחזק את בטחון המשתמשים בספרייה כמקלט של אמינות.

דיון ומסקנות

בחברה דמוקרטית שבראש מערכת הערכים שלה נמצא כבוד האדם וחירותו, יש לאפשר לכל אדם מקורות מידע במגוון ובשיטות הקיימות באותה עת. יש לאפשר חופש קריאה וחופש ביטוי ויש להימנע מדיכוי דעות ואיסור קריאה שהם משיקולים של דת, פוליטיקה, מין, גזע ודעה אישית. יחד עם זאת, לא כל אוסף, מאגר או ארגון מידע יכול וצריך להחזיק בכל המידע. אנו מקיימים סוגים רבים ומגוונים של אוספים ומאגרים למידע, העומדים לרשות הציבור, והגישה למידע היא מהמפותחות, הרחבות והקלות שהיו אי פעם. בעבודת מחקר זו, נבחנה תמונת מצב שבה ספרנים בספריות צריכים למסור כל מידע לכל דורש ללא כל סינון ומיון. חובה זו מתייחסת לכל אחד מתחומי הטיפול באוסף הספרייה: רכש, קטלוג, מיון, מפתוח.

ספרייה היא רק סוג אחד של מאגר מידע מתוך הקיימים בחברה כיום ומכיוון שניסיון לאסוף את "הכל" במאגר מסוג אחד אינו בר ביצוע, ניסינו להסביר את ההנחה כי יש לבחור ולמייין את המידע המצוי במאגרים השייכים לקטגורית מוסד הספרייה. ספריות, כידוע, מתופעלות על ידי ספרנים ואלה, בעלי מקצוע השואפים לרמה גבוהה ביותר של תפעול בתחום המקצועי. ספרנים וספריות ברחבי העולם מאורגנים ופועלים כאשר קוד אתיקה מקצועית הוא נר לרגלם. האתיקה המקצועית, במקרים בהם הגיעה לכלל העלאה על הכתב בצורת קוד אתי, מציירת את תמונת האידיאל המעשי של המקצוע. חלק נכבד מהאידיאל המעשי של מקצוע הספרנות, הוא הבאת המידע והידע אל כמה שיותר בני אדם וטיפול מחקר ותרבות, על כן, חשוב כמובן שהמידע אותו מגישים למשתמשים יהיה מידע איכותי.

בחנו את האתיקה המקצועית של הספרנים אל מול מערכת הערכים בחברה הדמוקרטית בה אנו חיים ומצאנו שיש סדר היררכי לזכויות האדם בחברה ויש להבחין ביניהן על פי סדר זה. מצאנו גם שלספרנים יש רצון לקחת על עצמם אחריות כלפי החברה, בנוסף על האחריות כלפי המידע, בניין הספרייה, הארגון ותנאי העבודה.

סינון כמויות גדולות של מידע, המוצע כאן עבור ספריות, היא פרקטיקה הקיימת גם בתחומים אחרים מתוך הבנה כי הכמויות הבלתי מוגבלות הן מכשול שיש לטפל בו, הנגשת מידע ללא מסננים יזרים כמויות עצומות של מידע ויזרוק החוצה כמויות שעשויות להכיל גם מידע טוב מבלי שתהיה הזדמנות לבדוק אותו. בתחום ה-Big Data פותחו כלים שמסננים כמויות אדירות של מידע באמצעותם משווקים למשתמשים שירותים לקבלת מידע איכותי וטוב בלבד. מאפייני ה-Big Data נכונים גם למוסד הספרייה: [1] נפח [2] מהירות [3] מגוון. נפח המידע שניתן להכניס לספרייה הוא עצום ורב, מהירות התחדשות והתעדכנות

המידע גבוהה והמגוון ללא גבולות. על כן, גם הספרנים צריכים לבסס ולהשריש הבנה מסוג זה יחד עם הדיונים על זכויות לחופש המידע, זכות הדיבור וכך הלאה. ערבוב פחדים מצנזורה עם סינון המידע היא פגם מהעבר שיש להתנער ממנו ולהתרכז המשמעות תפקיד המידע בספרייה ולמשתמשים.

שאלת המחקר הייתה: מהם מימדי האיכות של ספרייה שזוהי חובתו האתית של המפעיל להתחשב בהם בפעילותו? שאלה זו נבחנה לאור תיאוריות קיימות וספרות רלוונטית בארץ ובעולם ונעשה נסיון להבין ולהסביר את רעיון הזהות המקצועית של הספרנים עם התמקדות בתחום הטיפול במידע. בחנו את מקצוע הספרנות בראי החוק והמשפט ובראי האתיקה המקצועית. למרות שקיימת שאיפה במקצוע הספרנות, לקיים פעילות ברמה מקצועית הגבוהה ביותר, חסרים במקצוע מושגים והנחיות למימוש שיביא לתוצאות המתאימות לשאיפה זו.

הצבנו את ייחודה של הספרייה מול המטרות המוצהרות שהציבו לעצמם ארגוני ספריות וספרנים והתברר ש"איכות המידע" הוא מאפיין ייחודי ובסיסי שלא טופל עד כה.

הראינו שברוב הארגונים והספריות הקוד האתי מצייר תמונת זהות מקצועית מטושטשת שלתוכה מוסיפים עוד ועוד פרטים, ללא התחשבות ב"קומפוזיציה" של היצירה. זכויות הפרט בחברה אוגדו לצרור אחד ללא ההבדל ההיררכי בין, הקיים במערכת המשפט, והן נמצאות בערבוב בין הסף המשפטי לרף האתי, לעיתים מעל ולעיתים מתחת.

על מנת שיהיה אפשר להתמודד עם אי-הסדר בתמונת המקצוע, אימצו הספרנים גישה לפיה "הכל" הוא מה שצריך להיות באוסף הספרייה, למרות שאת "הכל" יכול כל אדם למצוא בהרבה מאוד מקורות מידע זמינים אחרים. הבאת כל המידע איננה מיוחדת למקצוע הספרנות. הספרייה הייתה, ולטענתנו צריכה להמשיך ולהיות, מיוחדת וייחודית באמינותה בהיותה בסיס לצמיחת ידע חדש, בהיותה מקור למידה ולידע קיים ושונה ממוסדות, מבנים, עסקים או ארגונים אחרים אשר עניינם איסוף והפצת מידע.

הדחף הסוחף להנגשת הכל לכל הביאה את הספריות למצב בו הן משמשות אף בתפקידים חברתיים שמקומם במוסדות אחרים. ספריות נותנות במה בתחומן להתארגנויות של קבוצות וארגונים למטרות הרצאות וכנסים, ללא הבחנה (Preer, 2008)¹ ומתוך אותו הדחף למלא אחר מה שנתפס כחובה לחופש

---

¹ עמ' 69 – בפברואר 1979 ניתן אישור של ספרייה ציבורית בצפון קרוליינה, ארה"ב, לקיים באודיטוריום הספרייה כינוס של ארגון KKK. האישור ניתן בהתאם למדיניות הספרייה לפיה יש לאפשר לקבוצות מהציבור לקיים ארוע שיש בו עניין לקהל הרחב, חד-פעמי וללא עלות. ההחלטה התקבלה לאחר בדיקת מסמך Library Bill of Rights של ארגון הספריות באמריקה.

הביטוי, חופש ההתארגנות ועוד. הספרייה הופכת למרכז תרבות, נוער וספורט. אין לראות בספרייה שלוחה של הממשל ואין לייחס אליה את החובה לתת במה לביטויים פוליטיים. אירועים כמו תערוכה, סרט או הרצאה שעניינם העשרה, למידה ועידוד התרבות יכולים להתקיים בספרייה כצורת ביטוי של תוצרי "עולם 3" ויש להבדילם מפעילות פוליטית, דעות קדומות, גזענות ועוד שמקומן במרחב הציבורי שמחוץ לכותלי הספרייה.

בדקנו והראנו, שמידע הוא מושג שאיכותו ניתנת להערכה לפי מדדים אובייקטיביים במספר מימדי איכות אשר אותם הצענו כאן. כאשר יכנסו לשימוש מדדים כאלה, לא נצטרך להתמודד עם קונפליקטים, דוגמת הקונפליקט איתו התמודדו הספרנים בפאריס בעת שמכחיש שואה פקד את ספרייתם. באותה הזדמנות, מספרת הספרנית קופר (2011), נקטה יוזמה בעצמה ולאחר מכן בהתייעצות עם מנהלה ולמעשה פעלו מתוך דחף סובייקטיבי למנוע מאותו מבקר את הגישה למידע שביקש. הספרנית גאה ביוזמה שנקטו בספרייה בה היא עובדת. ההחלטה והפעולה שננקטה, נבעו מתוך מחסור בקווים מנחים באתיקה המקצועית של הספרנים והפתרון המקומי שנמצא לו, היה יכול להיות טעות מקצועית באותה מידה שיכול להיות המעשה הנכון ביותר לנסיבות. שיקול הדעת שהופעל היה סובייקטיבי וכזה שכבר הוסכם כי אין לו מקום במקצוע הספרנות. הראנו כי דרוש מענה אובייקטיבי ראוי ממקור סמכות, כגון ארגון ספריות או ארגון ספרנים, על מנת לאפשר פעילות מקצועית ראויה.

טוב יהיה אם הספרנים יתכנסו לעיתים קרובות יותר לדיונים וחילופי דעות בדבר הקוד והעשרתו. בשלב ראשון, כדאי שתתכנס וועדה שתסכים על מדדי איכות למיון וסינון מידע שיהיו עקרונית מעשיים בספריות, מתוך הבנה שאין דרך טובה מזו להשיג את התוצאות שיתאימו לאידיאל המעשי של מקצוע הספרנות. במקביל, ילמדו, יבינו, יטמיעו ויוסיפו לקוד האתי את הבסיס התיאורטי העומד מאחורי הרעיון לבחירה או סינון או מיון חומרים לספרייה.

תוצאות עבודה זו הן פתח למחקרים נוספים בנושא איכות מידע לציבור בספריות. יש להמשיך לבחון את הדרכים לטיפול במפתוח וקטלוג מידע בדרך שתיידע את הפונה בצורה מלאה על איכות המידע בנוסף לשנת היווצרותו, מקום פרסומו וכדומה פרטים כאלה. יש להמשיך ולחקור את יישום מסקנות מחקר זה, בתחומים של פעילות חברתית בלתי חוקית, בלתי מוסרית. הפיגור בטיפול בנושאים אלה הולך וגודל ויש להחיש ולעורר את הדיון בציבור הספרנים ולהעלות את המודעות והרצון להפנים עקרונות אלה של חשיבות האיכות על הכמות.

רשימה ביבליוגרפית

אֶלְיָגִירִי, ד' (חסר תאריך). 'תַּפְּת', הנבלים-מזמור ג'. **קומדיה אלוהית**. ע"פ כתבי זאב ז'בוטינסקי, כרך ב', ירושלים: הוצאת ערי ז'בוטינסקי. תשז. אוחר מ:

<http://www.benyehuda.org/zhobotinsky/index.html> אתר "פרויקט בן-יהודה".

אס"י-אסמ"י (2008). הקוד האתי של ספרני ישראל. אוחר מ: <http://www.asmi.org.il/>

בלוך, א', הררי, ת', כץ, א', וכשר, א' (1996). הצעת הקוד האתי של ספרני ישראל. **בספריות - עלון מרכז ההדרכה של הספריות בישראל, 11** (עמ' 1-5).

בן חורין, מ' (תשנה). **ברוך הגבר: ספר זכרון לקדוש ד"ר ברוך גולדשטיין הי"ד**. עורך: מיכאל בן חורין; עורך משנה: נתנאל עוזרי. ירושלים: [חמו"ל].

הובס, ת' (תשלג). **לויתן**. (תרגום: יוסף אור). מהדורה שנייה. ירושלים: הוצאת מגנס, האוניברסיטה העברית.

כהן, ח' (1973). **על ספרים אסורים – חומר משפטי-הסטורי להשוואת דיני עמים ודתות**. פרסומי מכון ואן ליר. ניו-יורק: הומניטוס פרס, תל-אביב: הוצאת עם עובד.

כשר, א' (2003). מהי 'אתיקה מקצועית'. **סוגיות אתיות במקצועות הייעוץ והטיפול הנפשי** (עמ' 15-29). עורכים ג' שפיר, י' אכמון, ג' וייל, הוצאת מגנס, תשסג.

כשר, א' (2009). **אתיקה מקצועית**. בתוך אסא כשר (עורך), **מבואות לאתיקה א**. (עמ' 1-20). ירושלים: הוצאת מגנס והמרכז לאתיקה בירושלים.

כשר, א' (2012). **אחריות חברתית: מוסר, אתיקה ומשמעות החיים**. בתוך ר' כהן-אלמגור, א' ארבל-גנץ, א' כשר (עורכים) **"אחריות ציבורית בישראל"** (מקראה). תל-אביב: הקיבוץ המאוחד.

מילון ספיר (1997). מילון עברי-עברי מרוכז בשיטת ההווה. א' איתן (עורך ראשי). הד ארצי, הוצאה לאור; איתאב בית הוצאה לאור.

קופר, ג' (2011, מאי). הכחשת שואה ואתיקה מקצועית. **Info2011**, הרצאה בכנס טלדן ובאתר "כל ישראל חברים" http://listmanager.co.il/fb/fb/userFiles/1976/yedion_6/shoa.html

קאנט, ע' (תשמד). **הנחות יסוד למטפיסיקה של המידות** (ע' 37). (תרגום לעברית: מ' שפי) ש' שטיין (עורך). ירושלים: מאגנס.

עמוד האש (1981). רשות השידור, סדרה.

- ALA. (2012). *IFLA code of ethics for librarians and other information workers.*, 2012, from <http://www.ifla.org/news/ifla-code-of-ethics-for-librarians-and-other-information-workers-full-version>
- ALA. (2013). *American library association - History.*, 2013, from <http://www.ala.org/aboutala/history>
- American Library Association (ALA) (2000). Library Bill of Rights. Retrieved from: <Http://www.Ala.org/advocacy/proethics/codeofethics/codeethics>,
- Ancient libraries* (2013). In König J., Oikonomopoulou K. & Woolf G. (Eds.), . New-York: Cambridge University Press.
- Balague, N. (2009). Auditing the library's quality system. *Library Management*, 30(4/5), 286-294.
- Bates, M. (2006). Fundamental forms of information. *Journal of the American Society for Information Science and Technology*, 57(8), 1033–1045.
- Bateson, G. (1972). *Steps to an ecology of mind*. New York: Ballantine.
- Botha, H., & Boon, B. (2003). The information audit: Principles and guidelines. *Libri*, 53, 23-38.
- Buchanan, S., & Gibb, F. (2007). The information audit: Role and scope. *International Journal of Information Management*, 27, 159-172.
- Buckland, M. (1991). Information as thing. *Journal of the American Society of Information Science*, 42(5), 351-360.
- Choi, J., Lee, G., & Moon, J. (2010). Web context classification based on information quality factors. *Journal of Universal Computer Science*, 16(16), 2232-2251.
- Cottrell, J. (1999). Ethics in an age of changing technology: Familiar territory or new frontiers? *Library Hi Tech*, 17(1), 107.
- Crawford, M. C. (1908). Boston as John Dunton saw it. *St. Botolph's Town* . (pp. Chapter VIII). USA: L. C. Page & Company.

- Darlington, M. J., Culley, S. J., Zhao, Y., Austin, S. A., & Tang, L. C. M. (2009). Defining a framework for the evaluation of information. *International Journal of Information Quality*, 2(2), 115-132.
- Diener, R. A. V. (1989). Information science: What is it? . . . what should it be? . *Bulletin of the American Society for Information Science*, 15(5), 17.
- Durkheim, E. (1957). *Professional ethics & civil morals* (e-library 2003 ed.) Routledge.
- Fallis, D. (2007). Information ethics for twenty-first century library professionals. *Library Hi Tech*, 25(1), 23-36.
- Frické, M., Mathiesen, K., & Fallis, D. (Oct., 2000). The ethical presuppositions behind the library bill of rights. *The Library Quarterly*, Vol. 70, no. 4 (Oct., 2000), Pp. 468-491 *Published*, 70(4), 468-492.
- Giuliano, V. E. (1969). The relationship of information science to librarianship— problems and scientific training. . *American Documentation*, 20(4), 344.
- Given, L. (2010). Whats old is new again: The reconvergence of libraries, archives, and museums in the digital age. *The Library Quarterly*, 80(1), 7.
- Good, J. (2006/7). The hottest place in hell: The crisis of neutrality in contemporary librarianship. *Progressive Librarian*, (28), 25.
- Haight, A. L. (1970). *Banned Books* (Thrid ed.). New York & London: R. R. Bowker Company.
- Haley, A. (1976). *Roots* (1st ed.) Double Day & Company, Inc.
- Hardin, G. (1968). The tragedy of the commons. *Science*, 162(3859), 1243.
- Harris, R. M. (1992). *Librarianship: The erosion of a Woman's profession* . Norwood, NJ: Ablex Publishing.
- Hawkins, D. T. (2001). Information science abstracts: Tracking the literature of Information science. part 1: Definition and map. *Journal of the American Society for Information Science and Technology*, 52(1), 44-53.

- Henczel, S. (2000). The information audit as a first step towards effective knowledge management: An opportunity for the special librarian. *Inspel*, 34(3/4), 210-226.
- Hjørland, B. (2007). Information: Objective or Subjective/Situational? *Journal of the American Society for Information Science and Technology*, 58(10), 1448-1456.
- Juznic, P., Urbanija, J., Grabrijan, E., Miklavc, S., & et al. (2001). Excuse me, how do I commit suicide? access to ethically disputed items of information in public libraries. *Library Management*, 22(1/2), 75-79.
- Klempner, I. M. (1969). Information science unlimited? . . . . *American Documentation*, 20(4), 339.
- Lane, F. (2012). Factorial invariance of LibQUAL+ as a measure of library service quality over time. *Library Information Science Research*, 34(1), 22.
- Lewis, A. (Ed.). (2008). *Questioning library neutrality: Essays from progressive librarian* Litwin Books LLC.
- McCreadie, M., & Rice, R.E. (1999). Trends in analyzing access to information. part I: Cross-disciplinary conceptualizations of access. *Information Processing and Management*, 35, 45.
- Moe, K. (1984). Should the nazi research data be cited? . *The Hastings Center Report*, 14(6), 5.
- Parker, E. B. (1974). Information and society. In C. A. Cuadra, & M. J. Bates (Eds.), *Library and information service needs of the nation: Proceedings of a conference on the needs of occupational, ethnic, and other groups in the united states* (pp. 10-9-50). Washington, DC: U.S. Government Printing Office.
- Pernkopf, E. (1943). *Topographische anatomie des menschen : Lehrbuch und atlas der regional-stratigraphischen preparation* Berlin : Urban & Schwarzenberg.
- Popper, K. (1978). Three worlds. *The Tanner Lecture on Human Values* , Delivered at The University of Michigan.
- Rawls, J. (1971). *A theory of justice* . Cambridge :MA: Harvard University Press.

- Schwartz, B. (2003). *The paradox of choice: Why more is less* (1st ed.) Ecco.
- Shannon, C. E. & Weaver, W. (1964 (original 1949)). The mathematical theory of communication. *Urbana: University of Illinois Press*,
- Shirky, C. (2008). It's not information overload, it's filter failure . Paper presented at the *Web 0.2 Expo*, Javits Center, New York, NY. Retrieved from <http://www.web2expo.com/webexny2008/public/schedule/proceedings>
- Professional Ethics Guidelines, (2010).
- Wang, R. Y. & Strong, D. M. (1996). Beyond accuracy: What data quality means to data consumers. *Journal of Management Information Systems*, 12(4), 5-34.
- Weiner, N. (1961). *Cybernetics: Or control and communication in the animal and the machine* . The MIT Press. Cambridge, MA, (2nd ed.)
- Wexler, M. (2001). The who, what and why of knowledge mapping. *Journal of Knowledge Management*, 5(3), 249-263.

Should Librarians Provide Information to Patrons with No Restrictions?

Iris Grunfeld

ABSTRACT

This study presents an identity concept for the librarianship professional. This concept will serve as a toolbox and guideline for librarians in decision making and in handling special situations in the workplace.

Every profession has a characteristic identity, which makes it stand out from other professions. Each professional code of ethics reflects a hidden perception of that profession's identity. The current codes of ethics for librarianship reflect an identity that has no affinity to the quality of information. This work will offer additions to the current code of ethics so that quality dimension becomes a subject that can be dealt with from within, while based on the code of ethics.

Lack of public discussion on the quality of information brings about a void that impairs any attempt for classification of information by quality. This void - in a reality of a professional code of ethics that instructs librarians to provide all information - is the source of confusion between quality, value, and censorship. This study explores the dilemma of library collection.

This work challenges the connection made between the relativity of information to society and the comparison of **value** and **quality** of information. It will be shown that relativity of information value is a parameter for censorship while striving for **information quality** in the library has nothing to do with censorship.

This paper is a conceptual work that attempts to reach a concept for the professional identity of librarianship while developing a related system of definitions and concepts that surround professional identity, quality of information, and quality of library services.

A theory of Professional Ethics presented by Asa Kasher is the framework for this study. Proposed application of this theory is shown in the case of quality of information in libraries.

This study suggests that the quality of information in the library can be measured by objective parameters. Objective parameters are based on examining the facts, examining reliance on sources and compliance to reality as well as on other parameters, as discussed in length in chapter 5. Objective parameters are not circumstantial nor are they related to personal views.

The use of such parameters in the library by library professionals should be promoted by way of addressing the subject in context of the professional identity and professional code of ethics.

Should librarians provide information to patrons with no restrictions?

By: Iris Grunfeld

Supervised by: Prof. Asa Kasher, Department of Philosophy, Tel-Aviv University
Dr. Daphne Raban

THESIS SUBMITTED IN PARTIAL FULFILLMENT OF THE
REQUIREMENTS FOR THE MASTER'S DEGREE

University of Haifa
School of Management
Department of Information and Knowledge Management

November, 2013

Should librarians provide information to patrons with no restrictions?

Iris Grunfeld

THESIS SUBMITTED IN PARTIAL FULFILLMENT OF THE
REQUIREMENTS FOR THE MASTER'S DEGREE

University of Haifa
School of Management
Department of Information and Knowledge Management

November, 2013